

2018-19
10

84

Review on Agricultural Potentials of Nanotechnology

Khodade H. H.¹, Jiwatode V. R.²

¹Department of Botany, S. M. Joshi College, Hadapsar, Pune, Maharashtra, India

²Department of Zoology, Annasaheb Awate College, Manchar, Pune, Maharashtra, India

ABSTRACT

Nanotechnology proved as a new hope of ray for almost every aspect of lifestyle of human being. Properties of nanomaterials are diverse in nature and significant for their functions. Advancement of nanotechnology is applicable for food, medicine, computer sectors. The remarkable properties of nanomaterials have enabled them to be used in agricultural sector too. To increase productivity at the same time disease management is important zone to be considered. In a given review paper, it is considered regarding the crop management, crop protection pest control and utilization of nanotechnology based resources to achieve maximum production in an agricultural point of view.

Keywords: Agriculture, Crop protection, Nanomaterial's, Pest, Productivity.

I. INTRODUCTION

Nanotechnology is the manipulation or self-assembly of individual atoms, molecules, or molecular clusters into structures to create materials and devices with new or vastly different properties. Nanotechnology can work from the top down (which means reducing the size of the smallest structures to the nanoscale e.g. photonics applications in nanoelectronics and nanoengineering) or the bottom up (which involves manipulating individual atoms and molecules into nanostructures and more closely resembles chemistry + biology). The definition of nanotechnology is based on the prefix "nano" which is from the Greek word meaning "dwarf". In more technical terms, the word "nano" means 10^{-9} , or one billionth of something. For comparison, a virus is roughly 100 nanometres (nm) in size. The size of the double helix of DNA on the nanoscale is about 2 nm wide. The word nanotechnology is generally used when referring to materials with the size of 1 to 100 nanometres, however it is also inherent that these materials should display different properties from bulk (or micrometric and larger) materials as a result of their size. These

differences include physical strength, chemical reactivity, electrical conductance, magnetism, and optical effects. Nanoscience and nanotechnology are the study and application of extremely small things and can be used across all the other science fields, such as chemistry, biology, physics, materials science, and engineering.

"Nanotechnology is the understanding and control of matter at dimensions of roughly 1 to 100 nm, where unique phenomena enable novel applications." To this, it is useful to add two other statements to form a complete definition. First, nanotechnology includes the forming and use of materials, structures, devices, and systems that have unique properties because of their small size. Also, nanotechnology includes the technologies that enable the control of materials at the nanoscale.

Properties of Nanomaterials

a) Small particle size results in to new particle properties, which can also introduce new risks. Nanoparticles have a very large surface area which typically results in greater chemical reactivity,

Principal
S.S.G.M. College
Kopergaon

Dyasparva International Educational Consortium

**Dyasparva International Journal of
Commerce & Management**

— Venture of C. D. Jain College of Commerce, Shrirampur

Impact of Goods and Services Tax on NGOs

Prof. Shaikh S.D.
Associate Professor,
S.S.G.M. College, Kopargaon.

A) Introduction :-

In a big relief to small taxpayers, Centre has eased the GST compliance burden. After years long buzz, the Goods and Services Tax (GST) was rolled out in a special midnight session on June 30, 2017. Since then, concerns have been raised with regard to the GST implementation. Considering this, the Central Board of Excise and Customs (CBEC) on Saturday extended the time limit for filing intimation for Composition levy to August 16, 2017. In a press release issued by CBEC, it has been stated: "Government is mindful of the concerns of tax payers, especially the small taxpayers, arising from the transition to the GST regime from 1st of July, 2017." Below this, the release stated, "With a view to ease the compliance burden of provisionally migrated small taxpayers opting to pay tax under the Composition scheme, it has been decided to extend the time limit for filing intimation for Composition levy (filing of intimation FORM GST CMP-01) up to 16th August, 2017."

Objective of Research :-

1. Understands the charitable activity under GST.
2. Studying the Exempted Services under GST.
3. Study the Implication of GST on Charitable Activities.

B) Research Methodology:-

Over research work is done on base of secondary data collection for the study include the provision of GST, Its impacts on NGO's and charitable trust in India. Data published by various institutions such as Government of India, NEWS papers, Reserve Bank of India (RBI), etc are used for the purpose of the present paper.

C) What is a charitable activity under GST?

The Goods and Services Act also specifies the criteria to be called a charitable activity. They are:

(i) public health by way of -

- (A) care or counseling of
- (I) terminally ill persons or persons with severe physical or mental disability;
- (II) persons afflicted with HIV or AIDS;
- (III) persons addicted to a dependence-forming substance such as narcotics drugs or alcohol;

(Signature)
Principal
S.S.G.M. College
Kopargaon

2018-19
31
86

To Study the effects of crude oil prices on Indian Economy

Prof. Shaikh S. D.
S.S.G.M.college,Kopargaon,Tal-Kopargaon,
Dist-Ahmednagar

A. Abstract :-

The recent rise in the prices of crude oil has drawn everyone's attention towards the crucial role that oil plays in the economy of any nation. India's growth story hovers around the import of oil as India imports 70% of its crude requirements. Crude oil is one of the most necessitate commodities in the world and India imports around 100 million tons of crude oil and other petroleum products. This in turn, results in spending huge amounts of foreign exchange. The growing quantum of imports of petroleum products has a significant impact on the Indian economy, especially when crude oil prices are shooting up globally. Crude oil not only serves as a resource of energy but also as a major raw material to various industries. Traditionally, the non-oil producing developing countries fall under this category. Against this background, developed countries are more economical in their usage of oil and therefore, see an easing of this adverse effect of rise in crude oil prices. This observable fact has led to many European developed countries enjoying a major inflow of oil money.

Keywords: Gross Domestic Product (GDP), Index of Industrial Production (IIP)

B. Objectives of study:-

1. To study the today crude oil price crisis.
2. To understand the affects of crude oil price to Indian economy.

3. To study the effects of rising price crude oils and its affects to economy.

C. Today crude oil price crisis

From about the beginning of 2017, even skeptics had to admit, India looked to be recovering from a growth slowdown. Most dramatically, in the last two quarters for which data is available, investment in physical capital — which had long been too low for growth to recover — increased by 12 percent and 10 percent, respectively. In the first two months of 2018, exports grew by over 9 percent. India's dependence on imported oil. The health of the Indian economy tends to rest on two great uncontrollable factors — the level of monsoon rains and the price of oil. India's enjoyed a nice run of low prices and lower import bills for the past several years, as crude prices crashed from over \$100 a barrel to near \$40 a barrel. But now that they've climbed back to \$75 a barrel and may go higher, India's again facing worries about inflation, government spending and the current account.

D. How the rise in crude oil price will affect Indian economy

Brent crude oil prices hit \$80 per barrel for the first time since November 2014 on supply deficit concerns. With India meeting more than 80% of its oil needs through imports, the world's third-largest oil consumer after US and China will feel the heat of the global development. Here's how the Indian economy will be affected due to the surge in oil prices.

i. Import Bill :-

India, world's third-largest oil producer after US and China, imports about 1,575 million barrels of crude oil on an annualized basis and a dollar increase in oil prices would increase the import bill by roughly \$1.6 billion (Rs 10,000 crore) on an annual basis, said CARE Rating. India relies more than 80 per cent on imports to meet its oil needs. Every dollar per barrel change in crude oil prices impacts the import bill by \$823 crore (\$0.13 billion). The same is also true

Dyasparya International Educational Consortium

**Dyasparya International Journal of
Commerce & Management**

-- Venture of C. D. Jain College of Commerce, Shrirampur

2018-19
(35)
87

The Effect of GST on Small Entrepreneurs In India

*Prof. Pradip S. Yadav
Assistant Professor,
S.S.G.M. College, Kopergaon*

A) Introduction :-

The Goods and Services Tax (GST) has been heralded as the biggest indirect tax reform in India after Independence. After much deliberation, the GST bill has been passed in the Rajya Sabha and is set to be discussed in the state legislative assemblies in this winter session. With the ball set to roll for a unified country-wide tax reform, the market is filled with new found optimism amongst industry leaders and government officials. This sets the necessary momentum for the passage of the two Bills—Central GST (CGST) and Integrated GST (IGST) Bills—during the winter session along with the State GST Bill by different state assemblies. According to industry experts and government sources, the GST rollout date of April 1, 2017 is likely to be met. With this, enterprises, particularly SMEs, across a wide range of industries are caught in a state of flux. The comprehensive indirect tax GST will replace various other taxes such as Excise, Vat and Service Tax with a single tax structure. Driven by wide-ranging skepticism, several startups and SMEs are wary of the adverse impacts that may come into the picture with the GST rollout. According to various state governments the GST regime will benefit SMEs the most. As opined by industry experts, the much-proclaimed benefits of eliminating the cascading effect of multiple central and state taxes and the ease of starting a business will impact them the most. However, market optimism aside, they are not very sure of the ways the new tax regime will affect their business and alter their bottom line. To comprehend the full repercussion of the tax reform, it becomes crucial to know the intricate aspects of GST and the associated tax reform in detail.

A) Objectives of Research Paper: -

1. Main objective of this research paper is that to understand the GST in India.
2. Understand the impact of GST on the Small Enterprises in India.
3. Studying the possible Positive and Negative Impact on Small Enterprises in India.
4. GST Exemption for Startups and Small Businesses

B) Research Methodology :-

Research it is based on secondary data of journals, articles, newspapers and magazines. Considering the objectives of study descriptive type research design is adopted to have more accuracy and rigorous analysis of research study. The accessible secondary data is intensively used for research study.

C) What is GST—Salient Features:-

Pradip S. Yadav
S.S.G.M. College
Kopergaon

28
215-11
12

38

Indian Economy

Prof. Mahale S. A.

C.D.Jain College of Commerce, Shrirampur

exceeded even the most bullish estimate of 18 per cent growth. Nearly all the major tractor-makers reported record growth, which ensured that the pecking order among them, in terms of market share, remained more or less intact.

Mahindra & Mahindra, the country's top tractor manufacturer, reported a 22 per cent increase in domestic sales at 3.01 lakh units. The domestic sales of TAFE, India's second-largest tractor maker, rose 16 per cent to about 1.36 lakh units. Sonalika Tractors also recorded a 22 per cent growth at 1 lakh units for FY18. Escorts managed industry-topping growth of 25 per cent in its domestic tractor volumes at 78,446 units. The 41-50 HP segment, which grew by 18 per cent (3.35 lakh units), continues to account for a significant 47 per cent share of total sales. The other major category is the 31-40 HP segment, which grew 26 per cent (2.55 lakh units), and which accounted for 36 per cent of the domestic market, according to a report from ICICI Securities. Analysts are confident that the current fiscal will also see double-digit growth, but are unsure if the industry can better last year's performance.

Conclusion- The government's continued focus on promoting rural development and farmer welfare in the Union Budget continues to favor well for the farm sector. Also the budget lays significant emphasis on the government's endeavor to double the farmers' income by FY-2022. Improvement in the rural economy over the medium to long term and successful implementation of the various initiatives is likely to result in sustainable benefits to the farm community.

References-

1. Business Line, Article Published on April 27, 2018, The Hindu
2. <https://www.ibef.org>india>
3. <https://auto.economictimes.india.com>
4. <https://www.techsciresearch.com>report>
5. <https://www.crisil.com>report>
6. <https://www.krishijagran.com>top-7-tractor-brand>

Abstract:-

This research paper focuses on the India's economic growth under the 'Nehru Mahalanobis Economic Growth Model' and 'Narsimhrao - Manmohan Singh Economic Growth Model' (NMSEGM). The NMEGM continued till 1990 unceasingly; Indra Gandhi's social control had supported the model to place India's economic growth at a high level. After becoming a member of World Trade Organization (WTO), India entered the epoch of world new economic order and initiated new economic reforms. It followed globalisation, liberalisation and privatisation (LPG) policies to reach double digit economic growth rate. This model is popularly known as 'Narsimhrao - Manmohan Singh Economic Growth Model'. Based on previous trends and new trends, this paper attempts to measure the effect of NMSEGM on next period economic growth. India has practiced two endogenous and exogenous models of economic development. The endogenous model was in use from 1956-57 till 1991 that reached economic growth rate at higher than 5%. However from 1990-91, the new economic reforms have used the exogenous model that has raised economic growth rate to nearing two digit figure, but, the decadal economic growth rate has shown a reducing trend.

Keywords: Economic Growth Models, National Capital Investment, Indian GNP, Inclusive Growth, NMSEGM, NMEGM, Human,

Introduction:-

Other researchers have

Effect of VAM Inoculation on Enhancement of Physiological and Biochemical Parameters of Groundnut (*Arachis hypogaea* Linn.) var. TAG-24

H.T. Mate and S.E. Saindanshiv

¹Department of Botany, S.S.G.M. College, Kopergaon, Dist, Ahmednagar, Maharashtra, India.

²Department of Botany, Arts, Science and Commerce College, Mokhada, Dist. Palghar, Maharashtra, India.

ABSTRACT: In the present investigation different types of VAM cultures were applied to enhance the physiological and biochemical parameters of the groundnut. By using mycorrhiza viz. *Acaulospora laevis*, *Glomus fasciculatum* and *Glomus mosseae*, it is observed that different physiological and biochemical parameters like Ca, Fe, Minerals, P, Crude fiber, Carotene, Carbohydrate, and Energy were significantly increased as compared to the control.

Keywords: VAM fungi, groundnut, physiological, biochemical parameters.

Introduction

Groundnut is an important oil and protein source and is grown widely in the semiarid tropics, and fact is that Groundnut is a plant without root hairs and suggested its dependence on Vesicular Arbuscular Mycorrhiza fungi for water and mineral uptake. VAM fungi are special in their ability to translocate phosphorous from nutrient deficient soils (Jakobson *et al.*, 1992) and in stimulation of plant growth (Haas and Krikun, 1985). The fungi grow in association of root of higher host plant to several cm away from the root and pick up nutrients at a distance where they are readily available. The hyphal network of VAM fungi creates extensive surface area for absorption of nutrients from surrounding soil and supplies it to the host root (Gerdemann, 1975).

Crop plants get benefit from mycorrhizal association because of greater efficacy in nutrient and water uptake from soils (Daft and Nicolson, 1968, Gerdemann, 1968, Ross and Harper, 1970, Safir *et al.*, 1970, Azcon and Ocampo, 1981). VAM fungi brings biochemical changes in plants by increasing various enzymatic activities (Mathur and Vyas, 1996).

Materials and Methods

Culture of three mycorrhizal species viz. *Acaulospora laevis*, *Glomus fasciculatum* and *Glomus mosseae* were procured from 'Centre for Natural Biological Resources and Community Development, Bangalore'. The VAM fungi culture was multiplied by using sterilized soil and sand mixture on Guinea pig grass as a host plant.

The pods of groundnut variety TAG 24 were obtained from Mahatma Phule Krishi Vidyapeeth (MPKV), Rahuri, District- Ahmednagar. The seeds of uniform size and free from visible defects were selected for the study. The soil selected for experiment and farm yard manure used was sterilized in oven. The earthen pots of 25 cm diameter, sufficient depth and proper drainage were selected. Pots were filled with mixture of 7 kilogram sterilized soil, sand and farm yard manure. Each individual mycorrhizal treatment and control was carried in ten pots separately. The treatment of mycorrhizal fungi in each pot was given by taking 15 gram of inoculum and it was placed below the groundnut seed.

The plants were sufficiently irrigated thereafter. After harvesting 10 gram of groundnut seeds were collected from each pot to make up an quantity of 100 gm to analyze for the different physiological and biochemical parameter. This analysis was done at Botany Department of MPKV, Rahuri, Ahmednagar on ZEUTEK Spectra Analyzer. Spectra Analyzer is a dual beam near infrared spectrometer which is used to analyze the composition of samples using the near infrared reflectance characteristics of the sample spectra.

Principal
S.S.G.M. College
Kopergaon

2018-19
2

Study of Pollen Morphology and Preparation, Identification Key of Pollen Grain of Various Family Members at S.S.G.M College Campus

90

Waghire H.B., Patil S.A. and M.N. Wabale

S.S.G.M. College, Kopergaon,
Dist-Ahmadnagar, Maharashtra, India.

ABSTRACT: The presented work is the study of pollen morphology of SSGM College campus angiospermic plants. 13 family and 20 species and prepared their identification key of pollen grain, studied the pollen variability of family observed. Species of family Fabaceae is more than the other five species, and Malvaceae two species, Euphorbiaceae two species, Myrtaceae two species observed great variability in the pollen of Fabaceae. One species of Lamiaceae, one species of Asteraceae, one species of Rosaceae, and two species of Malvaceae, one species of Cucurbitaceae, one species of Moringaceae, one species of Convolvulaceae, and one species of Anacardaceae. Therefore it is essential to examine a large no. of pollen grain from family to obtain complete knowledge of that family. The preserved material was prepared by acetolysis method according to Erdtman (1960) for light microscope. The pollen morphology varies among different plant species; occur in varying shape and forms.

Keywords: Pollen grain, acetolysis, SSGM campus Morphology

Introduction

Study of pollen morphological features is called palynology. First studies by Willam and Hyde (1960) Honeybees and flowering plant have considered as an example for co-evolution and mutualism. Honeybees need flowering plant for nectar and pollen source of food and flowering plant. Species belonging to family Asteraceae pollen are spinolous, spherical in shape. The different species in Fabaceae has great morphological diversity. They also have variation in symmetry, position and distribution of aperture, exine structure and sculpture of a pollen wall. The pollen grain of plant family Malvaceae is echinate. Species of family Myrtaceae pollens are colporate and prorate. Earlier several studies on pollen morphology have been done worldwide (Raj-1969, Sowunmi 1973 Tomb et. al 1974, Nair and Kapoor 1974, Gillandchinnappa, 1982) has done palynological investigation to forest trees in relation to forest history and natural mixture of trees species on the basis of their pollen profile, Noor et.al (2004) has done the palynological studies of cultivated plants of Pakistan. The pollen grain in a plant is part of used to transport of the male gamete to the female part of the flower. There are different types of pollen grain fertile and sterile. Only the fertile pollen provides good yield, the identification of grain using morphological character. This operation can be done by using two approaches based on intensity and size variation. The proposed work mainly focused on the identification of fertile one appears larger than the sterile. The fertilization the central cytological part is the main source. An inner and outer exine is other part act as wall for the pollen grain.

Materials and Methods

Field studies

In the present investigation, the pollen morphology of 20 plant species from the different family has been identified and studied during January to March. A field survey in campus was conducted year to year. The sample directly collected from mature flower buds. The mature pollen grain of the identified by plant species are collected and preserved in 70 percent alcohol for further investigation.

Preparation of pollen slide

The preserved material was prepared by acetolysis method according to Erdtman (1960) for light microscope. Which involves the introduction of acetolysed mixture comprising acetic anhydride with concentrated sulphuric acid 9:1. The tubes were immersed in boiling water bath for 3-5 min, centrifuged and decanted. Residue was wash with water and decanted, about few drops of glycerin was added and mounted on slide. The prepared slide was studied under microscope for morphological studies under light.

Principal
S.S.G.M. College
Kopergaon

Diversity and Density of *Scenedesmus* of Ramkund at Panchwati Dist. Nashik, Maharashtra, India

R.R. Sanap

Department of Botany,
S.S.G.M. College, Kopergaon,
Dist. Ahmednagar, Maharashtra, India.

ABSTRACT: Algae constitute the important part of the food chain of aquatic life. Algal flora was studied earlier by many workers. The population of algae completely depends upon the physico-chemical parameters of the water quality. *Scenedesmus* is the algal genus of order Chlorococcales, which is one of the important groups of algae belonging to class Chlorophyceae. This is the common non-motile colonial alga and found in vigorous growth in stagnant freshwater. It is found in planktonic form. It is 2-8 celled colonial form. During present studies, the species diversity and density of *Scenedesmus* at Ramkund of Panchwati area on the Godavari river was studied. During present investigations, algal samples were collected monthly during the year February 2014 to January 2015. During present studies, 15 species of *Scenedesmus* were recorded. Its density was more during summer, which declines in winter and is sparsely recorded in monsoon. The river receives huge quantity of domestic wastes and agricultural runoff which favours the growth of this algal group. At this station some pollution tolerant genera of *Scenedesmus* were also recorded indicating the organic pollution of water.

Keywords: Density, *Scenedesmus*, Ramkund, Panchwati, Pollution.

Introduction

River water maintains its purity to some extent when either less amount of waste is added in it by its natural aquatic ecosystem or high speed of water flow. But this situation occurs only in monsoon period when rivers are flooded and thus its purification is limited. In fact, flow of river is not always the same but varies from season to season due to complex meteorological factors and varying characteristics of ground receiving rainfall. The magnitude of floods depends upon a number of factors like intensity and duration of rainfall, ground conditions and drainage characteristics.

Algal studies were made by many workers in all over the world. Studies on fresh waters have thrown much light on the life of biota and its interrelationships with habitat factors. Blum (1957) pointed out that most of information pertaining to the periodicity of algae in streams has been obtained from investigations in Europe and North America. The streams and rivers in India have been scantily investigated by many workers such as Lakshminaryana (1965 a, b), Chacko and Ganapati (1949), Balakrishnan and Gunale (1976,1978), Pingle (1981) etc.

During present studies, the diversity and quantitative analysis of *Scenedesmus* at ramkund of Panchwati area of Godavari river was carried out for 12 months.

Materials and Methods

Nashik is leading district in agriculture of Maharashtra. Nashik is situated on the great Deccan trap between 19° 35' and 20° 52' north latitude and 73° 16' and 74° 56' east longitude. It has an area of 15,582 sq.kms. i.e. 6015 square miles. Nashik is dry district having undulating surface except in Malegaon, Yeola, Sinnar and part in Nandgaon and Niphad talukas.

Godavari river originates in Sahadryis of Western Ghats at Tryambakeshwar and passing through Nashik city, it flows east wards. The present studies were carried out on the Godavari river for 12 months during the month of February 2014 to January 2015. Water samples were collected from the sampling site at monthly intervals. Sampling site is located at Ramkund at Panchwati. During summer and winter seasons, this station showed 3 to 5 feet water depth, while during monsoon it remain flooded and reached the depth above 10 feet. This is very sacred spot for Hindus and so many temples are constructed in the river basin at this site. Many people after having their sacred bath and wash in the river, visits the temples and worship the God. As it is the holy spot, many people release the human ashes (Asthi) in the river water. Besides this many religious ceremonies are commonly held at this site. At this site, thousands of people visits daily for their sacred baths. During this period, they took bath and used huge quality of detergents and soaps, which were released in water in addition to domestic waste. Thus, this site is influenced by anthropogenic activities throughout the year.

AEROMYCOFLORA OF RBNB COLLEGE CAMPUS, SHRIRAMPUR, DIST. AHMEDNAGAR, MAHARASHTRA

R. G. Wakade*, A. A. Lokhande*, A. K. Mohite* and A. R. Tuwar**

*Dept. of Botany, RBNB College, Shrirampur (MS), India.
**Dept. of Botany, Arts, Commerce and Science College, Sonai, (MS), India.
E.mail: wakaderahul50@gmail.com

ABSTRACT:
The present study aimed to evaluate of air-borne fungal flora of R.B.N.B. college campus, Shrirampur, Ahmednagar to determine their identification and diversity in both indoor and outdoor environment was carried out to understand the mycoflora composition. In the present investigation, the mycoflora were investigated between August 2017 to May 2018. Air samples were obtained by exposing petri dishes with Potato Dextrose Agar (PDA) media to air. Petri dishes were incubated at 25 to 28°C. Fungal colonies that formed within 3-5 days were isolated and identified on the basis of micro and macro morphological characteristics. Total 11 fungal species were identified from indoor and outdoor environment. *Alternaria*, *Aspergillus*, *Rhizopus*, *Cladosporium* were the most common findings. In the study environmental condition such as Temperature, Humidity, Speed of air, Rains affect the variation among the mycoflora.

Keywords: Aeromycoflora, Shrirampur, PDA, Humidity.

INTRODUCTION:

Fungi are heterotrophic eukaryotes that are usually filamentous, devoid of chlorophyll and have a chitinous cell wall. Aeromycoflora simply refers to the airborne fungal contributors of the environment. (Ghosh et al., 2014) The term aerobiology was first coined by the American plant pathologist "Fred Cambell Meier" in 1993. A large number of air borne microfungi propagates were found in Indoor and Outdoor environments and are widely distributed in nature. Fungal spores represent a major fraction of bioaerosol with more than 80,000 species of which the majority are cosmopolitan in distribution. (Warkworth et al., 1983)

Fungal density in the air varies in accordance with geographical region and season. Besides climatic parameters such as wind, humidity, temperature, precipitation, altitude and flora combination may also affect the type and amount of fungi in the air. Some fungi like *Alternaria*, *Aspergillus*, *Cladosporium* and *Penicillium* are generally considered to be important causes of allergic diseases. *Cladosporium* and *Alternaria* are more commonly in the atmosphere in period of warm air while *Aspergillus* and *Penicillium* exist more intensively in cool periods. (Reddy et al., 2015)

The indoor aeromycology includes study of indoor aeromycoflora of laboratories, hospitals, museum, building, glass houses, and office.

environment, school and public institutions. (Kalbende et al., 2012) Fungi have both beneficial and negative effects on our lives. From the negative point of view they destroy our food fabrics, leather and other similar articles. They also cause diseases in plants that include Rust, Smut, Blight etc. *Alternaria* cause leaf blight, leaf spot diseases to plants and they are also common allergens in human causing hypersensitivity reactions that sometimes lead to asthma. *Aspergillus* species also cause the black mold on crops and ornamental plants.

The aim of present study is to determine the aeromycoflora, their identification and concentration in both indoor and outdoor environment.

MATERIAL & METHODS:

Study Area:-

The present study was conducted in the R.B.N.B. College, Shrirampur Dist. Ahmednager located at latitude 19° 37' 10" N, longitude 74° 40' 23" E established in 1960.

Media preparation:

PDA (Potato Dextrose Agar) is used for growing fungi.

- Composition of PDA medium (1000ml)
- Potato infusion- 200 gm
- Dextrose- 20 gm
- Agar- 20 gm
- Distilled water- 1000 ml

Principal
S.S.G.M. College
Kopergaon

Influence of Algal Extracts and Other Constrains on Protein Content of Cabbage Vegetable Crop (*Brassica oleracea* L.) Var. Kranti- 18

G.S. Shinde¹ and S.B. Davange²

¹K.J. Somaiya College of Arts, Commerce and Science, Kopergaon. Maharashtra, India.

²S.S.G.M. College Kopergaon, Tal. Kopergaon, Dist. Ahmednagar. Maharashtra, India.

ABSTRACT: A field experiments were conducted during the period of March- June of 2010-2011 in the black loamy soil. The experiment was laid out in RBD consisting eight treatments in which each experimental unit was repeated three times. The results revealed that the impact of algal extracts on cabbage vegetable crop protein content was found to be better in term of protein content over all other treatments. Among various input resources constraints treatment, the lowest and minimum protein content of 5.04 mg/ gm was occurred in the treatment T₀ (Control). The foliar application of algal extracts treatments, *Lyngbya martensiana* (T₂) shows (7.29 mg/ gm), *Hydrodictyon reticulatum* (T₄) shows (7.2 mg/ gm), *Chara zeylanica* (T₁) recorded (7.02 mg/ gm) and *Rhizoclonium crassipellitum* extract (T₃) recorded (6.48 mg/ gm) most augmentation in protein content. While the Recommended dose of NPK (T₇) treatment recoded (6.12 mg/ gm) protein content in the test plants resulting into encouraging increase and stands next to the algal extracts. While the Plantsol and Power plant recorded less protein content as compare to algal extract i.e (5.94 mg/ gm) and (5.8 mg/ gm) respectively.

Keywords: Extract, *Chara zeylanica*, *Hydrodictyon reticulatum*, *Lyngbya martensiana*, NPK, Plantsol, power plant.

Introduction

Fresh water algae contain high percentage of macro and micronutrients bounded in their major biochemical constituents and metabolites such as carbohydrates and proteins (Wake *et al.*, 1992). In this respect, Adam (1999) found that algal filtrate of the Cyanobacteria *Nostoc muscorum* significantly increased germination of wheat seeds as well as their growth parameters and nitrogen compounds, compared to controls. Also, Lozano *et al.* (1999) stated that, the application of an extract from algae to soil or foliage increased ash, protein and carbohydrate contents of potatoes (*Solanum tuberosum*).

Blue-green algal extract excretes a great number of substances that influence plant growth and development (Ordog, 1999). These microorganisms have been reported to benefit plants by producing growth promoting regulators (the nature of which is said to resemble gibberellins and auxins) polypeptides, antibacterial and antifungal substances that exert phytopathogen biocontrol and polymers; especially polysaccharides, that improve plant growth and productivity (Zaccaro *et al.*, 1999). Moreover, Zaccaro *et al.* (2001) reported that, foliar application of biochemical organic substances, which supply macro and micronutrients, of increased demand.

In the light of the abovementioned reviews, it was of particular interest to investigate the effect of the four algal extracts; *Chara zeylanica* extract, *Lyngbya martensiana* extract, *Rhizoclonium crassipellitum* extract, *Hydrodictyon reticulatum* extract as T₁, T₂, T₃ and T₄ respectively on protein content of Cabbage grown in black soil.

Materials and Methods

• Preparation of Algal liquid extract:

The algal extract was prepared by using the method of Bhosale *et al.* (1975). 10 gram of fine powder of selected fresh water algae, *Chara zeylanica*, *Lyngbya martensiana*, *Rhizoclonium crassipellitum* and *Hydrodictyon reticulatum* were mixed separately in 100 ml of sterile distilled water, boiled it up to final volume of 10ml extract was allowed to cool at room temperature. Then extract was filtered through double-layered muslin cloth. The extract was used as stock solution of concentration 100%. Then the extracts were diluted with sterile distilled water separately for the preparation of 1%, 5%, 10%, 15%, 20% and 25% concentrations and were stored in airtight stopper bottles separately. Thus, these prepared algal extracts of aforesaid concentrations were applied as liquid fertilizer for testing the seed germination and assessing the seedling growth of cabbage vegetable crops.

कोपरगांवातील पेशव्यांचे वाडे

प्रा. झरेकर रमेश सोनू

इतिहास विभाग प्रमुख,

एस.एस.जी.एम.कॉलेज, कोपरगाव

प्रस्तावना :-

अहमदनगर जिल्ह्यातील कोपरगाव हे शहर गोदावरी नदीच्या पश्चिम तिरवर १९०-५४' उत्तर अक्षांश व ७४०-३३' पूर्व रेखांशावर वसले असून पूर्व तीराजवरील साधारण १ कि.मी. अंतरावर कोपरगावही प्राचीन व पौराणिक वारसा असलेले गाव आहे. अनेक वर्षापूर्वी गोदावरी नदीने पात्र बदलल्यामुळे एक छोटे बेट तयार झाले आहे. या बेटावर राहात असल्यामुळे त्याला 'बेट कोपरगाव' असे म्हणतात. याच बेटात 'श्री शुक्लेश्वर', 'श्री कचेश्वर', 'श्री विष्णू' यांची प्राचीन मंदिरे आहेत. येथे गुरू शुक्लचार्यांनी कचदेवास संजीवनी विद्या दिली; अशी पौराणिक आख्यायिका आहे. त्यामुळे या परिसरास आध्यात्मिक दृष्ट्या महत्व प्राप्त झाले आहे. तेथे पेशवा रघुनाथराव उर्फ राघोबादादा यांचे शेवटचे वास्तव्य होते.

७ मे १७८२ रोजी पुणे दरबारचा-इंग्रजांशी सालबाईचा तह झाला व दरमहा २५,०००/- निवृत्ती वेतन घेऊन रघुनाथराव उर्फ राघोबादादांनी राजकारणापासून अलिप्त राहाण्याचे मान्य केले. महादजी शिंदे यांच्या सल्ल्यानुसार कोपरगाव येथे कायमचे वास्तव्य करण्याचे राघोबादादांनी ठरविले व ऑगस्ट १७८२ मध्ये ते कोपरगावला येऊन स्थायिक झाले.

कोपरगांवातील प्रशस्तवाडा :-

राघोबादादांच्या वास्तव्याची ऐतिहासिक यात्रा देणारा कोपरगावातील वाडा प्रशस्त आहे. राघोबादादा कोपरगावी राहाण्यास येण्यापूर्वीच येथे हा वाडा बांधलेला होता. 'मौजे कोपरगाव, परगणा, कुंभारी येथे गोव्या बेटात श्री शुक्लेश्वर देवालाया सन्निध्य साधून

इतिहास (पृ. ३३२) सरकारचा वाडा व बाग नवा करून घेतला अर्थ इ.स. १७७१-७२ पूर्वी येथील सरकारवाड्याने बांधकाम पूर्ण झाले होते.

वाड्याची वास्तुरचना :-

पेशव्यांना कोपरगावातील हा प्रशस्त वाडा पूर्वभिमुख, याचा पश्चिमीचा असून, पूर्व, पश्चिम व उत्तर बाजूने वाड्यात प्रवेश करण्यासाठी साधारणतः १५' x १३' x १३' आकाराच्या चौकटी व ३' जाडीने पितळी फिरक्या बसवलेले व थोडेफार नक्षीकाम केलेले लाकडी दरवाजे आहेत. मुख्य प्रवेशद्वार गोच्या बाजूला म्हणजे पूर्वेकडे असून, या बाजूची दगडी जोत्याची उंची सुमारे २० फूट आहे. त्यासाठी दगडी २५ पायऱ्यांचा जिना आहे. मात्र जमिनीच्या चढावामुळे उत्तरेकडील व पश्चिमेकडील प्रवेशद्वारांच्या जोत्याची उंची कमी आहे. वाड्याच्या जोत्यावरील बांधकामासाठी पक्की वीट, माती, चुना व घडीव व दगड वापरलेला असून, धाब्याच्या छपरासाठी लाकडी फळी, वीट व मातीचा वापर केला आहे. त्यावरून बाळू व चुना यांच्या मिश्रणाचा साधारणतः दीड इंच जाडीचा कोबा आहे.

भरपूर प्रकाश, खुली हवा यासाठी दक्षिण व पूर्व बाजूच्या भिंतीमध्ये ५'६" x २'६" आकाराच्या खणामध्ये एक अशा १५ खिडक्या आणि पूर्वेकडील भिंतीमध्ये त्याच आकारमानाच्या व तेवढ्याच अंतरावरील १० खिडक्या बाहेत. त्यामानाने उत्तर व पश्चिम बाजूच्या भिंतीमध्ये कमी खिडक्या आहेत. तरी परंतु वाड्यामधील दोन चौकांमुळे भरपूर प्रकाश व खुली हवा ही सुविधा साधली आहे. या बांधकामामुळे मुख्यतः दिखाऊपणापेक्षा टिकाऊपणाकडे अधिक लक्ष दिलेले होते.

वाड्यांतर्गत वाडा असे स्वरूप आहे. मुख्य वाड्यातील पहिल्या खोलीमध्ये झोपाळ्याची व्यवस्था होती. त्या खोलीच्या छताच्या लाकडावर सुबक नक्षीकाम केलेले आहे. वाड्यामध्ये मुख्य प्रवेशद्वार व उत्तर प्रवेशद्वार यांच्यासमोर अंदाजे १५ x १५ फूट आकारमानाचा चौक आहे. चौकाच्या चारही बाजूस कोसरी व बैठकीच्या सदरेची रचना आहे. ओसरीवर लाकडी खंभे असून प्रत्येक दोन खांब्यांमध्ये लाकडी

95

लोकमान्य टिळकांचे भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीतील योगदान

2018-19

प्रा.झरेकर रमेश सोनू,
संशोधक विद्यार्थी,
टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ,पुणे.
rszarekar@gmail.com
Mobile No.9423749138

प्रस्तावना :-

१९०५ ते १९२० हा राष्ट्रीय काँग्रेसच्या कार्याचा दुसरा कालखंड आहे. या कालखंडातील काँग्रेसचे नेते धर्म सुधारणा व समाज सुधारणांवर भर देणारे, जाती संस्थेकडे दुर्लक्ष करणारे, राष्ट्रीय चळवळीत सर्वांना बरोबर घेणारे, शांततेच्या व सनदशीर मार्गांचे पुरस्कर्ते होते. या नेत्यांचा ब्रिटीशांच्या न्यायप्रियतेवर कमालीचा विश्वास होता. पाश्चात्यकरणास विरोध, समाज सुधारणांना विरोध, धर्माचे पुनरुज्जीवन या नेमस्तंच्या मार्गांचा अवलंब करण्याऐवजी स्वदेशीचा वापर, विदेशीवर बहिष्कार, राष्ट्रीय शिक्षण व संपूर्ण स्वराज्य इ.चा जहाल राष्ट्रवाद्यांनी पुरस्कार केला. त्याच बरोबर ब्रिटीशांच्या न्यायप्रियतेवर जहालांचा विश्वास नव्हता. नेमस्तांच्या अर्ज-विनंत्या शिष्टमंडळ या मार्गास जहालवाद्यांनी विरोध केला. कारण सनदशीर मार्गाने चळवळ करून इंग्रज राज्यकर्त्यांचे काहीच परिणाम होत नाही असे दिसून येताच जहाल उपाय योजना करून आपले हक्क मिळविता येतील या विचारांचा उदय झाला. या जहाली विचारसरणीचा पुरस्कार करणारे बाळ गंगाधर टिळक हे प्रमुख राष्ट्रीय नेते होते.

लोकमान्य टिळकांना भारतीय असंतोषाचे जनक म्हणतात. या लोकमान्य टिळकांचा जन्म २३ जुलै १८५६ रोजी रत्नागिरीतील एका चित्तपावन ब्राह्मण कुटुंबात झाला. लोकमान्य टिळकांचे महाविद्यालयीन शिक्षण पुणे येथील डेक्कन कॉलेजात झाले. इ.स.१८७९ साली एल.एल.बी.ची पदवी संपादन करून वकिलीचा व्यवसाय किंवा सरकारी नोकरी न करता १९८१ मध्ये त्यांनी 'केसरी' व 'मराठा' ही अनुक्रमे मराठी व इंग्रजी वृत्तपत्रे सुरू केली. १८८४ मध्ये 'डेक्कन एज्युकेशन सोसायटी' ही शैक्षणिक संस्था त्यांनी स्थापन केली. या संस्थेमार्फत फर्ग्युसन कॉलेज, पुणे येथे सुरू केले व तेथे काही काळ प्राध्यापकाची नोकरी केली. १८९० मध्ये आपल्या नोकरीचा राजीनामा देऊन आपले संपूर्ण आयुष्य राजकारणासाठी वाहून घेतले. राजकीय जागृतीसाठी केवळ काही वर्गापुरतेच मर्यादित न राहता तिचा प्रसार समाजाच्या सर्व थरापर्यंत झाला पाहिजे, म्हणून त्यांनी गणेशोत्सव व शिवजयंती उत्सव सुरू केले. लोकमान्य टिळक यांचे भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीतील योगदान खालीलप्रमाणे सांगता येईल.

लो.टिळक व राष्ट्रीय सभेचा प्रारंभीचा कालखंड :-

इ.स.१८८५ मध्ये सर हयूम यांच्या प्रेरणेने भारतात राष्ट्रीय सभा या देशव्यापी संघटनेची स्थापना झाली या संघटनेचे पहिले अधिवेशन १८८९ मध्ये मुंबई येथे भरविण्यात आले होते. या अधिवेशनात टिळकांनी सहभाग घेतला. देशात व इंग्लंडमध्ये आपल्यावरील अन्यायाबद्दल वाचा फोडण्याचे कार्य राष्ट्रीय सभेने जिद्दीने व चिकाटीने चालवले तर त्याचा इंग्लंडमधील राज्यकर्त्यांवर परिणाम होईल असे टिळकांना वाटत होते.

लोकमान्य टिळक व सार्वजनिक सभा :-

महाराष्ट्रात न्या.रानडे यांनी सार्वजनिक सभेची स्थापना केली. या सभेत लो.टिळकांचा सहभाग होता. परंतु लो.टिळक व न्या.रानडे यांच्यात मतभेद निर्माण झाले. त्यानंतर १८९५ मध्ये लोकमान्य टिळकांनी सार्वजनिक सभेवर आपले वर्चस्व निर्माण केले. १८९५ मध्ये पुणे येथे राष्ट्रीय काँग्रेसचे अधिवेशन भरविण्यात आले.

भारतीय सार्वजनिक जीवनातील एक अद्वितीय व्यक्तिमत्व—सरदार वल्लभभाई पटेल

प्रा. झरेकर रमेश सोनू,
संशोधक विद्यार्थी,
टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ, पुणे.
rszarekar@gmail.com
Mobile No.9423749138

2018-9

प्रस्तावना :-

आधुनिक भारताच्या स्वातंत्र्य चळवळीच्या इतिहासात 'पोलादी पुरुष' म्हणून सरदार पटेलंचे नाव आदराने गौरविले गेले आहे. भारत देशाचे स्वातंत्र्य, त्याची सुरक्षा, राष्ट्र निर्माण व त्याचे सुयोग्य पध्दतीने विलीनीकरण करणाऱ्यांमध्ये त्यांचे नाव शीर्षस्थानी आहे. महात्मा गांधीजींच्या विश्वासातील जवळचे सहकारी म्हणून ख्याती असलेले सरदार पटेलंकडे चाणक्यांसारखी मुत्सद्दी नीति जवळ बाळगलेली होती. त्यांच्याकडे उत्तम संघटन कौशल्य, नेतृत्व गुण व निस्वार्थी वृत्ति, त्यागीपणा स्पष्टवादिता, नैतिकता, दूरदर्शीपणा समानतावादी, अनुशासन बध्दता, दृढ इच्छाशक्ति, राष्ट्रवादी आदि गुण त्यांच्यामध्ये होते. म्हणूनच त्यांना गांधी युगातील उच्च कोटीचे श्रेष्ठ राजनेता, एक चरित्रवान व्यक्तित्व, संघर्षकर्ता आणि प्रशासक रूपात सफलता प्राप्त केली. तसेच समाज आणि राजकारणासंबंधी विचार करून आदर्श समाज व आदर्श राजनीती निर्माण, स्थापन करून एक चिंतक होण्याचा मान मिळवित सामाजिक व राजकीय क्षेत्रात देशाची दिशा निर्धारित करण्यात सिंहाचा वाटा उचलला असे म्हणणे उचित ठरेल.

सरदार वल्लभभाई पटेलंचे प्रारंभिक जीवन व शिक्षण

समाजातील प्रत्येक यशस्वी व्यक्तीमागे त्याची संघर्षशील वृत्ती ही असतेच. घरातून व सामाजिक जीवनातून मिळालेल्या संस्कारातूनच ही मोठी वृत्ति असते. याचे उत्तम उदाहरण म्हणजे सरदार वल्लभभाई पटेल हे होय. त्यांचा जन्म ३१ ऑक्टोबर १८७५ मध्ये गुजरातमधील करमसाद प्रांतातील नाडियाद गावी झाला. पटेलंचे प्रारंभिक जीवन अनेक कीर्तिमान व आदर्श स्थापित करणारे होते हे स्वाभाविकच म्हणावे लागेल. वल्लभभाईंचे पिता श्री झवेरभाई पटेल हे भारतीय स्वातंत्र्य संग्रामाच्या १८५७ च्या उठावात झांशीची राणी लक्ष्मीबाई यांच्याकडून इंग्रज सरकार विरूद्ध लढले होते. वडिलांच्या राष्ट्रप्रेमी संस्कारामुळेच वल्लभभाईंवर राजकीय व राष्ट्रीय संस्कार रूजले गेले. बालपणी शेतातील कामे करत असताना संघर्षशील वृत्ती, कष्टाळुपणा व जिद्द जोपासत वल्लभभाई पटेलंनी आपले प्राथमिक शिक्षण गावच्या प्राथमिक शाळेत पूर्ण केले, पुढे नाडियाद येथे माध्यमिक शिक्षण घेत असताना आई लाडबाईंचे प्रेम, शिस्तीचे घडे मिळविले गेले. त्यांची आई रोज चरख्याने सूत कातत असे. 'कष्टाशिवाय भाकरी नाही' हे सूत्र पटेलंनी बालपणी तर अनुभवलेच पण भाकरीची निर्मिती करणाऱ्या हाथाला कधीही विसरता येणार नाही. हे लाख मोलाचे शब्द व संस्कार हृदयावर कोरून ठेवले म्हणूनच पुढे वकीलीसाठी बडौदा येथे प्रवेश घेतला व पुढील शिक्षण 'बॅरिस्टर' पदवी संपादन करून १९१३ मध्ये मायदेशी परतले. भारतात परत आल्यानंतर त्यांनी अहमदाबाद येथे वकीली व्यवसाय सुरू केला. परंतु वकीलकीचा व्यवसाय करत असताना समाजातील दीन-हीन लोकांच्या व्यथा जवळून पाहिल्यामुळे ते व्यथित झाले व सन १९१८ मध्ये त्यांनी महात्मा गांधीजींच्या सान्निध्यात आल्यानंतर त्यांच्या व्यक्तिमत्वाने प्रभावित होऊन त्यांचे अनुयायी बनले.

सरदार वल्लभभाई पटेल यांचे सार्वजनिक जीवन प्रवेश :-

सन १९१७ मध्ये अहमदाबाद नगरपालिका सदस्य, निवडून आल्यानंतर पुन्हा १९२३ मध्ये नगराध्यक्षपदी निवडून आल्यानंतर खऱ्या अर्थाने पटेलंच्या राजकीय व सार्वजनिक वाटचालीस सुरुवात झाली असे म्हणता येईल, खरे पाहता १९१७ मध्येच सार्वजनिक जीवनात प्रवेश केला. प्लेगच्या महामारीने अहमदाबादात शहरात

श्री.शंकरराव कोल्हे यांचे सहकार चळवळीतील योगदान
प्रा.झरेकर आर.एस.

2018-19

संशोधक विद्यार्थी, टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ, पूणे.

शंकरराव कोल्हे यांचे संस्थात्मक कार्य :

महाराष्ट्रातील सहकारी चळवळ यशस्वी करण्यामध्ये महाराष्ट्रातील अनेक नेते सहकारी कार्यकर्ते, संस्थेचे पदाधिकारी, कर्मचारी यांनी मोठे योगदान दिले आहे. महाराष्ट्रातील सुरु झालेली सहकारी चळवळ ही भारतातील एक आघाडीची चळवळ बनलेली आहे. या सहकारी चळवळीच्या निर्मितीमध्ये अहमदनगर जिल्हा केंद्रभागी आहे. अहमदनगर जिल्ह्यातील सहकारातील नेत्यांनी या चळवळीस भक्कम पायावर उभी करून तिला महत्वाचे स्थान मिळवून देण्याचे कार्य केले. यामध्ये धनंजय गाडगीळ, पद्मश्री विखे पाटील, वसंतदादा पाटील, यशवंतराव चव्हाण तसेच शंकरराव कोल्हे यांचे योगदान महत्वाचे आहे. सहकाराच्या चळवळीतून त्यांनी जिल्ह्याचा आर्थिक, सामाजिक, राजकीय, कृषी, जलसिंचनाच्या माध्यमातून अहमदनगर जिल्ह्यात परिवर्तन व बदल घडवून आणला आहे. सहकारी साखर कारखाना, सहकारी सोसायटी, पतसंस्था, बँका, दूध उत्पादक संस्था, कुक्कुटपालन, मत्स्य व्यवसाय, वाहतूक संस्था अशा विविध सहकारी संस्थांच्या सहाय्याने त्यांनी कोपरगांव तालुक्याच्या प्रगतीबरोबरच अहमदनगर जिल्हा व महाराष्ट्राच्या प्रगतीत हातभार लावलेला आहे.

येसगाव विविध कार्यकारी सेवा सहकारी संस्थेची स्थापना :

१९५० मध्ये शंकररावांनी येसगाव ग्रामपंचायतीचे सरपंच म्हणून आपले कामास सुरुवात केली. आपल्या गावाची प्रगती घडवून आणण्याचे त्यांनी ठरविले. यासाठी गावातील सर्वांची मदत झाली पाहिजे. असा विचार त्यांच्या मनात आला त्यावेळी शंकरराव स्वतः शेती व्यवसाय करित होते. त्यामुळे शेतकऱ्यांचे कोणकोणते प्रश्न, समस्या आहेत याची जाणीव त्यांना होती. शेती करण्यासाठी पैशांची गरज असते. तेव्हा विविध कार्यकारी सेवा सोसायटी सुरु करावी असे शंकररावांना वाटत होते. परंतु सेवा सोसायटी सुरु करण्यास शेतकऱ्यांचा पाठींबा मिळत नव्हता. कारण त्यावेळी शेतकऱ्यांचा सावकारांवर विश्वास व बँकेवर अविश्वास असल्यामुळे शेतकरी बँकेत पैसे न ठेवता सावकाराच्या तिजोरीत ठेव तसेच त्यांच्याकडील सोन्या-चांदीचे दागिने शेतजीकडे गहाण ठेवत. त्यामुळे त्यांचे व्याज बुडत होते. कोपरगाव हे तालुक्याचे गाव असून तेथे फक्त स्टेट बँक ऑफ इंडियाची शाखा होती.

दि.२/५/१९५२ रोजी येसगाव विविध कार्यकारी सेवा सहकारी सोसायटी सुरु केली. या सोसायटीसाठी ११ सभासद जमा केले. सोसायटीचा फायदा शेतकऱ्यांना समजला. त्यामुळे कोपरगाव तालुक्यातील एक नावाजलेली सोसायटी म्हणून येसगाव सोसायटीचे नाव सर्वदूर आहे.

दि संजीवनी (टाकळी) सहकारी साखर कारखाना, सहजानंदनगरची स्थापना:

संजीवनी सहकारी साखर कारखाना सुरु होईपर्यंत कोपरगाव तालुक्यातील शेतकरी खासगी साखर कारखान्यांना ऊस देत होते. ऊसाचे पेमेंट शेतकऱ्यांना वेळेवर दिले जात नव्हते. सावकारांकडून घेतलेले कर्ज फिटत नव्हते. अशा अवस्थेत शेतकरी सापडला होता. तसेच शेतकरी आपल्याकडील शेतातील ऊस गुळ तयार करण्यासाठी देत होता. गुन्हाळे ठराविक शेतकरी चालवत होते. त्यावेळी नाशिक, श्रीरामपूर, कोपरगाव येथे गुळाची बाजारपेठ अस्तित्वात होती. या

Principal
S.S.G.M. College
Kopergaon

98

सामाजिक सुधारणातील स्त्री सुधारकांचे योगदान

प्रा. रमेश सोनू झरेकर
उपप्राचार्य व इतिहास विभाग प्रमुख,
एस.एस.जी.एम.कॉलेज, कोपरगाव
rszarekar@gmail.com
Mobile No.9423749138

2018
19

१९ व्या शतकापर्यंत स्त्री शिक्षणाचा अभाव, बालविवाह, विधवा विवाहाला विरोध, केशवपन, सतीची इ.अनिष्ट रूढी अस्तित्वात होत्या. त्या दूर करण्यासाठी स्त्री समाज सुधारकांनी प्रयत्न केले. स्त्रियांच्या परिस्थिती सुधारणा घडवून आणण्यासाठी त्यांनी प्रयत्न सुरू केले. त्यांनी केलेल्या प्रयत्नांना यश मिळाले. स्त्रियांवर होणाऱ्या अन्याया विरुद्ध व अत्याचाराविरुद्ध स्त्रिया जागृत होत गेल्या. स्त्रियांच्या शिक्षणाची, कर्तृत्वाची, तिच्या सामाजिक कार्याची द्वारे उघडली गेली. समाजातील तिचे स्थान तिच्या महत्तेने विस्तृत होत गेले. स्त्री-पुरुष विषमता संबंधाने विवादाळीस लागला. जातीव्यवस्था मोडण्यासाठी स्त्री शिक्षण प्रसार, औद्योगिकीकरणाचे परिणाम, कुटुंब पध्दतीचे परिणाम, अर्थजनासाठी स्त्रियांची मनाची तयारी ही परिस्थिती स्त्रियांच्या विकासाला पोषक ठरली. स्त्रियांच्या व्यक्तीमत्त्वाचा विकास होऊन तिच्या कर्तृत्वास योग्य दिशा मिळाली.

- पंडिता रमाबाई :- पंडिता रमाबाई यांनी स्त्रियांच्या उन्नतीसाठी आय महिला समाजाची स्थापना १८८२ मध्ये केले. स्त्रियांमध्ये शिक्षणाचा प्रसार करण्यासाठी आर्थिक महिला समाजाने कार्य केले तसेच ११ जुलै १९०८ मध्ये सेवक संस्थेची स्थापना मुंबई येथे करण्यात आली. सन १९०९ मध्ये पुणे येथे या संस्थेची शाखा सुरू करण्यात आली. या संस्थेची उद्दिष्टे पुढीलप्रमाणे होती.
 - १) स्त्रियांच्या उन्नतीसाठी कार्य करणे
 - २) निराधार स्त्रियांसाठी निवासाची सोय करणे
 - ३) भारतीय स्त्रियांना आत्म उदरनिर्वाहाच्या दृष्टीने शिक्षण देणे, तसेच नोकऱ्या उपलब्ध करून देणे
 - ४) या उद्दिष्टांच्या प्रचारासाठी साहित्य निर्माण व वृत्तपत्रांतून विचार मांडणे
 - ५) संस्थेच्या उद्दिष्टांप्रमाणे उद्दिष्टे असणाऱ्या अन्य संस्थांशी सहकार्य करणे.
 या उद्दिष्टांनुसार सेवासदन संस्थेचे कार्य सुरू केले. त्यानुसार आश्रमातील स्त्रियांना आधार देण्याबरोबर स्वावलंबी बनविण्याच्या दृष्टीने विषय शिकविले जात. शिवणकला, पाकशास्त्र, सेविका प्रशिक्षण, शिक्षक प्रशिक्षण इ.सोयी त्यात होत्या.
- रमाबाई रानडे :- स्त्री जागृतीसाठी त्यांनी मोठ्या निष्ठेने कार्य केले. १८८१ मध्ये त्यांनी स्त्रियांना अवश्य किती कोणती? व 'स्त्रियांचे संसारातील कर्तव्य' हे दोन निबंध सादर केले. त्यात त्या म्हणत प्रत्येक स्त्रीस बहुत काम मुलाची आई व्हावे लागते. आईस जर चांगले शिक्षण नसेल तर मुलास कोटून येईल? मूल चांगले किंवा वाईत निपजणे हे बहुत करून आईच्या सुशिक्षितपणावर अवलंबून आहे, म्हणून स्त्रियांना उत्तम शिक्षण मिळणे आवश्यक आहे. रमाबाईने स्त्रियांसाठी गृहशिक्षण वर्ग सुरू केले. तसेच येरवडा येथील कुटुंबाच्या मानद अधीक्षक म्हणून काम करताना कारागृहातील स्त्री कैद्यांना भेटी देऊन त्यांची सहानुभूतीने चौकशी करत. संतांची शिकवण, ईश्वर प्राप्ती इ.संस्कार त्या कैद्यांवर व्हावेत. साक्षरता व्हावी म्हणून रमाबाईने प्रयत्न केले. रमाबाई रानडे यांनी मुलींना प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे व मोफत, स्त्रियांना मताधिकार, प्रांतीय व केंद्रीय कायदे मंडळात स्त्रियांना प्रतिनिधीत्व मिळविण्यासाठी केलेल्या आंदोलनामुळे स्त्रियांना सर्व अधिकार व प्रतिनिधीत्व मिळाले.
- सौ.आनंदीबाई जोशी :- डॉ.आनंदीबाई जोशी या भारतातील पहिली स्त्री डॉक्टर होत्या. त्यांनी महाराष्ट्रातील सामाजिक सुधारणेत सहभाग घेऊन स्त्रियांवरील अन्याय व अत्याचार दूर करण्याचा प्रयत्न केला. स्त्रियांमध्ये

no 18-69

पञ्चविधासाठी खिकिना गेळा केला होता. महाराजांच्या अध्यासक, संशोधक, तरुण- तरुणी ह्या किल्ला हेतनी राणळी खडानखडा माहिती गोळा करून दिली. संवर्णपत्रासाठी मोठ्या प्रमाणात परिश्रम घेा आहे.

छत्रपती शिवाजी महाराजांनी आपल्या सादारणपणे नक हजरपणे रोम्य वहाडुराडावर खिकिना आपणवसाठी पाठवले. या सरावचे सैन्याचे दोन भाग केले. एक भाग दोन हजार सैन्याचा आणि दुसरा भाग सात हजार सैन्याचा. दोन हजार सैन्यांनी वहाडुराडावर गडबड उडवून देऊन आपल्या सोबात किल्ल्यापासून खुर दूर वहाडुराडान घेवून केले. उरलेल्या सात हजार सैनिकांनी गडावर हल्ला करून सर्व खिकिना रणगडावर पाठवून दिली.

महादुराडावरला अत्यंत भयानक प्रथम मुणजे छत्रपती संभाजी राजांना संगोपेकरला एकदस्तावंत वरच फुडेंगेट किल्ल्यात आणले होते. याच गडावरून ५२ विद्यार्थूंत डेवावर बसून शिकवणी देण्या बसून वेगवेगळ्या प्रकारचे चाटये वाजवीत शिंदे कांदली होती. १५ फेब्रुवारी १९८९ मध्ये या वहाडुराडावर हजर करणारात आले. त्यांच्या सोबात फती कलसालाही अटके करण्यात आले होते. संभाजी राजांना नाना प्रकारचे खिकिना व किल्ले ताब्यात देण्यात सहीतले त्यांनी त्याच नकार दिला. त्यानंतर स्वराज्य देण्यात सांगितले त्यालाही स्पष्ट शब्दात नकार दिला. स्वराज्य पानसाठी घर्णवीर झाले. छत्रपती संभाजी राजांची करपी भेदक नजर औरंगजेबाला सहन होत नव्हती. त्याने त्याचे डोळे काढण्याचे फर्मान सोडले. सर्व शिवा आगोदर कवी कलश यांच्यावर केल्या जात होत्या नंतर त्या राजाला दिल्या जात होत्या. त्यानंतर देवावीही शीष छत्रपत्यात आली. २६ दिवस अतोनात छळ करून त्यांना वेड्यातूनही पोसा- इंद्रराणीच्या संगमावरील एकादर) वहुला नेऊन निर्धन हत्या करण्यात आली. त्यांच्या देवाची विडंबना करून त्यांचे अवशेष आसपासच्या परिसरात टाकण्यात आले. पिसरशील लोकांनी वहु बु. येथे त्या देवाची आत्माविषी केले. आजही तिचे घर्णवीर संभाजी राजांचे समाधी घरासाठी केलेल्या बलिदानची साक्ष देत उभी आहे. 'वेडगावचा घर्णवीरगड'(वहाडुराड)येथे त्यांच्या शीर्षचे प्रतिक म्हणून शीर्षसंघ आहे. आज अनेक शाही, विचारवंत, आहेत. या किल्ल्यामध्ये शिबलिंग आहे. त्यांच्यासमीर

नृत्याच्या असून त्याच्या भोगाती चार विविध नाट्य ध्वनि लहरी बाहेर पडणारे स्तंभ आहे हे या हेमाडपती मंदिराचे वैशिष्ट्ये आहे. भवन अवस्थेतील अनेक मंदिराचे अवशेष आजही पाहण्यास मिळतात. या किल्ल्या एक चोर दरवाजा असून नदीकडे जाणार मार्ग आहे. हाती मोठा हे या किल्ल्यातील महत्वाचे वैशिष्ट्ये आहे. भोगवकालीन वास्तुविशाद अखुल रक्षण यानी या हाती मोठा यांचे बांधकाम केले हे वैशिष्ट्यपूर्ण आहे. या किल्ल्यात शिल्पकलांचा साहय्याने कोरीव मूर्तीच्या रूपाने रम्यानातील विविध प्रसंग कोरलेले आहेत. तसेच अनेक अनांक, विराळ प्राणी पुखीवर होते. शिल्पाकृताने दाखविले आहेत. अशा प्रकारे हेमाडपती मंदिराचा विविध रचना पाहण्यास मिळतात. यातून आपल्याला महान संस्कृतीचे दर्शन घडते.

समारोप:- भारतीय गडकूट, किल्ले आपल्या इतिहासाची साक्ष आहे. या भारतीय ऐतिहासिक किल्ल्यांचे ज्ञान व संवर्धन करणे प्रत्येकाने प्रयत्न कराव्या आहे. इन्व्हीरल महापुरूषा आत्मव्याचा स्फूर्ती प्रेरणा देणारा बलिदानवा तरुणांमध्ये अस्मिता जागृत करणारा इतिहास आहे. व अननोल ठेवा आहे. येथील परिसराचा पर्यटनाच्या दृष्टिकोनातून विकास केल्यास या परिसराचा विकास होऊन प्रत्येक तरुणांमध्ये अस्मिता स्थापित जाणू शकून एक संस्कारशील तरुणपिढी निर्माण होईल.

- १. रघुत गणेश डॉ. 'छत्रपती शिवाजी महाराज आणि, शिबकाल' डायनामिड पब्लिकेशन पुणे जून २०१३
- २. सत्येसाई वी.एन डॉ., 'इतिहास लेखनशास्त्र' फडके प्रकाशन कोल्हापूर
- ३. देव प्रभाकर डॉ., 'इतिहासशास्त्र', संशोधन अध्यापन आणि लेखनपरंपरा, ट्रेन रॉयल प्रकाशनगुड नाशिक २००७
- ४. प्रत्यक्ष शेट माहिती संकलनाच्या आधारे
- ५. Http://mr-wikipedia.org.bahadurgad

१९४२ ते १९६० या काळातील ज्येष्ठ स्वातंत्र्य सैनिक

कॉम्रिड पी. बी. कडू पाटील यांचे कम्युनिस्ट पक्षातील योगदान

प्रा. विशाटे गणेश राऊत, इतिहास विभाग, एस.एस.जी.एम. कॉलेज, कोल्हापूर, जि. अहमदनगर.

महत्वाचे शब्द : कॉम्रेड, युवापुढळी, शिलिंग, स्टेट फार्मिंग कॉर्पोरेशन, शोधनिबंधाचा उद्देश :

- १. कॉम्रिड पी.बी.कडू यांच्या शोधनिक जिवनाचा आढावा घेणे
- २. १९४२ ची चलेआत बळबळ, १९४८ ची युनिगत चळवळ यांमधील कां. कडू पाटील यांच्या योगदानाचा आढावा घेणे
- ३. स्वातंत्र्योत्तर महाराष्ट्राच्या एकाकाराशी संबंधित चळवळींमधील कां. पी.बी.कडू यांचे कार्य अध्यासणे

प्रस्तावना : अहमदनगर जिल्ह्यातील स्वातंत्र्य सैनिकांच्या माहितीमध्ये कॉम्रिड पी.बी.कडू यांचे स्थान महत्त्वाचे समजले जाते. स्वातंत्र्यपूर्व काळात काँग्रेसच्या चळवळीच्या संस्कारातून स्वातंत्र्य चळवळीमध्ये कॉम्रिड पी.बी.कडू सहभागी झाले/नास काँग्रेस मध्ये राहून जनसामान्यांचे प्रश्न सुटणार नव्हित 'याची जाणीव झाल्यावर त्यांनी कम्युनिस्ट पक्षात प्रवेश केला. व कम्युनिस्ट विचारधारेतुसार जनसामान्यांचे प्रश्न सोडविण्यासाठी आपली कार्यविधि पणाला लावलेली दिसते. प्रस्तुत शोध निबंधात सन १९४२ ते १९४८ मध्ये कम्युनिस्ट पक्षातील महत्वाचे कार्य यांच्या आधारात घेण्यात आला आहे.

सदर वल्लभभाई पटेल आणि १९२८ चा बाडोली

2018-19

डॉ. विशाते गणेश शंकर,
इतिहास विभाग,
एस.एस.टी.एम. कॉलेज,
केपराज, वि. अहमदनगर ४२३६०१
मोबाईल नं. : ९२२५२२२४१
E-mail : prof.gsmali@gmail.com

सत्याग्रह
महत्वाचे शब्द : उजळी पत्र, सरदार, साराबंदी, बोल्सेव्हिझम

शोधनिबंधाचा उद्देश :

१. बाडोलीची ऐतिहासिक पारदर्भूमी अभ्यासणे.
२. बाडोली सत्याग्रहासंबंधी काँग्रेसच्या घुमिकेचा आढावा घेणे.
३. ब्रिटिश सरकारची बाडोली सत्याग्रहासंबंधीची भूमिका अभ्यासणे.
४. वल्लभभाई पटेल यांची बाडोली सत्याग्रहासंबंधीची भूमिका व कार्य याचा आढावा घेणे.
५. बाडोली सत्याग्रहाचे फलित अभ्यासणे.

प्रास्ताविक :-

भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीत बाडोली सत्याग्रह हा शेतकरी चळवळीतील महत्त्वाचा टप्पा होय. ब्रिटिशांच्या अवाजवी जमीनमहसुलाच्या मागणीने इतत झालेल्या शेतकऱ्यांनी सनदशीर मार्गाने संघटित होऊन महत्त्वा गांधी आणि. सरदार पटेलंच्या नेतृत्व व मार्गदर्शनाखाली साराबंदीची चळवळ उभारली. सरकारचे दहशत व जुलूमशाहीपुढे मान न गुकवित आपली प्रतिष्ठा व सन्मान कायम ठेवत हा लढा यशस्वी करून दाखविला. या लढ्याने वल्लभभाई पटेल यांचा राष्ट्रीय नेता म्हणून भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीत उदय झालेला दिसून येतो.

१. बाडोली तालुक्याची ऐतिहासिक पारदर्भूमी : बाडोली तालुका हा गुजरात मधील सुरत जिल्ह्यातील १३७ गावांचा मिळून बनलेला तालुका आहे. त्याचे एकूण क्षेत्रफळ २२२ चौरस मैल आहे. मुंबई प्रांतात मोडणाऱ्या या तालुक्यात जमीन महसुलाची रयतवारी पध्दत अस्तित्वात होती. तालुक्याच्या परिषद भागात सधनतेपुढे ज्वारी, कापूस, तांदूळ यांचे उत्पादन घेतले जाई. तुलनेने तालुक्याचा पूर्व भाग हा डोंगराळ, कमी पाण्याचा व विषम हवामानाचा होता. १९२८ च्या सत्याग्रहाबद्दी तालुक्यातील साधारण ७६ टक्के लोकसंख्या शेतीच्या उत्पन्नावर जगत होती. सामाजिक उतरंडीमध्ये भूमिहीन, मजूर आणि जमीन कसणारी कुळे सर्वांत तळाशी होती. तालुक्यात बड्या जमीनदाराऐवजी अल्पभूधारक मोठ्या संख्येने होते. जमीन मालकांमध्ये राजपूत, ब्राह्मण, बनिया, कोळी अश्या उच्च वर्गाचा ज्यांना 'उजळी परज' असे म्हटले जायचे त्यांचा समावेश होता.

२. बाडोली सत्याग्रहाची पारदर्भूमी व काँग्रेसची भूमिका : १९१९ च्या असहकार चळवळीच्या नकारात्मक कार्यक्रमाचा एक भाग सरकारला शेतसारा न देणे हा होता. गांधीजींनी सन १९२२ साली बाडोली येथे लोकांच्या मदतीने शांततेने कायदेभंग करून सत्याग्रह करण्याचा निर्णय घेतला. मात्र ऐनवेळी उत्तर प्रदेशातील चोरीचोरा या गावी झालेल्या हिंसेपुढे म. गांधींनी बाडोलीचा सत्याग्रह मार्ग घेतला. पुढे सन १९२८ साली महात्मा गांधींनी पुन्हा बाडोली येथे सत्याग्रह सुरू करण्याचा निर्णय घेतला. त्याची पारदर्भूमी पुढीलप्रमाणे सांगितली जाते....

१.९२६ मध्ये सरकारने जपकर कमिशनच्या शिफारशीवरून शेतसाऱ्याची रक्कम ३० टक्क्याने वाढवली. याकारिता सरकारने धान्य व कापूस यांच्या भावात झालेली वाढ, दुभती जनावरांची वाढती संख्या, जमिनीची वाढलेली किंमत इत्यादी कारणे पुढे केली. या शेतसाऱ्याची व्यवहारांत तपासण्यासाठी काँग्रेस नेत्यांनी एक चौकशी समिती स्थापन केली. या समितीने अभ्यास करून ही शेतसारा वाढ अन्याय्य असल्याचे मत नोंदवले. ४ जुलै १९२७ मध्ये ब्रिटिश सरकारने शेतसारा कमी करून २२ टक्के केला. पण दुष्काळाने होरपळून निघालेल्या बाडोली तालुक्यातील शेतकऱ्यांना ही घट पुरेशी वाटली नाही. त्यांच्यात असंतोष वाढू लागला.

३. बाडोली सत्याग्रहाची सुरुवात व वल्लभभाई पटेल यांची भूमिका आणि योगदान : बाडोली तालुक्यातील ८७,००० शेतकऱ्यांनी अन्यायाविरुद्ध निकराने लढा लढविण्याचा निश्चय केला. तांडुळ्यातील ६० गावांतील प्रतिनिधींची एक बैठक कॅम्प विभागातील कामणी गावात भरली. त्या बैठकीत कल्याणजी आणि कुंजजी हे मेहता बंधु, दयाळ देसाई, मोहनलाल खडया, नरहरी पारीळ इत्यादी नेत्यांनी वल्लभभाई पटेल यांची भेट घेऊन त्यांच्यासोबत सत्याग्रहाचे नेतृत्व स्वीकारण्याची विनंती केली. वल्लभभाई पटेल त्यांना म्हणाले, "जर जनता शेतसारा न देता मरणाला सामोरे जाण्यास तयार असेल तर मी त्यांच्या सोबत आहे." वल्लभभाई पटेल ४ फेब्रुवारी १९२८ रोजी बाडोलीला गेले. त्यांनी त्याच दिवशी ८० खोड्यातून जमा झालेल्या शेतकऱ्यांसमोर भाषण दिले. ते म्हणाले, "लक्षात ठेवा ज्याच्या हिलाईन वागता येईल अशा मी नाही. मी साहसप्रिय आहे. ज्यात कसलोही जोखीम नाही अशा गोष्टीत स्वतःला गुंतवून घ्यायला मला आवडत नाही आणि जे जोखीम पत्करायला तयार आहेत, त्यांच्याच खांद्याला खांदी लावून लढा मला आवडत." या वक्तव्या लढायला कोणतेही तारिख अधिष्ठान नाही तसेच जनतेच्या निग्रहाची तयारी नाही अशा लढ्यात स्वतःला बांधून घेणे वल्लभभाई पटेल यांच्या तत्वात बसत नव्हते हे दिसून येते. वल्लभभाई पटेल यांनी शेतकऱ्यांना ७ दिवसांची मुदत दिली. तसेच सरकारला पत्र लिहून वाढीव सारा योग्य की अयोग्य याची चौकशी होईपर्यंत सारा वसूली तहकूब करावी अशी मागणी केली. सरकारने त्यास नकार दिला. त्यामुळे वल्लभभाई पटेल संतप्त झाले. शेतकऱ्यांच्या एका मेळाव्यापुढे भाषण करतांना ते म्हणाले, "तुमचा मान-सन्मान धोक्यात आहे अशी तुमची खात्री झाली असेल तर लढाईला सज्ज व्हा. सरकार आपणातून न्याय घेईल अशी कल्पना करणे हा धम आहे. तुम्हाला १ जुलै २५ हजार रुपये दरवर्षी जादा द्यावे लागतील का ३७ लक्ष ५० हजार रुपये घेईल?"

The Matka King: A Reflection of Complex Mentality of Beings

Shaikh Gulab Yusuf

Assistant Professor, Department of English
SSGM College, Kopergaon, Dist., Ahmednagar.

Abstract:

It is human being who always remains involved in 'self', but pretends as if social devotee. Man struggles for his own existence and strives to seek the secure place in the society. As the way of life is concerned, we can approach various facets of mentality of human being. As we know, an individual is different from other. Some people worship virtue, on the other hand, some worship vice by thinking that they worship virtue. Likewise each society of different culture or region is different from another as its lifestyle is concerned. Here, 'mentality of beings' connotes the mentality of human being. In his play 'The Matka King', Anosh Irani, Indo- Canadian playwright, focuses on the stormy facets of typical Indian postmodern society and a complex mentality of human being. In short, he exposes a socio- psychological chaos through his play. Psycho- analytical criticism approaches a work of literature as an expression of literary work or a state of mind and a structure of personality of author as well as the protagonist. The approach is popularized by Sigmund Freud in 1920s and found some solutions of certain behaviour of hero. The play 'The Matka King' is concerned, some Freudian techniques are followed to analyze the instable mentality of characters which shows the complex mindsets of human being.

Keywords: existence, facets of mentality, Psycho- analytical, structure of personality, instable mentality.

'The Matka King' is a story of Top Rani (Vijay) who was once upon a time physically fit but at the age of ten, he was castrated and turned into a eunuch. On the surface level, protagonist (Top Rani) believes his castration as a game of destiny but in reality mentality of evils of society made him unfit. So he behaves anti-humanists because he was the victim of the society, his physical deformity is covered in the name of 'fate'. He thinks in the same way as Gloucester, a Shakespearean character, says- "As flies to wanton boys, are we to the Gods, they kill us for their sport" (King Lear). So, Top Rani creates his own religion and ideology of his life and slowly but steadily is buried in his self-made religion and ideology. He is made up with society around him. He boldly runs an illegal matka (gambling,) along with prostitution. These two occupations, he thinks, are his heart and brain. The occupation of prostitution belongs to heart as his all repressed desires are fulfilled and running matka is his brain which helps him to avenge the society which made him permanent patient of misery. It is his revolutionary mind, which thinks to destabilize the society but on the contrary he treats his sex workers as daughters. His behaviour sometime proves him shrewd but sometime exposes his chaotic mentality for his life. On the surface level, he shows some soft corner for his daughter (prostitute) but in reality he only thinks of himself. In short, he is involved in 'self' all the time because he is not physically fit so that he blindly believes in the *Myth of Merit* which will make him 'complete man'. His physical castration rightly suggests the intellectual castration of the people of the contemporary age.

The situation of Top Rani became like a man who has eyes but is blind, who has legs but cannot walk and who has ears but cannot listen. He does not behave

which is regular and normal. The intensity of his sorrow is revealed from his philosophical thought. He says,

"Freedom? No one is free. Look at me. I have money. I have long, strong muscles. But when I step into the street, even stray dog gets more love I do. No one is free,"
(43)

As complex mentality of Top Rani is concerned, it is found that he is the victim of panic disorder, where some common symptoms include fear of death or to be a mad and fear of losing control. His own observation of society shows that he is suffering from the fear of dying or going crazy or losing self control. Next to it, he is the victim of agoraphobia that he does not go to any public places because of the fear of panic attacks. In whole, we do not find his wish to get out of the house for the visit of any social place; even he does not allow his girls (prostitute) to get out due to the fear of society. Besides these two disorders, he is really suffering from generalized anxiety disorder. He worries excessively about many circumstances. The major worry is about gaining his manliness again. It is difficult for him to concentrate on one thing; there is a lump in his throat. He points out his fear by disclosing other's situation. The symbols like a silver tray, steel container and red mixture obviously help to disclose the fear in his mind. We find little bit commoditization in him. He has his phallus preserved in a glass jar and he gives much value to this thing which, he thinks, might help him to be a complete man. He rises to impress Gantaal showing him his phallus to prove that he is not a eunuch; he is a complete man who can be united with any complete woman.

The chaotic mentality of the protagonist is found in his exploitation. He is exploiter as well as exploited at the same time. I think, he became an exploiter due to his being exploited in the past when his father had sent him

2018-19

Cultural and Ethical Introspection through Tendulkar's Glocal Plays

Mr. Sunil S. Deokar

Head, Department of English
SSGM College, Kopergaon
(SPPU, Pune)
gulabshaikh30@gmail.com

Mr. Gulab Y. Shaikh

Department of English
SSGM College, Kopergaon
(SPPU, Pune)
deokarsunil27@yahoo.in

517

102

Abstract:

Translation is a process which requires deep knowledge of both first language and second language. Translation becomes ideal when translator succeed in providing accurate meaning of the text. He must know linguistics analysis of five levels- Phonology, Morphology, Syntax, Semantics and Pragmatics. As take into account of Indian regional languages; ideas of universality such as socio-psychological issues, oppression, justice and stress were limited to particular region but through translation it could reach to zenith. Especially English plays a significant role in it where the language has become a universal language of translation and can also be considered as a gate way of the world. The present paper highlights on cultural and ethical problems in plays of Vijay Tendulkar. He has been trying to offer justice to the oppressed. He not only emphasizes on individual problems but also attracts audience towards introspection.

Keywords: Translation, linguistics analysis, socio-psychological issues, cultural and ethical

Introduction:

Being social animal man cannot escape from cultural and ethical problems. Tendulkar is one of the epoch making playwright who basically composed his stormy ideas through Marathi but after its stage he realized to be known to the world and led his ideas through world gate of translation. The crises can be illustrated as any event that is expected to lead to an unstable and dangerous situation affecting an individual, group, community or whole society. The crises are deemed to be negative changes in the security, economic, political, societal, religious and environmental affairs. These occur abruptly without any warning. In the society, an individual is the basic actor. All individuals pursue goals which are the reflection of their self-interest. In order to achieve these goals he or she undergoes through a process of conscious decision making and choose the alternative with the highest expected value. Sometime the identity of an individual is replaced by an identity of a group. So the problems arise not only from the security, economic, political, societal, religious and environmental affairs but also through the group status.

Significance of Tendulkar's Plays in Translation:

Vijay Tendulkar's output of twenty-eight full length plays, seven collections of one-acts, six of children's plays, four of short stories, three of essays, a novel and seventeen film scripts has put him on a high altitude not only in the Marathi literature but in the world's literature. His plays translated into English by the noted translators and published as 'Collected Plays in Translation' by Oxford India Paperbacks with an introduction by Samik Bandyopadhyay. Being the voice of voiceless, figuratively, translating the voice of the voiceless is, in reality, breaking the status quo of the oppressive institutions. In some of the noted plays of Vijay Tendulkar, he peculiarly translates the phony Indian culture. This theatrical translation

SPPG

104

Origin of Social Violence in Indian Society

Dr. Sandip Dadabhau Varpe

Assistant Professor
Department of English
Rayat Shikshan Sanstha's,
SSGM College, Kopergaon (SPPU, Pune)
Tal- Kopergaon, Ahmednagar (MS)
E- mail : sandipvarpe13@gmail.com

Prof. P.B. Sawant

Assistant Professor
Department of Hindi
Rayat Shikshan Sanstha's,
SSGM College, Kopergaon (SPPU, Pune)
Tal- Kopergaon, Ahmednagar (MS)

Introduction:

Indian society is mine of diamonds like unity, friendship, brotherhood, neighborhood, truth and tolerance. It is origin of social evils like child marriage, Dowry, Sacrifice Sati and social violence . It is observed that today also social evil named sati practiced in rural parts of India so it is necessary to study this social evil and find out solutions on it as early as possible

Mahabharata war:

Mahabharata war was fought between Kauravas and Pandavas on the battle field called kurukshetra in epic period, This is reported that nearly five million fighting men killed each other in an 18-day battle between Delhi and Thanex; it is reported that about 130, 000 chariots (with their horses), an equal number of elephants and thrice that many riding horses were used for war. The total population of India was 200 millions; war was not only for camp-followers but also for attendants who became fighters. The greatest army camp reported in India was of 400,000 men under Chandra Gupta Maurya.

Kalinga War(262-261 BC)

Kalinga War was a war fought between the Maurya Empire under Ashoka the Great and the state of Kalinga, Kalinga kings developed system where king gives people land and protection. Kalinga republic was located on the coast of the present-day Indian state of Orissa and northern parts of Andhra Pradesh. The Kalinga city is capital of Kalinga kingdom, it is situated in present day Srikakulam, Andhra Pradesh. The Kalinga war was the only major war Ashoka fought under his kingship, Kalinga is one of the major and bloodiest battles in the history of India. Kalinga kings is major emperor in south so it is difficult situation in front of Ashoka for become emperor of whole India, kalinga kings proposal which deals new ideas about kingdom which is refused because they were no match for Ashoka's violent strength. The Dhauli hills are located on the banks of the Daya River of Bhubaneswar in Orissa (India). Dhauli hill is certain to be the area where the Kalinga War was fought, The Daya River is running next to the battle field turned red with the blood of the animals and soldiers; more than 150,000 Kalinga warriors and about 100,000 of Ashoka's own warriors were among those victims.. The whole of Kalinga was destroyed.

2019-19

ISSN : 2348-7143
February 2019

RESEARCH JOURNEY International Multidisciplinary E-Research Journal
Impact Factor (SJIF) - 6.261 | Special Issue 145 : Recent Trends In English, Marathi, Hindi Language And Literature

Visual Representation of Social Evil Child Marriage in Bapsi Sidhwa's Novel Ice Candy Man

Dr.Varpe Sandip Dadabhau

Assistant Professor, Department of English
Rayat Shikshan Sanstha's, SSGM College, Kopergaon (SPPU, Pune), Tal- Kopergaon, Ahmednagar (MS)

19

104

Introduction:

Indian society is combination of nobles and virtues like unity, friendship, brotherhood, neighborhood, truth and tolerance. It is dark mine of social evils like child marriage, Dowry, Sacrifice and Sati. It is observed that today also social evil named child marriage practiced in rural parts of India so it is necessary to study this social evil and find out solutions on it as early as possible.

Child Marriage:

Hindu society is considering children as flowers from heaven which are dear to god, they are known as sweetest angel of the god. Children are considered to be the most precious property of a nation. It is our responsibility to take care of them while they are growing, we elder must love and protect them from natural, manmade calamities. We can teach them moral values for built his or her character as ideal one in society. We can offer them care, understanding their problem and provide them what they need, the best things that man can offer. They have an inborn right to justice, freedom and opportunity for development should not affected due to their nationality, caste, beliefs and sex.

Justice S ubba Rao was the former Chief Justice of India said that."Social justice must begin with children. Unless the tender plant is properly tended and nourished it has little chance of growing into strong and useful tree. So the first priority in the scale of social justice must be given to the welfare of the child ".Rao was aware of the fact that in India girl child suffer lot its impact seen in the form of unknown fear affect her psychology and physical work made her weak. Rao was good adviser who compare child with sweet small plant which needs care and social justice, if we cannot provide it to plant it may become weak rather than strong and healthy.

We can say that this is appears to be a part of myth rather than a reality. We can see since ancient times, children get unfair treatment in many ways within the family and society. Child marriage is the age old custom; it is one of the worst forms of such torture.

Child Marriage:

Child Marriage is the marriage of children. There are two types of child marriage. We can observe that the First type of marriage is the marriage between little boy with a little girl is celebrated.

we can see the wedding photograph of a crying Radha (6 year old) with Sudhar Singh (10 year old) published in the newspaper on 9April 2003, Above example is perfect for first type of child marriage which suggest that Indian girls 'Cook at 6, Wife at 8, Mother at 13 - Widow with four or five children at mid twenties and

sometimes a Sati thereafter.' fate of an ordinary girl in the rural parts of India.

The second type of child marriage is between elder mans marriage with a small girl. Raj kumar was a man of 29year. Who went through a second marriage with Ayswarya Venugopal, Ayswarya was "Married at 9, she was forced to have sex with him as a result of whom she became pregnant and he asked her to get it aborted. She denied idea so she was thrown out from his home at 13.

Above described both these are child marriages. Legal definition of child marriage is 'a marriage in which one side may girl or boy is a child is known as child marriage.' child marriage is a social practice which traditionally transfer from one generation to other generation, we can say it is happen due to blessings of the religion, Child marriage is widely spread in South Asia; it is practiced in Bangladesh, Afghanistan, Nepal, Pakistan and India.

Child marriage is widely practiced in India; it is practiced particularly in rural areas. We can see news related child marriage in Newspapers the recent news about child marriage is reported from Rajasthan during the festival of *Akhri Teej*, it is the third day of the month Vaishakh in the Hindu calendar, it is considered to be the most auspicious occasion for marriages. We can see three are thousands of marriages practiced in Rajasthan on the occasion of *Akhri Teej*.

Causes:

Indian society is society which gives respect to women as mother, sister and wife that is reflected from festivals like Navaratra where Goddess who is worshiped as mother, Brother bij and Rakshabandhan where sister is respected and on Padva in dipavali is festival where wife can get respect from her husband.

- The Hindu community and society is society which give too much importance to virginity and chastity of woman. Their aim is to protect the purity of women resulted in early marriages
- The main reason behind child marriage is Girl needs protection which is difficult in such a vast society so its impact seen as the parents must

Principal
S.S.G.M.College
Kopergaon

100

106

Influence of Mother Tongue on Indian English Speaker

Dr. Varpe Sandip Dadabhai

Assistant Professor

Department of English

Rayat Shikshan Sanstha's, SSGM College, Kopergaon (SPPU, Pune)

Tal- Kopergaon, Ahmednagar (MS)

E- mail : sandipvarpe13@gmail.com

Introduction

Humans use their unique ability of speech, speech depends on symbols and codes combine in language. Language use for communicate their ideas, thoughts, and desires with their relatives, sounds are means which explains his psychological and physiological survival. Child listen words spoken around him or her by their mother, father, brother and family members and tried to develop that first language called mother tongue. Mother tongue develops in natural surrounding so its sounds curved on blank slate of mind which never delete from memory. Mother tongues sounds influence while that child tried to learn another language like Hindi and English. English is a Universal language which plays vital role in communication on international level resulted in English become global language.

Scope of English in world

English is on second rank in world's native languages; it is used in 70 countries as official language which increases value of English in this modern world. Speaker gives importance to it after their mother tongue. Nowadays English become link language because for communication among speakers of two different languages required one common language which makes them able to communicate these aspects fulfill by unique language in world well-known as English. Person who travel abroad or in other part of the world must know universal language English, it is common language which is spoken all over world by millions of people. Indians used English as third language. Indians speak Hindi which recognized as aunt of mother tongue because regional languages and Hindi belongs to same devnagari script. Every Indian eager to learn English because it is window of the world which introduces them with vast ocean of knowledge... The main purpose behind teaching English in India is to enrich their basic skills required for learn English no one needs to imitate English speakers or American's accent. . Twenty first centuries dawn introduces English is being taught to children at primary level itself. Students are strictly made to speak in English when they are in college premises. Communicating in English has quite a big role in day to day life. English is used in banks, railway stations, bus stations, airways, educational sector, medical, private sector, etc.

Influence

It is observed that Whenever Indians begin speaking in the third language English at that time they primarily use sounds from their mother tongue Thus, everyone can find mother tongues influence over English. Students give preference for learn English because they know it is necessary for build their good career; they can become successful if they speak fluent in English which develop their communication skill as well as their confidence while they face many people in panel interviews. It is well known fact that Mother tongue get in the way of the learn pronunciation or soft words of English. Students who face interviews in Indian surrounding

Hindi and Regional Partition Novels Translated into English

Dr. Varpe Sandip Dadabhau

Assistant Professor

SSGM College, Kopargaon (SPPU, Pune)

Email: sandipvarpe13@gmail.com

121

107

Introduction:

Language is use for communication, India divided into states and regions such as Maharashtra, U. P, M, P, Kerala, Gujrat, Rajasthan so on in these regions Marathi, Hindi, English, Gujarati and more than 1650 languages spoken all over in nation so there is a need to bridge which can connect above languages that bridge bind together whole Indians it is golden thread known as translation.

Translation Meaning and history:

Translation studies developed as a separate discipline in the 1980s. Translation ^{not only} developed in India but also many parts of the world. It is continually develop well into the twenty first century. Translation brings together works in different fields such as linguistics, literary studies, history, anthropology, psychology, and economics. Translation is re-writing of an original text... Re-writings can introduce new concepts, new genres, new devices, and the history of translation is the history also of literary innovation, of the shaping power of one culture upon another.

Indian literature and Translation:

Indian sub-continent knows value of translation since ancient period, therefore history of the translation suggests that its origins found in Indian literature, thousand years ago modern Indo-Aryan languages developed as independent, those languages become vehicles of communication or used for literary expression at that time translation played important role . Indian Literature nowadays translated in English, it is rapidly develop as new branch so Indian universities introduce it as subject. Translation plays main role in literature and cultural study in India. Indian society is multilingual where many languages used together that's base of translation require for understood these languages. English is universal language so each writer eager to compose work in it or translate his work in English language. Indian languages develop tradition of translations in history there are literary works from God's language Sanskrit, the epics - Ramayana and Mahabharata or philosophical texts like the Gita. Dnyaneshwer translate Bhagwat Gita in Marathi in twelfth century. During the first four centuries of their existence thirteenth to the sixteenth centuries - there were numerous translations from one regional language to another regional language,

Indians began translate their literary works into English, Indian history of English translation never forget year 1912 because Indians follow Tagore who got Nobel prize for his work Getanjali after that Indian translators never turned back they skillfully translate Indian works. Important writers in Indian languages and their famous works translated into English. In nineteenth century.

The incidents happened in society reflected in literature like mirror so many thinkers said 'Literature is the mirror of society'. The Indian independence movement ends with tragic event called partition of India, its aftermaths boldly represented in the different literary forms such as

Principal
S.S.G.M.College
Kopargaon

218-19

RESEARCH JOURNEY

International Multidisciplinary & Research Journal
 Impact Factor - (2017) - 0.261 (2017) 3.852 (2018) (2018) 0.070 (2019)
 Special Issue 95 - Issues in Postcolonial Indian English Literature
 IGC Approved Journal

ISSN
 2248-7144
 January-2019

Visual Representation of Communal Riots in Chaman Nahal's Azadi

Dr. Vargha Sandhya Dattatraya
 S.S.G.M. College, Kopergaon, (S.P.U., Part-1)
 Tal. Kopergaon, Ahmednagar (MS)
 E-mail - sandhyavargha1@gmail.com

122

108

Introduction -

The theme of communal violence dominates Indian literature; creative minds in Indian society spontaneously create literary works related to communal violence in different Indian languages as how English remains an exception for it. Some famous Indian writers skillfully present theme of partition with minutest details in their novels. The fictional representation of the real tragedy of which a historical account has already been given, brings forth all those emotions and feelings that history fails to produce. Fiction brings a real story from a person's point of view where the real drama comes into action. Some of the major writers and their works which have extensively dealt with the issue of Partition.

Key Words - social violence, racism, curfew, religion.

Communal Riot -

The word 'communal' is drawn from the word 'commune' which means living together or sharing commonality of the commune. The term signifies to feel at one with one's own people. Communalism is an ideology which aims at the prosperity of commune and communal interests. The meaning of the word 'communal' now is not limited to this meaning alone. The communities and the members of the communes are perceived as people who have the same set of beliefs and faith all over. Hence, the definition is based on common ideas, adherence and practices rather than limited to geographical demarcations.

Definitions of Communal Riots -

Communal riots are riots between communities. Communities can be people from the same caste or jat (in India), from the same religion, from the same ethnic background or any combination of the above. (www.in.answers.yahoo.com) A clash between different communities based on caste and creed to justify supremacy of one, on the other by resorting to violent means. (www.in.answers.yahoo.com)

Nahal's Azadi brings a real story from a person's point of view where the real drama comes into action. Some of the major writers and their works which have extensively dealt with the issue of Partition such as Khushwant Singh and Nahal.

Reflection of Communal Riots in Azadi -

Nahal was brilliant Indian English novelist from the second generation. Azadi is his well known novel; it is the reflection of the partition. Azadi depicts crisis among different religious communities resulted in large scale communal riots occurred in Indian subcontinent. Partition is known as series of large scale communal incidents; its consequences reflect in Nahal's Azadi. The novel deals with the Indian life during partition, culture and social problems of Indian milieu. Lala Kanshi Ram is protagonist in Azadi. Lala Kanshi Ram is grain merchant who lives peaceful life with his family in his home town Sialkot now in Pakistan. Lala and his family members his wife Prabha Rani and son Arun eager to listen announcement of victory on All India

Principal
 S.S.G.M. College
 Kopergaon

2018-19

REVIEW OF RESEARCH

ISSN: 2249-894X
IMPACT FACTOR : 5.7631(UIF)

105

109

ONLINE RES

Lanternfi
N
Lanternfi:
for both t
categoris

Josie's Pc
Jt
resource.
poems a
children i

ABC Teac
N
educator
including
activities

grammar
T
material,
on gramr
every Eng

Spëllathc
A
funds for
presente
voiced by

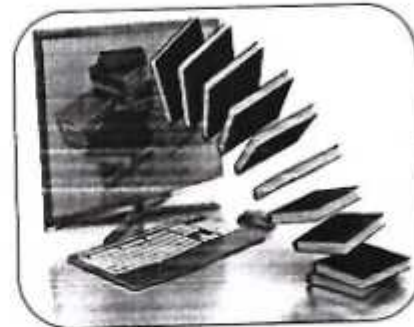
Purdue C
T
the best
students
as a first

One Stop
C
site publ
of the r
language

English S
T
and Un
English l
writing a

ONLINE RESOURCES IN ELLT

Dr. Sandip D. Varpe
Asst. Professor, Department of English,
SSGM College, Kopergaon, Dist. Ahmednagar (M. S.) India.
Email: Sandipvarpe13@gmail.com

INTRODUCTION

Twenty first century depend on internet lot, nowadays teachers also seen investing their time in search online resources and use latest technologies in teaching. Students eager to use Internet so they prefer colleges and schools where E - class available, these things suggest that it is need have time every teacher must prefer ICT and internet in teaching. Teachers seems like agents who implement ICT in learning and teaching, teachers introduce students how to use internet and online resources through those resources students can collect information

AIMS AND OBJECTIVES

This paper aims to focus on online education in the fields of literature and language and informs about particular technologies used for teach specific Subjects such as Old English and ancient world literature to Shakespeare and modern poetry, it shows how teachers use online resources in the form of Web sites, cyber play and gaming, bulletin boards, chat rooms, blogs, wikis, natural language processing, podcasting, course management systems, annotated electronic editions, text-analysis tools, and open-source applications. They effectively shows how online teaching able to brought surprising results in the form of understand abilities of individuals who

have no other educational lifeline. These students learn through web based or online resources.

METHODOLOGY

Researcher found hundred websites related to the learning of English with the help of the search engine Google, list deals frequently visited web resources, Second, the websites specifically aimed at the teaching of English language were selected.

OER Commons

Teachers or higher level students can use OER Commons to find free-to-use English language teaching or learning materials and courses from all around the world.

Jorum

Search, find and share thousands of free English language learning and teaching resources, shared by the UK Further and Higher Education community.

English Attack

The English Attack! Entertainment English Blog explains and discusses various approaches in teaching English, in particular to teens and young adults.

Sandip D. Varpe
Principal
SSGM College
Kopergaon

Conclusion:

To conclude the paper on Indian culture with its greatness and nobility, vastness and eternal values. Its overall thrust towards values, and the aptitudes of generosity and simplicity deals people to stand to struggle and calamity and to cherish the value of humanity and to accept the power of God and Nature.

Reference:

1. Williams, Raymond, Culture and Society: 1780-1950. Landon: Chatto and Windus Ltd, 1959.
2. T. S. Eliot, Notes Towards the Defining of Culture. London. 1948.
3. www.google.com
4. Chakravarti, Sitansu, Hinduism, A way of life, 1991.

2018-19
123
111

Reflection of Social Evil Sacrifice In Chaman Nahal's Azadi

Dr. Varpe Sandip Dadabhau

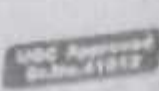
Assistant Professor, Department of English
Rayat Shikshan Sanstha's, SSGM College,
Kopargaon (SPPU, Pune), Tal. Kopargaon,
Ahmednagar

Introduction

Indian society is mine of diamonds like unity, friendship, brotherhood, neighborhood, truth and tolerance. It is origin of social evils like child marriage, Dowry, Sacrifice and Sati. It is observed that today also social evil named sati practiced in rural parts of India so it is necessary to study this social evil and find out solutions on it as early as possible.

Sacrifice

One Can Understand The True Nature And Origin Of Animal Sacrifices From The Hindu Religious Activities, It Is Necessary To Know The Real Nature Of Sacrifices Described In Hindu Scriptures. The Sanskrit Word Yagnya or Sacrifice Is Attached to Different Meanings; it is depending upon the Context in Which It's Used. It Is Sacrifice, Sacrificial Rite, Worship Or A Pious Devotional Act Of Agni And Vishnu. Yagnya Or Sacrificial Rite Is Performed According To The Vedic Rules With The Necessary Object And It Is Performed According To The Order Of Actions And Rules From The Shasta's. *Dana Is Soul Of The Sacrifice. Daanamu'* Is To Give Anything To Poor Or Saint In The Form Of Gift Like Food, Cloth Or Money, Data Is The Person Who Is Known As Danashur, He Never Expect Any Return From

VidyaVarta

January 2019
Special Issue

12

Internet & Audio visual aids brought revolution in Higher Education with special reference to field of Research & Teaching English in India

Dr. Anupam Sandip Dadaabhai
Assistant Professor,
Department of English,
Kavya Shikshan Samithi's, SSGMA College,
Kopergaon (SPPU, Pune),
Tal. Kopergaon, Ahmednagar (MS)

112

529

Introduction

Twenty first century depend on internet lot, nowadays teachers also seen investing their time in search online resources and use latest technologies in teaching. Students eager to use internet as they prefer colleges and schools where E - class available. ICT plays vital role in the education. It is need of present time that students must know how these technologies work. Students eager to use ICT and the new technology surrounding them. Students aware the fact that in twenty first century blackboard, textbooks and students' workbooks are not the only sources of knowledge its place acquired by screen of computer EBook and Pen drive.

Computer Assisted Language learning (CALL)
Computer Assisted Language learning this term first used in the 1980s and was used for refer learning a language by using computer technology. Its key feature is audiovisual media which helpful for students in learning and teachers in teaching. It is well known fact that internet brought revolution in CALL. Internet introduce world root of knowledge in the form of web-based tools, these links changed the process of learning and teaching, they now got opportunity for go beyond the use of physical

Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 5.131 (IUIF)

[Signature]
Principal
S.S.G.M. College
Kopergaon

Reflection of Educational Hypocrisy and Social Disorder in Chetan Bhagat's Novels

Mr. Rohokale Balasaheb Ambadas

Associate Professor, Department of English,
Rayat Shikshan Sanstha's SSGM College,
Kopargaon, (SSPU Pune), Tal. Kopargaon
Dist. Ahmednagar

Abstract

The aim of the paper is to focus on communal, social, cultural and racial problems in the novels of contemporary, distinguished and successful Indian English novelist Chetan Bhagat. The paper highlights his perception of modern Indian society, culture of different states and communities, education sector, youth, their problems, aspirations, advantages and disadvantages of corporate culture and globalization, hypocrisy of politicians, communal riots, religion and inter-caste marriage of modern India. Through his fiction, he narrates the helplessness of the youth in cosmopolitan society and tries to expose the follies of contemporary society. He throws light on present education system, conservative mentality of the educated, dirty politics, communalism in small scale industry, racial discrimination, tension and work pressure while achieving target, exploitation of the employees in corporate sector, corruption, injustice at every sector, cultural conflict, addiction of drug, degradation of moral and ethical values, unemployability, poverty, failure and malpractices, quality and immorality of private coaching centers. Through social realism, he presents realistic picture of the society and shows

2018-19 514

impact, effect and changing Indian culture, and the problems of multi-cultural, metalinguistic, multi-ethnic and modern society which is the gift of globalization.

Keywords: Cosmo-culture, Racial Discrimination, Moral and Ethical Values, Social Realism, Problems of Globalized Youth

Introduction:

Literature paints and reflects the contemporary inhabitants and is the integral and inseparable part of the society and its culture, so there is an adjacent relation between them. It cultivates welfare of the society and describes traditions, customs of the people living in it. The epics are the code of conduct which teaches us eternal values and ethics. As the nutritious food is essential for healthy body, abundant literature is needed for the growth of noble society. Society and literature develops and influence each other. Here former is the body while later is the soul. Literary works and its creator are the products of the age. Chaucer, Shakespeare, Addison, Steel Bacon, Wordsworth, T. S. Eliot, R. K Narayan, Mulk Raj Anand, Raja Rao, Kabir, Tulsidas, Premchand are the representatives of their age and have enriched the society. They attack what is harmful to the society. Nobody can deny the impact of the creator of literary work on the society. Revolutions are also the fruits of the literary works; in short literature is the lighthouse for the discursive ship in the darkness, it is a destructive as well as constructive weapon.

The universal popular genre fiction includes all the aspects of human life. Fiction writers of 21st century stress on culture, socio economic issues, impacts of globalization, moral and ethical values etc. Modern Indian novelist Chetan Bhagat, a rising star in the field of modern Indian writing in English, is the mouth organ of educated youth generation. He is the bestselling novelist, columnist, motivational speaker and screenplay writer. He is an alumnus

The Role of Youth and Literature in Sustainable Development of Environment

Mr. Rohokale Balasaheb Ambadas

rbarayat@gmail.com

Mr. Deokar Sunil Shripat

deokarsunil27@yahoo.in

SSGM College Kopargaon Dist. Ahmednagar

(114)

Abstract

Sustainable Development is a pattern of growth in which resource use aims to meet human needs and while preserving them we cannot only meet the present needs but also for generations to come. Sustainable development is the need of the time. Nature and her elements are treasuries for the human being. He should use them properly, individually and collectively. It is a global issue. Being the part of this universe, it is the duty of every citizen to preserve the natural resources and make optimum of use of it for the protection of all natural resources. In literature importance is given to In Marathi it's rightly said, Vrukshvalli Amha Sage Soyre. The threat for mother earth is from within and specifically human being. If youth fails to preserve it the coming generation would not excuse.

Key words: Environment, Sustainable development, Role of youth, literature, mother earth

Introduction

Human being depend entirely on a healthy natural environment for our wealth and wellbeing. It's fundamental to our economy and social structures, our homes and neighborhoods, our ability to create and construct things, and to our health and happiness. Human beings are part of the natural world. Hence, we are one species amongst millions and have evolved to be part of nature, not apart from it. Consequently, 'mother earth' is the fabulous and wonderful paradise created by the almighty God for the sake of all his loving and living creatures made by him. In addition, He boons the environment which is the watch word in the present scenario. The word 'Environment' is taken from the French word "Environ" which means "surrounding" which naturally includes biotic and abiotic factors on the earth. It's everything that makes up our atmospheres and distresses our ability to live on the earth. It contains of an inseparable whole system constituted by physical, chemical, biological, social and cultural elements, which are interlinked individually and collectively in myriad ways. It encompasses water, air and land and the interrelationships which exist among and between water, air and land-dwellings and human beings and other living mortals such as florae, wildlife and microorganisms.

Answerable factor of imbalance

The environment has four major components like Hydrosphere, Lithosphere, Atmosphere, and Biosphere. 'God made the nation, man made the country', and for the lust of power, he plays the role of an antagonist. He is the only answerable factor for disturbing the natural balance, being handicap he suffers a lot. Being hedonist he becomes the victim of fearful diseases which weakening the average lifespan of him. Being an only creature having mastery over brain he makes development which at the initial stage interesting but later on it is noted temporary one. In the womb of development he mortgages his wisdom and becomes the jinxed creature on the globe and loses the dignity of an ingenious creature and demolishes his bright future for the temporal benefits of the present.

Human population growth is at the root of virtually all of the world's environmental problems. Although the growth rate of the world's population has slowed slightly but the world's population increases by about 77 million human beings each year. As the number of people

2018-19

Non Verbal Communication - Life Line of Relations

Mr. Rohokale Balasaheb Ambadas
Associate Professor Department of English
Rayat Shikshan Sanstha's SSGM College Kopergaon,
Dist. Ahmednagar, (SPPU, Pune) (MS)
E-mail: rbarayat@gmail.com

115

Abstract:

It is usually said that 'action speaks louder than words'. The terms verbal and nonverbal are contradictory but they are substitute and develop each other to makes the communication realistic, effective, interesting and fruitful. These are interrelated terms and the two sides of the same coin; one is incomplete without the other. Nonverbal communication always accompanies oral discourse, and helps to increase perception of the addressees. Thus it plays a vital role in communication and increase the attentiveness of the listener in communication. Through it we transmit the emotions, moods, feelings, expressions and messages by using actions rather than oral or words. It can communicate successfully and precisely than verbal communication, it is wordless communication which encompasses Kinesics (body language), Haptic (touch), Proximity (space and distance), Unspoken Sign Symbol, and Colour, Signal Language (audio/visual) and Para Language (vocalic). It reflects the cultural identity of the speaker. Many non-verbal means are innate and global. It involves the conscious and unconscious processes of encoding and decoding the message and can be used in all spheres of life.

Keywords: Non Verbal Communication, Kinesics, Haptic, Proxemics, Para Language, Sign, Symbol and Colour.

Introduction:

Meaning and Importance Communication:

Communication, a Latin term, means 'Share' is an art and two polar processes which can be proficient through sincere and consistent practice to get perfection and fulfill the demands of globalized modern world. It is an act of exchanging ideas, information, data, statistics, concepts, and emotions from one entity or group to another via using mutually understood speech visuals and semiotic rules. Being social animal human beings must get mastery over it.

Types of Communication:

Broadly speaking, communication may be oral (verbal- spoken, direct or face to face), nonverbal (interpersonal), written (indirect) formal, informal, upward, downward, vertical, or horizontal. Each one of them has its own importance, characteristics, functions and uses.

Non -Verbal Communication (NVC)

Meaning

It is the effective way of communication without using a single oral or written word. In short, it is the type of communication using gestures, facial expressions, eye contact, posture, touch, signs, symbols, signals or sounds; even animals are using it at some extent. Thus it is the nonlinguistic communication through audio, visual and kinesthetic frequencies.

Scope of NVC

Proficiency on it gets respect and praised everywhere and it helps the individual to spread the fame like a scum of surface of water. It is beneficial in the corporate world to have healthy

Principal
S.S.G.M. College
Kopergaon

Elements of Translation with Reference to Indian Classics

Prof. Balasaheb Ambadas Rohokale
Associate Professor of English
SSGM College, Kopargaon (SPPU, Pune)
rbarayat@gmail.com

116

Introduction

Entomologically 'translation' derives from the Latin word 'translatio' which means 'bring across' is a complex skill opened the floodgate of knowledge to the universe and becomes useful in all sectors like media, legal, education and companies. The first coherent theory of document translation was composed by Etienne Dolet in 1540. Playing the role of shake hand it is the need of present scenario. It is obligatory in individual as well as proficient life. Translation the psychological action provides a linguistic discourse from one language to another. In the process the author energies from authenticity to imagination, then he renovates a new text and plays a vital role of contrast in which generally the original author goes from imagination to reality. Translator is one who binds together both the languages. He constructs bridge among readers of the both languages through translation. He can use numerous ideas to express connotative and denotative meaning hidden in the original text. In this sense both are creative writers. His skills of simplicity and accuracy help for reader's better understanding of the text, its result seen in the form of ideal communication among people or reader of both languages. Thus translation is rainbow which is the combination of the seven colors are known elements of translation which can be enlisted as follows-

1. Lexicon
2. Syntactic Structure
3. Communication Situation
4. Cultural Context
5. Accuracy in Analyzing
6. Perfect Meaning
7. Reflection Original

Lexicon:

It is the foundation stone of translation. Translation depends upon knowledge of lexicon, it is an amalgamation of concepts like word-ward, wordbook, and word-stock; it is the vocabulary of a specific language or branch of knowledge. Vocabulary is the building blocks of the translation so a perfect translator must be comprehend and well acquainted with the vocabulary of both the source Language (SL) and the Target Language (TL) to enrich the translated text. To generate the bearing he must not wound the original concept, mood and imagination of the original author and the text and the way both languages are written. Choose right delivery of the words, phrases and idioms is a specialty of the translator.

Kiran Nagarkar a famous contemporary Marathi novelist has written his first novel entitled 'Saat Sakkam Trechalis', depends on the biography of Kushank Pundare, a common fiction writer living in a chwl, whose works never published till death. Marathi readers, writers and literary world distracted his literary themes and hence reject his sublime blend of nihilism and broad humour. The work is translated by Shubha Slee in English 'Seven Sixes Are Forty-

Reflection of Communal Riots in Translated Post- Colonial Hindi Novels

Prof. Rohokale Balasaheb Ambadas
SSGM College, Kopargaon (SPPU, Pune)
Tal- Kopargaon, Ahmednagar (MS)

117

Introduction:

The darkest hour of Indian history is the partition of India which destroyed cultural vision of India. People not only blame political leaders but also British for that tragic incident. Indian writers of that time divided in to two groups; first group is victims and second group belong to those who witnesses large scale communal riots. They spontaneously express their sorrows through their literary works written during and after partition.

Meaning of Communal Riot

Origin novels on communal riots -

Indian novels written on partition or characters in those novels affected due to partition riots known as partition novel. There are some basic features of these novels such as horror, arson, rapes, looting, hooligan and murder. These novels represent how basics of human life like human goodness and insanity of people affect during riot or in critical time so it is necessary to study how Indian novels in English captured and represented social evil communal violence after partition. Writers focus on beastly behavior members of both the communities during riots against each other. They emphasizes on mental other as well as physical sufferings of those who survive and lost their homes.

1. Pinjar
2. Aag Ka Dariya (River of Fire)
3. Aag Ka Dariya (River of Fire)

Pinjar

Pinjar -The Skeleton - Amrita Pritam

Amrita Pritam was one of those unfortunate refugees who migrate from Lahore to India during partition so She was eye witness who watch through her naked eyes those horrible incidents in which common Indians not only suffer physically but also mentally. Amrita Pritam's own experience helpful when she decides to wrote novel. She wrote her well known novel Pinjar in 1950, Her novel inform readers how she was hurt due to tragedy occurred during partition of Indian subcontinent, she was eager to represent impact of communal riots on common Indian that's main reason behind her writing this novel soon after partition. She succeeds in perfect narration of those fearful incidents in which victim injured or lose his life. Muslim rioters abduct Hindu girl named Puro during communal riot, her family members decline her to reunite with their family. She decides to accept her abductor as husband. She got married with Muslim young man Rashid whose sister also abducted by Hindu - Sikh Rioters. Puro succeeds in win mind of her husband and request him to accept her sister in law in their family. lost human faith, enraged communities and what not. Violence and sex are two major motifs in partition novels, Pinjar too, takes up abduction of a Hindu girl, Puro, by a Muslim man, Rashid, and how the woman struggles to make sense of her life. Communal violence, here, operates at two levels; one at the level of inter-community violence i.e. a Muslim kidnaps, abducts, forcefully marries a Hindu girl and at the level of intra-community violence: Puro is not accepted.

Principal
S.S.G.M. College
Kopargaon

2018-19

Techniques for Enriching College Students Communication Skill

Prof. Sunil S. Deokar
Head, Department of English
SSGM College, Kopargaon (SPPU, Pune)
Tal- Kopargaon, Ahmednagar (MS)
E-Mail- deokarsunil27@yahoo.in
Mob. No. 09423826731

118

Introduction:

Communication skill is soul of the education system, it is solid material which used for produce modern student, they are masters in how to use advance technologies and use social media like facebook and what's app. These social media enrich users four skills listening, writing, reading and speaking, these four skills are four pillars of building called communication. Nowadays it is obligatory for each student in their interviews which is base of good career in various sectors like education; marketing and trade .they can achieve their dream landscapes with the help of communication. Students require this skill while they participate in greater competition in colleges and workplaces.

Techniques of ideal communication

Student who wishes to face big interview in future it must follow these seven steps which helpful for climb ladder of success in work and in its personal life.

Steps for Improving Student Communication Skills

Teachers are curious who find out some useful techniques for develop their student communication skills. These techniques can enrich any level of students from kindergarten to high school. It is required for give shape to ideal speakers and writers of the future generations, it checks out whether their students think critically, listen actively, and work together.

1. Watch films that model conversation skills.

Conversation is the soul of the communication skills. It is helpful for understood people, their feelings share thoughts, opinions, and ideas, though it seems simple on the surface, it is difficult for new students to acquire this skill. Teacher can introduce them with characteristics of communication with the help of show films or videos. They sometime pause these video and ask them different questions like, "Which message is the listener sending by crossing his arms? Teachers can tell them to observe the expressions and body language of both people in the conversation?"

2. Use of technology.

Teacher can inform them about new online resources which can enrich their spoken English and basic skills, these online resources are audio books and apps, these are spontaneous resources teacher can use for improve students communication skills. Students are eager to know how to listen or read audio books to listen to how the speaker pronounces and enunciates different words or phrases. There are free apps which helpful for improve student communication skills are Voice Thread (which is suitable for kindergartners through adults) and Paper Telephone.

Principal
S.S.G.M. College
Kopargaon

Cultural and Ethical Introspection through Tendulkar's Glocal Plays

Mr. Sunil S. Deokar
Head, Department of English
SSGM College, Kopergaon
(SPPU, Pune)
gulabshaikh30@gmail.com

Mr. Gulab Y. Shaikh
Department of English
SSGM College, Kopergaon
(SPPU, Pune)
deokarsunil27@yahoo.in

Abstract:

Translation is a process which requires deep knowledge of both first language and second language. Translation becomes ideal when translator succeed in providing accurate meaning of the text. He must know linguistics analysis of five levels- Phonology, Morphology, Syntax, Semantics and Pragmatics. As take into account of Indian regional languages; ideas of universality such as socio-psychological issues, oppression, justice and stress were limited to particular region but through translation it could reach to zenith. Especially English plays a significant role in it where the language has become a universal language of translation and can also be considered as a gate way of the world. The present paper highlights on cultural and ethical problems in plays of Vijay Tendulkar. He has been trying to offer justice to the oppressed. He not only emphasizes on individual problems but also attracts audience towards introspection.

Keywords: Translation, linguistics analysis, socio-psychological issues, cultural and ethical

Introduction:

Being social animal man cannot escape from cultural and ethical problems. Tendulkar is one of the epoch making playwright who basically composed his stormy ideas through Marathi but after its stage he realized to be known to the world and led his ideas through world gate of translation. The crises can be illustrated as any event that is expected to lead to an unstable and dangerous situation affecting an individual, group, community or whole society. The crises are deemed to be negative changes in the security, economic, political, societal, religious and environmental affairs. These occur abruptly without any warning. In the society, an individual is the basic actor. All individuals pursue goals which are the reflection of their self-interest. In order to achieve these goals he or she undergoes through a process of conscious decision making and choose the alternative with the highest expected value. Sometime the identity of an individual is replaced by an identity of a group. So the problems arise not only from the security, economic, political, societal, religious and environmental affairs but also through the group status.

Significance of Tendulkar's Plays in Translation:

Vijay Tendulkar's output of twenty-eight full length plays, seven collections of one-acts, six of children's plays, four of short stories, three of essays, a novel and seventeen film scripts has put him on a high altitude not only in the Marathi literature but in the world's literature. His plays translated into English by the noted translators and published as 'Collected Plays in Translation' by Oxford India Paperbacks with an introduction by Samik Bandyopadhyay. Being the voice of voiceless, figuratively, translating the voice of the voiceless is, in reality, breaking the status quo of the oppressive institutions. In some of the noted plays of Vijay Tendulkar, he peculiarly translates the phony Indian culture. This theatrical translation

Translation in Indian Literature : Chronological Perspectives

115

Mr. Khandizod Vijay Prakash

Assistant Professor of English
SSGM College, Kopergaon (SPPU, Pune)
Email: khandizodvijay@gmail.com

Mr. Hadole Mukund Kailas

Student of M.A. Part II Department of English
SSGM College, Kopergaon (SPPU, Pune)
Email: mukundhadole1996@gmail.com

Abstract:

This topic maps the origins and development of translations from Indian languages into English. It is not within the scope of this topic to give a comprehensive account of all translations from Indian languages into English. Rather, it offers a selective overview of some translations that serve as milestones and have altered the structures of source and target cultures; in other words, shaped the "field" in a significant way. In mapping these translations and their contexts, the choice of texts is not based upon any fixed criterion of 'most representative' or most 'popular.' I have, by and large, selected texts that lend themselves to an investigation of the processes and contexts behind their emergence and highlight the complex nature of translation into English; the emphasis is upon a thematic rather than a strictly chronological survey of the 'field.'

Translation in Chronological Perspectives:

The emergence and success of Ramanujan as a master-translator whose translations have become almost chronological marks an important juncture. Before we go into a detailed examination of Ramanujan, let us look at the ways in which his translations depart from the earlier ones. It was mentioned earlier that translations in the nineteenth century were part of a larger movement for social reform and spiritual regeneration. The emphasis upon translation as a 'literary' or 'academic' exercise was missing. This is not to say that the 'purely literary' exercises are not part of larger cultural and political practices. The point is whether translation proper formed the primary aim of exercises before the twentieth century. By and large, that was not the case. Gitanjali was the first translation undertaken for its own sake, because its poet-translator wanted to see his poetry take on English dress. However, Gitanjali was not the best illustration of 'accurate' translation. For lack of means or by choice, a competent and professional attitude towards translating literary texts was not established till the middle of the twentieth century.

The difficulties involved in expressing indigenous realities faithfully and well in an alien, target language crippled projects of translations from Indian languages into English. Most translations even in the first half of the twentieth century, efforts by well meaning individuals or by institutions such as the Sahitya Akademi, suffer from this. What was required was a combination of inwardness with both the source and the target language combined with literary skills. In 1976 Sujit Mukherjee suggested that Indo-Anglian writers themselves are by definition the best prospective translators; but not many of them have so far undertaken this onerous job. In this sense, Ramanujan's translations, beginning with 'Interior Landscape' (1967) through Speaking of Siva and Samskara in the seventies and ending with 'Poems of Love and War' (1985), mark a qualitative change. Ramanujan is therefore the next translator under consideration a range of contexts and situations contributed to the making of Ramanujan as a translator, his choice of texts and the reception of his translations After the 1960s. Ramanujan became one of the most influential post-orientalist and anti-colonial voices in South Asian and comparative

Communal Violence in Post- Colonial Indian English Novels

Prof. Sunil S. Deokar
SSGM College, Kopergaon (SPPU, Pune)
Tal- Kopergaon, Ahmednagar (MS)
Mail- deokarsunil27@yahoo.in

Introduction:

It is observed that in the history of the Indian English literature we will find that the term Indian communalism played a vital role, it is well known fact that communalisms roots are deep in Indians mind in the form of psychological and historical thus population of the Indian sub-continent haunted due to a ghost called communalism. It is a reflection of those horrible events occurred during the riots, it is observed that like any other social or political movement Indian communalism also includes three phases, 1) first phase covering the period before partition; 2) second phase the period around partition, and 3) third, phase the period after partition.

Beginning or Origin of literature based on Communal Violence:

The Hindu writers eager to create ideal heroes so they go back to history of the India and found those heroes who fought for their kingdom or community against their Muslim ruler. It is observed that they presented Muslims as villains in their literature.

Padmini Upakhyay

Ranglal Bandopadhyay composed his Bengali poem entitled Padmini Upakhyay in 1858. It is tale of Padmini, poet in his excitement praise Rajput king who was king of Chitore simultaneously he abused Muslim king, Allauddin Khilji who oppressed that Rajput king. Ranglal Bandopadhyay's purpose was pure he want to focus on patriotism of the Indians. He was unaware of the danger of communal attitude like religiosity and communalism. Poem portrayed Muslim king as the villain it hurt Muslim sentiments.

Srikanta

Sarat Chandra's well known novel Srikanta include a football match between Bengalis and Muslims, Sarat Chandra's idea of separatism among both communities and his Hindu subconscious clearly indicated in that novel. Thus above remark shows that Sarat Chandra thought that while accepting Muslims as very much part of the mosaic called India his conscious mind alert him of upcoming danger so he further wrote that, "Muslims are looking towards Turkey and Arabia. They have no love for this country"

Ghare Baire

Rabindranath Tagore wrote Ghare Baire in 1916 which discussed about communal riots and shows how politicians became blind who unable to see anything through their blind eye due to their greedy nature or dream of get power.

Iqbal and Savarkar were considered as ideal patriot whose feeling and expressions changed its impact seen in the form of both latter leaned towards their own communities thus British saw seeds of communalism in Indian psyche which further emerged as poisonous tree for Iqbal and Savarkar's further generations.

Communal Violence and Indian Novels in English:

1. A Bend in the Ganges (1964) by Manohar Malgonkar

Archaic and Passé Indian Edification in the Fictions of Chetan Bhagat

Rohokale Balasaheb Ambadas

Associate Professor, Department of English
Rayat Shikshan Sanstha's SSGM College, Kopergaon (SPPU, Pune, Mah)

13

Abstract:-

Education is the fundamental right of a child, it is not a preparation for life but it is itself a life. It is the national asset and future investment which can play a vital role in social, economic, political, psychological, ethical, cultural, and moral development of the nation. It fulfills the dreams of society and individual. Malcolm X rightly says about education, "Education is the passport to the future, for tomorrow belongs to those who prepare for it today."¹⁾ But unfortunately education and the institutions fail to fulfill the expectations. Chetan Bhagat's 'Five Point Someone: What not to do at IIT' and 'Revolution2020' are satires on outdated contemporary education sector. The paper focuses on futility and uselessness of education in practical life and how the institutions are now a day become factories of information (instead of Knowledge) and the system is monger of it. In these novels the dark side of education is shown that can find out new policies in education. The representative youth in the novels make unsuccessful attempt to raise voice against it, of youth and become the casualty of it.

Keyword: - Education, Satire, futility, dark side, information, casualty

Introduction:-

Once upon a time India was the world center of education and has a glorious history where education was given to *Shishyas*³ under the observation of devoted 'guru'⁴ or 'acgharya'⁵. Here 'gu' means 'darkness' while 'ru' means leads to light, thus 'guru' means one who leads from darkness to light. He used to be a person of high moral and spiritual qualities, a disciplined heart and soul. It was open to all and used to get 'Moksha'². The gurus gave education in 'Ashramas'⁶ to sculpt the characters and persona. Takshshila was world's oldest recognized university where 68 subjects like Four Vedas, Languages, Grammar, Philosophy, Logic, Medicine, Surgery, Archery, Music, Dance, Astronomy etc. are taught by legendary scholars like Kautilya and Panini. Nalanda has 300 lecture halls with store benches for sitting and had a massive library 'Dharma Gunj' was known as Mountain of Knowledge. The entrance examination of these universities was very tough. The prevalent center of education had 200 gurus to train 10,000 students; in modern scenario the teacher student ratio was very good. Both the centers were called international Albert Einstein's remark, "We owe a lot to the Indians who taught us how to count without which no worthwhile scientific discovery could have made."²⁾ reflects importance of ancient education.

In the Medieval Period education has various branches based on caste, the Brahmins learned Scriptures and Religion, the *Kshatriya* learned Warfare, the *Vaishya* learned Commerce, and the *Shudras* learned Skills to serve community. In the *Moghul* Empire it is taken at

different places e.g. religious education is taken in the temple, *madarsa* and church.

In the British rule East India Company followed educational policy of Macaulay and the original aim of education is changed. It becomes senseless; tasteless and monotonous and takes divorce from the national value.

Higher Education:-

The first National Policy on Education (NPE) was promulgated in 1968 Ministry of Human Resource Development (MHRD) makes policies and plans to give international platform to students obtaining higher education. Unfortunately the aim is not fulfilled and it fails to shape the youth, the backbone and pillar of the nation. We forget what Aristotle says, "All who have meditated on the art of governing mankind have been convinced that the fate of empires depends on the education of youth."³⁾ The present system is money minded and too professional which students are unable to digest. The barren system becomes mirage in the desert.

Instead of soul it is associated with head, certificate gets importance and skills are perished, mugging gets importance it makes drastic change in education. Literary persons like Chetan Bhagat, alumni of IIT Delhi and IIM Ahmedabad is the town crier, bestselling novelist, columnist, motivational speaker and screenplay writer, has opened the new panoramas in Postmodern Indian English writing. Few Bollywood films have been inspired by his novels like 3 Idiots ("Five point someone: What not to do at IIT"), Hello ("One Night @ the Call Center"), Kai Poche ("The 3 Mistakes of my Life"), 2 States ("2 States") and Half Girlfriend ("Half

Dr. Babasaheb Ambedkar & Women Empowerment in India

Mrs. Vaishali Prashant Supekar
Department Of Political Science,
Annsaheb Awate College, Manchar.

The article proposes and intends to recount the rights and emancipation of woman in the view of Ambedkar. The first part deals with introduction. Dr. Ambedkar is one of the great personalities of 20th century India. His life is a legend of 3 "S" i.e. suffering, sacrifice and struggle. His birth as an untouchable gave him a bitter taste of caste domination, oppression and unbearable torture. The second part deals with the views regarding women. The main problem with the women is that she is considered as a low priced commodity. The third part deals with the role of Dr. Ambedkar in women empowerment. He was a fighter for the dignity of women and depressed people and is known as champion of human rights. He was a great intellectual for women and their rights. Being a pioneer of social justice, he always functioned for the women empowerment. The vision of Dr. Ambedkar about women is explicitly depicted in Indian Constitution. Equality of sexes is strongly backed by the constitution through articles 14, 15, and 16. The principle of gender equality is enshrined in the Indian Constitution in its preamble, Fundamental rights, Duties and Directive principles. He laid down the foundation of social justice and there can be no social justice without gender equality.

Keywords - women empowerment, women empowerment, woman rights, social justice, India.

Dr. Ambedkar started his movement in 1920. He started fierce propaganda against the Hindu social order and launched a journal Mook Nayak in 1920 and Bahiskrit Bharat in 1927 for this purpose. Through its issues he put due stress on the gender equality and the need for education and exposed the problems of the depressed as well as women. The encouragement of Dr. Ambedkar to empower women to speak boldly was seen when Radhabai Vadale addressed a press conference in 1931. He strongly advocated for family planning measures for women in the Bombay Legislative Assembly. Dr. Babasaheb spent his life for the betterment of women even involved in bad practices and professions like prostitutions. Ambedkar created awareness among poor, illiterate women and inspired them to fight against the unjust and social practices like child marriages and devdasi system. Dr. Ambedkar tried an adequate inclusion of women's right in the political vocabulary and constitution of India. He insisted on Hindu Code Bill suggesting the basic improvements and amendments in assembly. He also insisted and evoked the parliamentary members to help to pass the bill in parliament. Eventually, he resigned for the same. Thus his deep concern and feelings for all round development of women is expressed from his each sentence and word. The period in which Women status had gone down was the Vedic period. She was dominated and enslaved by man and the society took the form of "Patriarchy" (Father as Ruler & Head of family). Social morality sustained the society in the hours of crisis like barbarism, injustice, inhumanity, Polygamy, Child marriage, sati system, illiteracy among women and discrimination on Sex, caste, creed were rampant. Muslim religion also sponsored strict rules for women to remain in Parda (veil). For the performing sanskaras, the Hindu women are tied up with the bondage of superstitions, which they have to follow till their death. A widow should not live a luxurious life and she should live in harsh conditions until death. She should be aggressive, and chaste (Abstain re-marrying). The Golden rule of Gupta dynasty was the well-

23

राहाता तालुक्यातील गोगलगावचा इतिहास

महेश वसंत कुलकर्णी,
एस.एस.जी.एम.कॉलेज, कोपरगाव

प्रास्ताविक :-

इतिहास म्हणजे भूतकाळात घडलेल्या घडामोडींची माहिती असे आपण म्हणतो. भूतकाळात घडलेल्या घडामोडींचा अभ्यास करून आमच्या आजच्या जीवनातील प्रश्न सुटणार आहेत काय? इतिहास ज्ञान नसेल तर काय अडेल? असे अनेक प्रश्न इतिहासाच्या सारभात नेहमीच उपस्थित केले जातात. परंतु इतिहासाची सारणीच मानवी जीवनावर झालेली असते. इतिहास भडविल्याशिवाय मानव स्वस्थ बसूच शकत नाही. प्रत्येक व्यक्ती, गाव, राज्य आणि देश या सर्व घटकांना इतिहास असतो. थोडक्यात इतिहास पासून कुणीच कल्पित राहू शकत नाही. ज्या पृथ्वीवर इतिहास घडला आहे व घडतो आहे त्या पृथ्वीला सुध्दा इतिहास आहे. तात्पर्य इतिहास सर्व विषयांचा मुळाधार आहे.

इतिहास म्हणजे काय :-

इतिहास म्हणजे काय? या प्रश्नाचे उत्तर रोमकेपणाने सांगणे खूप कठीण काम आहे. महर्षि व्यास रचित वेदांत दर्शनमध्ये प्रथम पदातच असा उल्लेख आहे की, "अथातो ब्रह्मजिज्ञासा" म्हणजे ब्रह्म कोण आहे? याचे उत्तर असे आहे की, "जन्माषस्य यतः" म्हणजे विश्वाची निर्मिती, स्थिती आणि अंत ज्याच्याकरवी होतो तोच ब्रह्म आहे. यालाच अनुसरून आपण असे म्हणू शकतो की, "अर्थातो इतिहास जिज्ञासा" अर्थात इतिहास म्हणजे काय? याचे उत्तर असे आहे की, "इतिहास सत्यन्वेषणास्ति" म्हणजे जो सत्याचा शोध घेतो त्याला इतिहास असे म्हणतात. यावरून असे स्पष्ट होते की, परमब्रह्म सत्य आहे आणि जो सत्याचे विवेचन करतो त्यालाच इतिहास असे म्हणतात.

इतिहास मानवी जीवनाची सर्वांगीण कथा आहे. व्यक्ती, घटना, स्थळ व काळ हे इतिहासाचे अनुबंध आहेत. भूतकालीन घडामोडींची सुसंगतपणे लिहिलेली माहिती म्हणजे इतिहास आहे.

प्रादेशिक इतिहास लेखनामुळे एकाच प्रदेशाचा, गावाचा विविध अंगांनी अभ्यास करतो येतो. प्रादेशिक इतिहास पुढे आली आहे. प्रादेशिक, जिल्हा पातळीवरील, गावपातळीवरील आणि कुटुंबाचा इतिहास इत्यादी स्थानिक इतिहास अभ्यास प्रवाह प्रादेशिक इतिहास ज्ञानशाखेने पुढे आणले आहेत. स्थानिक इतिहासाचा अभ्यास करण्यासाठी इतिहास संशोधकास साधनांची आवश्यकता असते. इतिहासाच्या साधनांमध्ये उत्तरकालीन साधनपेक्षा समकालीन साधनाचे जास्त महत्व आहे. समकालीन साधनांमध्ये मूळ पत्रव्यवहार, राजकीय फर्माने, सनदा इत्यादीना महत्वाचे स्थान आहे. ही सर्व समकालीन ऐतिहासिक साधने मुंबई, पुणे या ठिकाणची सरकारी अभिलेखागारे, ठिकठिकाणच्या इतिहास संशोधनाचे काम करणाऱ्या संस्था इत्यादीमधून मिळविणे सहज शक्य आहे. इतिहासाच्या अध्ययनाने तत्कालीन आर्थिक, सामाजिक, राजकीय व धार्मिक परिस्थितीवर प्रकाश टाकता येतो. तत्कालीन समाजाच्या ग्रामीण जीवनाचे चित्रण, रूढी, परंपरा, ग्रामीण-प्रशासन यंत्रणा, सामाजिक संस्था, जाती जमातीचे संबंध आणि एकूण समाजाशी संबंधित घटकांचा अभ्यास कागदपत्रांच्या सहाय्याने शक्य होतो.

प्रत्येक गाव ऐतिहासिकदृष्ट्या महत्वाचे असते. प्रत्येक गावाला काही ऐतिहासिक वारसा असतो. हा वारसा समाजापुढे आला पाहिजे. गावाच्या नावाची व्युत्पत्ती, जवळून वाहणारी नदी, ग्रामदैवत, पुरातन मंदिरे, गावातील पांढरी-काळी जमीन, लेणी, मूर्ती शिल्प मंदिरे, जुन्या वास्तू, सापडलेले ताम्रपट, वीरगळ (वीरगळ म्हणजे युद्धभूमीवर वीरगती पावलेल्या वीरांच्या स्मरणार्थ उभारलेला दगड होय.) गावातील गढी, वाडा, गावचा कोट, गावातील प्रसिद्ध घराणी, समाज सुधारणा चळवळीशी गावाचा असलेला सहभाग सर्व धर्मियांची प्रार्थनास्थळे व इतर ऐतिहासिक वास्तू ही सर्व इतिहासाची साधने आहेत. त्याचप्रमाणे या गावातील लोकांच्या आडनावाविषयी, त्या आडनावाची व्युत्पत्ती

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

January-2019 Special Issue – 101

Trends in Translation Study

मराठी अनुवादित साहित्याचे प्रवाह

हिंदी अनुवाद की प्रवृत्तियाँ

Guest Editor :

Dr. Arun Nikumb

Act. Principal

S.S. G. M. College, Kopergaon

Tal. Kopergaon, Dist. Ahmednagar [M.S.] INDIA

Executive Editor of the issue:

Mr. S. S. Deokar

Dr. R. d. Kanade

Dr. B. R. Shendage

Mr. B. A. Rohakale

Dr. R. R. Varde

Mr. R. M. Dahe

Dr. Y. V. Dane

Mr. G. Y. Shaikh

Chief Editor –

Dr. Dhanraj T. Dhangar (Yeola)

This Journal is indexed in :

- University Grants Commission (UGC)
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

Principal
S.S.G.M. College
Kopergaon

SWATIDHAN PUBLICATIONS

For Details Visit To : www.researchjourney.net

29	अनुवाद की उपयोगिता एवं प्रमुख क्षेत्र	डॉ.सुनिल चव्हाण	117
30	काव्यानुवाद की प्रक्रिया	डॉ. प्रवीण केंद्रे	119
31	अनुवाद और तकनीकी भाषा	डॉ.व्ही.डी.सूर्यवंशी	122
32	अनुवाद संकल्पना, स्वरूप तथा रोजगार के अवसर	डॉ.प्रमोद परदेशी	125
33	डॉ.नरेंद्र मोहन कलदर नाटक का अनुवादपरक तुलनात्मक अध्ययन	प्रा.बाबासाहेब गव्हाणे	129
34	भारतीय साहित्य और अनुवाद	डॉ.नानासाहेब जावळे	133
35	सांस्कृतिक नवजागरण में अनुवाद की उपादेयता	डॉ.भूपेंद्र निकाळजे	136
36	हिंदी साहित्य में अनुवाद का विकास	प्रा.श्रीमती वंदना देशमुख	140
37	हिंदी नवजागरण और अनुवाद	डॉ.मिलिंदराज बुत्तरे	143
38	हिंदी अनूदित साहित्य समस्याएँ तथा समाधान	डॉ.अनिता वेताळ-अत्रे	146
39	२१ वीं सदी में अनुवाद की आवश्यकता	डॉ.विष्णु राठोड	149
40	अनुवाद साहित्य का स्वरूप, संकल्पना और रोजगार के अवसर	प्रा.अनिता पाटोळे	152
41	अनुवाद समाधान और समस्याएँ	डॉ.ऐनूर एस.शेख	155
42	हिंदी अनूदित नाटक साहित्य-परम्परा	डॉ.जितेंद्र पाटील	158
43	हिंदी अनूदित साहित्य समस्याएँ तथा समाधान	डॉ.मेनका त्रिपाठी	161
44	हिंदी साहित्य और फिल्म रचना	डॉ.एस.बी.दवंगे	165
45	साहित्यिक अनुवाद की समस्याएँ	प्रा.आर.एन.वाकळे	167
46	हिंदी अनुवाद का स्वरूप और रोजगार के अवसर	डॉ. शरद कोलते	170
47	हिंदी लाव्यानुवाद की समस्याएँ एवं समाधान	डॉ. संजय महेर	173
48	विज्ञापन की भाषा और अनुवाद	प्रा. रविंद्र ठाकरे	175
49	अनुवाद एक ज्ञानग्रहण प्रक्रिया	डॉ. बी.डी.गव्हाणे	179
50	इतर भाषेतून मराठी अनुवादित झालेल्या साहित्यकृती आकलन व आस्वाद (डॉलर बहु व 'द बॉय इन द स्ट्राईप्ड पायजामाज)	वदना सोनवले	182
51	अनुवाद स्वरूप ,संकल्पना ,व्याप्ती	मधुरा मते	186
52	भाषांतर रुपांतर ,अनुवाद नाट्यलेखन	डॉ.बाबासाहेब शेडगे	189
53	भाषांतर संकल्पना	प्रा.ज्ञानेश्वर तिखे	193
54	अनुवाद संकल्पना .स्वरूप व व्याप्ती	संगीता बाकोळे	196
55	अनुवाद प्रक्रिया : भाषा संस्कृतीच्या विकासाचा एक प्रभावशाली मार्ग	डॉ. दादाराव गुडरे	202
56	मराठी भाषेतून इतर भाषामध्ये अनुवादित झालेल्या साहित्यकृती :आकालन आणि आस्वाद	प्रा.सुरेश नजन	206
57	भाषांतराचे प्रकार -भाषांतर ,अनुवाद,रुपांतर	प्रा रावसाहेब दहे	210
58	भाषांतर आणि इतर सामाजिक क्षेत्रे	डॉ. मेघराज औटी	213
59	जी.ए.कुलकर्णी यांनी अनुवादित केलेल्या काथांमधील मानवी वृत्ती-प्रवृत्ति -एक वेध	सुनीता आत्रे	215
60	अनुवाद स्वरूप व संकल्पना	डॉ.संतोष देशमुख	220
61	अनुवाद स्वरूप,संकल्पना व व्याप्ती	भाग्यश्री माताडे व डॉ.गजानन जाधव	224
62	इतर भाषामधून मराठी अनुवादी झालेल्या लादबर्ग्या एक आकलन	डॉ.सावासाहेब ननावरे	228
63	पु.ल.देशपांडे ताची भाषांतरीत व रुपांतरीत नाटके	प्रा. डगले आ.बी.	235

भाषांतर रूपांतर, अनुवाद, नाटयलेखन

डॉ. बाबासाहेब शेंडगे

मराठी विभाग प्रमुख

एस.एस.जी.एम. कॉलेज कोपरगाव

मेल: babarshendage@gmail.com

मो. ९८२२५४०४४६

“भाषांतर म्हणजे एका भाषेतील मजकूर त्याचा आशय आणि अभिव्यक्तिजन्य अनुभव यांसह दुसऱ्या भाषेत उतरविण्याची प्रक्रिया”. थोडक्यात एका भाषेतील आशय किंवा भाव दुसऱ्या भाषेत संक्रमित करणे म्हणजे भाषांतर. भाषांतर ही जशी कला आहे तसे ते शास्त्र आहे.

भाषांतराचे वर्गीकरण १. मूल्यनिष्ठित भाषांतर , २. लक्ष्यनिष्ठित भाषांतर असे केले जाते. मूळ भाषेतील शब्दरचना, वाक्यरचना याचे तंतोतत अनुकरण म्हणजे मूल्यनिष्ठित भाषांतर तर लक्ष्य भाषेत शब्दरचना वाक्यरचना, शैली भिन्न असते. मात्र मूळ भाषेतील आशयाला अनुसरून भाषांतर केले जाते. त्याला लक्ष्यनिष्ठ भाषांतर असे म्हणतात.

आजच्या काळात भाषांतराला खूप मोठे महत्व प्राप्त झाले आहे. विज्ञानातील अनेक शोधांनी जग जवळ आले आहे.वृत्तपत्रे, आकाशवाणी, दुरदर्शन या संपर्कमाध्यमांनी जगाचा कानाकोपरा उजळून टाकला आहे. केबल, टी.व्ही. तर जगातील भिन्न भाषिक लोकांच्या जीवनपध्दती व संस्कृतीचे वस्तुनिष्ठ दर्शन नित्य घडवीत आहे. या संपर्क, माध्यमांमुळे निरनिराळ्या देशांतील भाषा, संस्कृती, जनजीवन यांचा जवळून परिचय होत आहे. त्यामुळे मानवाचे अनुभवाचे क्षेत्र व ज्ञानाच्या कक्षा रुंदावत आहेत. मानवी जीवन व्यवहारात भाषा- भाषांतील विचारांची देवाणघेवाण आवश्यकच झाली आहे.

भाषांतर करताना भाषांतर करायला दोन भाषा याव्या लागतात. या दोन भाषांचे व्याकरण, वाक्यप्रचार, म्हणी, शब्दसंग्रह, वौचारिक भूमिका, सामाजिक, सांस्कृतिक व वाङ्मयीन संकेत या गोष्टीची शास्त्रशुद्ध माहिती पाहिजे. भाषांतर कोणासाठी व कशासाठी केले जात आहे हे त्याला माहिती पाहिजे. भाषांतरित लेखनाचा एक महत्त्वाचा विशेष म्हणजे ते भाषांतरित असूनही भाषांतरित आहे. असे वाटता कामा नये. ज्या भाषेतून ते लेखन आलेले असते त्या भाषेचा पुसटसायासुध्दा ठसा न उरू देता ज्या भाषेत ते लेखन भाषांतरित होत आहे, त्या भाषेतील ते स्वतंत्र लेखन आहे असे वाटणे हा भाषांतराच्या कौशल्यातील प्रमुख विशेष म्हणून सांगावा लागेल”.

अशा प्रकारे एकंदरीत तत्कालीन जगताला आकार देणारी ‘भाषांतर’ ही एक महत्त्वाची कृती मानली गेली जात आहे. जॉन ड्रयडनने भाषांतराचे तीन प्रकार सांगितले – १. शब्दानुभव (Metaphase) २. अर्थानुवाद (Paraphase) ३. आशयानुवाद (Imitation) यातील दुसरा प्रकार ड्रायडनला महत्त्वाचा वाटतो.

थोडक्यात भाषांतर झाल्यानंतर मूळ ग्रंथाची पूर्ण कल्पना यावी. भाषांतरकाराची शैली मूळ ग्रंथकर्त्याप्रमाणेच असावी, सहजता असावी. भालचंद्र नेमाडे यांच्या मते, “भाषांतर ही एक संहितेचे एका संहितेचे एका भाषिक सांस्कृतिक आवरणाने दुसऱ्या भाषिक- सांस्कृतिक आवरणात स्थानांतरण करणारी भाषिक प्रक्रिया आहे.”

Impact Factor - 6.261

ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION

RESEARCH JOURNEY

INTERNATIONAL E-RESEARCH JOURNAL

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

February - 2019

SPECIAL ISSUE- 142

Recent Trends in Language, Literature, Social Science & Commerce

Guest Editor :

Dr. Subhash Nikam

Principal,

Mahatma Gandhi Vidyamandir's
Karmaveer Bhausaheb Hiray Arts,
Science & Commerce College,
Nimgaon, Tal. Malegaon,
Dist. Nashik [M.S.] India

Executive Editor of the issue :

Dr. Arun Patil

Dr. Kalyan Kokane

Chief Editor :

Dr. Dhanraj T. Dhangar

Yeola, Dist. Nashik (MS) India.

This journal is indexed in :

- UGC Approved Journal
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)
- Indian Citation Index (ICI)
- Dictionary of Research Journal Index (DRJI)

Principal
S.S.G.M. College
Kopergaon

SWATIDHAN PUBLICATIONS

INDEX

No.	Title of the Paper	Author's Name	Page No.
1	The Impact of Mall, Call and Tall in Teaching of English Language and Literature in Rural Areas	Dr. Umesh Patil	03
2	New and Effective Trends and Techniques Used for Teaching and Learning English Language	Dr. Deepak Chaudhari	06
3	Eco-Cultural Criticism in Literary Study: A General Perspective	Ms. Deepanjali Borse	08
4	A Study of Element of Love and Beauty in the Poems of Dr. Vaibhav Sabnis	Deepak Deore	11
5	Soliloquies and Asides in Mahesh Dattani's Stage Plays	Hemantkumar Patil	14
6	The Role of Recent Trends in Shaping Modern English Literature	Mr. Kamalakar Gaikwad	20
7	Postmodern Sensibilities in K. D. Singh's Ghazals	Prof. Mukund Bhandari	26
8	State Level Seminar Innovative Trends in English Language Teaching	Prof. Sarbjit Cheema	29
9	New Wave in Dalit Literature Reflected in Narendra Jadhav's Outcaste : A Memoir	Dr. Sidhartha Sawant	32
10	Trends in India's Population Growth Challenges & Opportunities	Prakash Kumar	36
11	Business Research	Prof. Uday Teke	40
12	Emerging Trends in English Literature : Post 1950	Swapnil Alhat	43
13	The Necessity of Incorporating Culture in to a Foreign Language Classroom	Dr. Vrushali Desai	47
14	संस्कृति एवं परंपरा : संकल्पना एवं स्वरूप	प्रा.बाबासाहेब शेंडगे	50
15	मुक्तककार डॉ. गिरिराजशरण अग्रवाल	प्रा. राजाराम शेवाळे	56
16	आधुनिक नारी और सामाजिक चुनौतियाँ	प्रा. आर. एन. वाकळे	59
17	जनसंचार माध्यमों में हिंदी भाषा की स्थिती	प्रा. कैलास बच्छाव	61
18	जागतिकीकरण : मराठी भाषा आणि साहित्य	डॉ. अरुण पाटील	64
19	साहित्यातील एक नवा रूपबंध : अलक	डॉ. प्रमोद आंबेकर	68
20	मराठी साहित्यातील नवे प्रवाह	डॉ. सपना सोनवणे	74
21	भारतातील महिला साक्षरीकरण	ज्योत्स्ना गायकवाड	78
22	इतिहास लेखनाविषयीचा सबाल्टर्न दृष्टीकोन	प्रा.जे.डी.पगार	81
23	भारतीय बँक व्यवसायातील आधुनिक तंत्रज्ञान	देवानंद मंडधरे	84
24	वर्तनवाद : राज्यशास्त्र विषयातील एक नवक्रांती	प्रा. एन.ए. पाटील	90

Our Editors have reviewed paper with experts' committee, and they have checked the papers on their level best to stop furtive literature. Except it, the respective authors of the papers are responsible for originality of the papers and intensive thoughts in the papers. Nobody can republish these papers without pre-permission of the publisher.

- Chief & Executive Editor

संस्कृति एवं परंपरा : संकल्पना एवं स्वरूप

127

प्रा. डॉ. बाबासाहेब षेंडगे
(मराठी विभाग)
एस.एस.जी.एम. कॉलेज, कोपरगांव (शिर्डी) महाराष्ट्र
babrshendage@gmail.com
Mobile No.9822540446

प्रस्तावना :

मनुष्य संस्कार संपन्न प्राणी है। संस्कृति मनुष्य के जीवन के लिए स्पंदन के समान है। संस्कृति अंतरात्मा की परिचायक होती है, उसी की संपन्नता से किसी भी राष्ट्र की पहचान एवं स्थायित्व बनता है। विश्व के इतिहास में यूनान, मिश्र, रोम तथा भारत ये चार संस्कृतियों एवं सभ्यताएँ को समकालीन मानते हैं। भारतीय संस्कृति विश्व की सबसे प्राचीन संस्कृति है जो लगभग पाँच हजार वर्ष पुरानी है। विश्व की पहली और महान संस्कृति के रूप में भारतीय संस्कृति को माना जाता है। 'विविधता में एकता' का कथन यहाँ पर आम है अर्थात् भारत एक विविधतापूर्ण देश है। भारत में अनेक धर्मों और जातियों का सामिलन रहा है। इसीलिए संस्कृति भी सतत विकासमान रही है। उसमें समन्वय की भावना का समावेश है। हिंदु धर्म में अनेक दार्शनिक सिद्धांतों के अभिदर्शन होते हैं जिसमें सहिष्णुता और समन्वय की उदात्त भावना प्रमुख प्रवृत्ति बन गई है। इस देश में वैदिक, जैनधर्म के अतिरिक्त बौद्ध, इस्लाम, सिक्ख और ईसाई धर्म का भी प्रभाव भी पड़ा है। भारतीय दर्शन में व्यापक नैरन्तर्य है। भारतीय संस्कृति की मान्यता है कि कर्मों का फल अवश्य मिलता है, लेकिन जीवन में समुचित पुरुषार्थ कर मोक्ष भी प्राप्त किया जा सकता है। भारतीय संस्कृति में आश्रम व्यवस्था महनीय है। संस्कृत महाकाव्यों, जैन और बौद्ध धर्म की शिक्षा में भारतीय संस्कृति के उदात्त रूप अभिदर्शित है। भारतीय संस्कृति आज भी जीवंत बनी हुई है— इक्बाल कहते हैं — 'यूनान, मिश्र, रोमा, सब मिट गए जहाँ से। बाकी अभी है लेकिन नामानिशां हमारा। कुछ बात है कि हस्ती मिटती नहीं हमारी। सदियों रहा है दुश्मन दौरे जहाँ हमारा।', "अतः भारतीय संस्कृति विविध संस्कृतियों की समन्वयात्मक समष्टि है। भारतीय संस्कृति की महनीय विशेषता यह है कि वह अपनी परंपराओं का निरीक्षण कर उनमें संशोधन-परिवर्तन करती रहती है और वह संप्रक्र में आनेवाली किसी भी संस्कृति को अपने में समाहित करने में सक्षम रही है। सारतः भारतीय संस्कृति ऐहिक, पारलौकिक, शारीरिक, मानसिक अध्यात्मिक संतुष्टियों का अद्भुत समन्वय है।

संस्कृति से अभिप्राय :

'संस्कृति' एक बहुआयामी शब्द है। यह अनेक तत्वों का समन्वित रूप है। भूगोल से इतिहास तक, दार्शनिक विचारधारा से सामाजिक संरचना तक, राजनीतिक चिंतन से व्यावसायिक व्यवस्था तक, ऋतुओं से लेकर पर्यावरण के स्वरूप तक जितने भी तत्व हैं सब संस्कृति में समाहित हैं। अथवा यह कह सकते हैं कि इन सबका सामुहिक प्रभाव संस्कृति के स्वरूप का निर्धारण करता है और संस्कृति के अंग काव्य, संगीत और कला के स्वरूप, लोकजीवन और सामान्य नागरिक जीवन से अनुप्राणित होते हैं और उसे दिशा भी देते हैं।

Impact Factor - 6.261

ISSN - 2348-7143

128

2018-19

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION
RESEARCH JOURNEY
Multidisciplinary International E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

January - 2019
SPECIAL ISSUE- 82 (A)

पटकथा लेखन : स्वरुप आणि चिकित्सा

अतिथी संपादक :
डॉ. इंद्रजित जाधव
प्राचार्य,
वी.डी. काळे महाविद्यालय, घोडेगाव
ता. आंबेगाव, जि. पुणे

विशेषांक संपादक :
डॉ. ज्ञानेश्वर वाल्हेकर
मराठी विभाग प्रमुख
वी.डी. काळे महाविद्यालय, घोडेगाव
ता. आंबेगाव, जि. पुणे

विशेषांक सहसंपादक :
प्रा. पोपट माने, डॉ. पुरुषोत्तम काळे

मुख्य संपादक :
डॉ. धनराज धनगर

- This Journal is indexed in :
- UGC Approved Journal
 - Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
 - Cosmoc Impact Factor (CIF)
 - Global Impact Factor (GIF)
 - International Impact Factor Services (IIFS)
 - Indian Citation Index (ICI)
 - Dictionary of Research Journal Index (DRJI)

SWATIDHAN PUBLICATIONS

Principal
G.S. College
Pune

2018-19

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	लेखाचे शीर्षक	लेखक/लेखिका	पृ.क्र.
1	A legendary Films and Film-Makers	Dr. Amina Khatun	05
2	पटकथा लेखन- स्वरूप आणि चिकित्सा	श्रीनिवास भणगे	08
3	चित्रपट सृष्टीला दृगोच्चर करणारी पटकथा	डॉ. तुकाराम रोंगटे	13
4	तमिळ चित्रपट : एक दृष्टीक्षेप	डॉ. ताहेर पठाण	17
5	कन्नड मराठी पटकथा आणि वास्तव	डॉ. श्रीपती रायमाने	21
6	पटकथा लेखन : एक परिचय	डॉ. प्रमोद भगवान पडवळ	24
7	ठाकर जीवनावरील पटकथा लेखन	डॉ. ज्ञानेश्वर वाल्हेकर	31
8	साहित्य आणि चित्रपट	डॉ. भास्कर डोके	34
9	चित्रपट माध्यम आणि आदिवासी सामाज वास्तव	डॉ. वैजनाथ अनमूलवाड	40
10	पटकथा लेखन प्रक्रिया	सुरेश मेहेर	45
11	कथा ते पटकथा	डॉ. सुनील खामगळ	49
12	ऐतिहासिक कादंबरी आणि पटकथा लेखन	प्रा.चांगुणा कदम	57
13	माहितीपटाची संकल्पना आणि स्वरूप	डॉ. महेबूब सय्यद	59
14	माहितीपट निर्मितीचे तांत्रिक स्वरूप	डॉ. नवनाथ येठेकर	65
15	पटकथा लेखनप्रक्रिया	डॉ. राजेंद्र खंदारे	69
16	साहित्य आणि चित्रपट	डॉ. अनिल बांगर	73
17	पटकथा लेखन स्वरूप	डॉ. बंदना नडे	78
18	भारतीय प्रागतिक चित्रपट विशेष संदर्भ : 'काला'	मदन जाधव	80
19	पटकथालेखन : संकल्पना आणि स्वरूप	डॉ. प्रमोद धिवार	83
20	नाटक, पटकथा : शैली आणि तंत्र	प्रा. प्रमोद पवार	87
21	पटकथा लेखन आणि नाट्यलेखन	प्रा.विकास बहुले	91
22	पटकथा लेखन- स्वरूप आणि चिकित्सा	प्रा. शुभांगी बारवकर	96
23	लघुपट, माहितीपट आणि चित्रपट (सिनेमा) पटकथा लेखन- स्वरूप आणि चिकित्सा	प्रा. अपूर्वा वेतकेकर	98
24	पटकथेतील व्यक्तिरेखाटन आणि संवाद स्वरूप विशेष	प्रा.अरविंद जाधव	102
25	पटकथा लेखन आणि नाट्य लेखन यातील साम्य-भेद	डॉ. एम. एम. बागुल	106
26	पटकथा लेखनाचे तंत्र	डॉ. हनुमंत नवारी	110
27	पटकथा लेखन प्रक्रिया	सायली जगताप	113
28	चित्रपट, लघुपट, माहितीपट	डॉ. उज्वला भोर	118
29	पटकथा लेखन- एक कला	डॉ. केतकी भोसले	122
30	चित्रपटाच्या निर्मितीप्रक्रियेमध्ये कॅमेऱ्याचे महत्त्व	डॉ. बाळासाहेब चव्हाण	125
31	पटकथा लेखनाचे तंत्र	प्रा. तुकाराम चव्हाण	132
32	पटकथा आणि इतर कला	प्रा. अमोगसिद्ध चेडके	135
33	मराठी चित्रपटसृष्टीची वाटचाल	डॉ. नारायण चौरे	138
34	पटकथा लेखन : संकल्पना व स्वरूप	डॉ. मधुकर बैकरे	144
35	साहित्यकृती व पारितोषिक प्राप्त चित्रपट	डॉ. सी. मंगल डोंगरे	147
36	बाल नायकप्रधान श्यामची आई ते नाळ ज्हाया टिंग्या : पटकथा लेखन	डॉ. दत्तात्रय डुंबरे	151

चित्रपट, लघुपट, माहितीपट.

डॉ.उज्वला मोर.

ग.व.नागयणराव बोंगावकें मद्रासविद्यालय, श्रीगणपूर

नवतंत्रज्ञानाच्या आणि प्रगार माध्यमांच्या आजच्या युगात दृक्श्राव्य माध्यमांनी जगात का
अधिगम्य निर्माण केले आहे.यातही चित्रपट माध्यमाने जगाला विशेष आकर्षित केले आहे.अशा या चित्रपट
उदय १९ व्या शतकात जगात झगला तरी विकासक्रमात त्यात अनेक बदल होत गेले.त्यातूनच
पुर्णपणे 'लघुपट', 'माहितीपट' या मंत्रा अस्तित्वात आल्या.किंबहुना, अंगपट, वातापट, प्रत्यक्ष
चित्रपट, गमांतर चित्रपट, चित्रपट याप्रमाणे चित्रपटाचे हे उपप्रकार निर्माण झाल्याचे म्हणता येईल.
'पट' या गमांतर मंत्राने उल्लेखिले जाणारे हे सर्व प्रकार चित्रपट स्वरूपाची व अंगाची जाणीव करून देत
तरी 'लघु' 'माहिती' ही आद्य पदे त्यांच्यातील भिन्नत्वाचेही सूचक म्हणता येतात.

चित्रपट :

डॉ.पीटर मार्क गॅले या संशोधकाने २८ डिसेंबर १८२८ रोजी 'गॅल मोनायटी ऑफ व्हॉल'
संस्थेला 'हालत्या चालत्या यंत्राचे दृश्यमातृ' या विषयावर एक निबंध सादर केला.यानंतर जॉन हॅरिस
यामारक्यांच्या प्रयत्नातून चलचित्रणाचा शोध लागला.आणि यातूनच चित्रपटकलेचा ज
झाला.(१८९६)प्रारंभी मूक असलेल्या चित्रपटाला जेव्हा ध्वनीमुद्रणाची जोड देणे शक्य झाले तेव्हा
असलेला चित्रपट बोलपट झाला.अशा या चित्रपटाचा जन्म खऱ्याअर्थाने १९०३ला झाल्याचे म्हण
वाते.एडविन पोटर यांनी 'द ग्रेट ट्रेन रॉबरी' हा २४४ मि.लांबीचा चित्रपट बनविला.यात आजच्या ज
कलेची बीजे अगल्याचे म्हटले जाते.

भारतात चित्रपटाची सुरुवात १९१२ साली झाली.१५ एप्रिल १९११ रोजी ख्रिस्त जीवनावरील सं
निर्मितीला दादासाहेब फाळके लागल्याचे इतिहास सांगतो.

प्रसिद्ध दिग्दर्शक नागराज मंगुळे यांनी म्हटल्याप्रमाणे, "चित्रपट हा अनेक कलांचा गुच्छ आहे.किंत
कथा(पटकथा),संवाद, नेपथ्य, लोकेशन,संगीत,कॅमेरा (दृश्य)इ.घटक अमतात."उत्तम पटकथा,तात्पर्य
चित्तशरारत प्रसंग,संगीत व गाणी,जिवंत अभिनय ही चित्रपट कलेची महत्त्वाची अंगे आहेत.अर्थात या सर्व
कलात्मक व तांत्रिक जाण अनपणाऱ्यांच्या सांघिक कृतीतून माकारणारी ही कला आहे.त्यामुळेच चित्रप
संमिश्र व सांघिक कला म्हटले जाते.उत्तम पटकथाकाराची जशी चित्रपटाला गरज असते,तशीच ही कला
प्रत्यक्ष पडद्यावर इतरांच्या सहकार्याने आणणाऱ्या कुशल दिग्दर्शकाची गरज असते.कारण चित्रप
चित्रपटनिर्मिती कलेतील प्रमुख सूत्रधार असतो.त्याला पटकथेतील दृश्य पडद्यावर प्रत्यक्षच,जिवंत स
आणायची असतात.यासाठी पटकथेतील एकूण दृश्यांची आखणी त्याला करावी लागते.प्रत्येक दृश्य
छायाचित्रण कसे?कुठे?करायचे,त्यासाठी पार्श्वभूमी कशी उभी करायची,पार्श्वसंगीत कोणते वापरणे अशा
सर्वांची रचना कशी ठेवायची,गाण्यांच्या जागा कोणत्या ठरवायच्या?अशा अनेक गोष्टींची योजना कर
लायते.यासाठी चित्रिकरणापूर्वी दिग्दर्शक आराखडा तयार करतो.यालाच 'चित्रणदर्शिका' म्हणजे
स्क्रिप्ट' असे म्हणतात.अगदीच साध्या असलेल्या/नसलेल्याही पटकथेतून उत्तम चित्रपट निर्माण होणे हे य
दिग्दर्शकावर अवलंबून असते.यादृष्टीने विचार करता चित्रपटाचा महत्त्वाचा घटक असलेला दिग्दर्शक हा कला
तांत्रिक अंगाची माहिती असलेला,संकलनाची पूर्ण कल्पना असलेला आणि कलात्मक सौंदर्यपूरी करण
असावा लागतो हे लक्षात घेईल.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

Printed
G. S. K. College
Kopergaon

जगतिकीकरण आणि नव्वदोत्तरी मराठी ग्रामीण कथा

प्रा. डॉ. बाबासाहेब शेंडगे
एस. एस. जी. एम. कॉलेज, कोपरगाव
ता. कोपरगाव, जि. अहमदनगर

प्रा. छाया भगवान शिंदे
एस. एस. जी. एम. कॉलेज, कोपरगाव
ता. कोपरगाव, जि. अहमदनगर
मो. ८६०५६३६६१९

१९६० नंतरच्या मराठी साहित्यातील महत्त्वाचा, दृढ झालेला आणि विशेष गतिमान प्रवाह म्हणून ग्रामीण साहित्य प्रवाहाकडे बघितले जाते. त्यात ग्रामीण कविता, कथा, कादंबरी या साहित्यप्रकारातून विपूल प्रमाणात निर्मिती झालेली आहे. विशेषत्वाने ग्रामीण कथेच्या दृष्टीने विचार करतांना लक्षात येते की, ग्रामीण कथेतून स्वातंत्र्यपूर्व व स्वातंत्रोत्तर आणि आता नव्वदोत्तरी कालखंडातही मोठ्या प्रमाणात लेखन केलेले आहे. ख-या अर्थाने ग्रामीण साहित्य चळवळीनंतर ग्रामीण कथेने एकूणच ग्रामीण साहित्यालाच नव्हे तर मराठी साहित्यालाही समृद्ध केलेले आहे. म्हणूनच ग्रामीण कथेच्या संदर्भात तिच्या कालखंडानुसार तिच्या काही पिढ्या ठरविल्या गेल्या, आणि त्या त्या कालखंडातील अनेक ग्रामीण कथाकारांनी त्या त्या ग्रामीण कथा पिढीत महत्वपूर्ण साहित्यिक योगदान दिलेले दिसून येते. १९८० नंतरच्या ग्रामीण कथेनंतर हा ग्रामीण कथाप्रवाह विशेष जोमदार झालेला आहे. ग्रामीण समाजातील नवे परिवर्तन, नवीन चेहरामोहरा यांचे सम्यक व समग्र चित्रणे घेउन ही ग्रामीण कथा उदय पावली आहे. मात्र १९९० नंतरच्या कथेचा विचार करतांना लक्षात येते की, नव्वदोत्तरी ग्रामीण कथेवर 'खाउजा' संस्कृतीचा विशेष परिणाम जाणवतो. किंबहुना जागतिकीकरणाच्या नव्या समस्येतून नव्या शोषण पद्धतीतून ही कथा एक नवे वळण घेते, प्रखर जाणवतून संवेदनशीलतेने रेखाटली जाते. कोणताही सृजनशील लेखक हा आपल्या सभोवतालच्या सामाजिक घडामोडींना, समाजातील अंतःस्तरीय, बाह्यस्तरीय बदलांना आपल्या साहित्यकृतीतून एक आवाज, एक चेहरा देत असतो. नेमका तोच प्रयत्न १९९० नंतरच्या ग्रामीण कथेतून नव्वदोत्तरी ग्रामीण समाजमनातील प्रचंड घुसमट आपल्या कथेतून लक्ष्य केलेली आहे. यात प्रामुख्याने बाबराव मुसळे, प्रतिमा इंगळे, वासुदेव मुलाटे, भास्कर चंदनशिव, आसाराम लोमटे, राजन गवस, सदानंद देशमुख, शंकर सखाराम, अशोक कोळी, अप्पासाहेब खोत, वामन जाधव आणि इतर ग्रामीण कथाकारांची नावे अग्रक्रमाने घेता येतील.

१९९० नंतरच्या कालखंडात देशात अनेक स्थित्यंतरे घडतांना दिसून येतात. भारतासारख्या खेड्यांच्या, कृषिप्रधान देशातून जागतिकीकरणाचे नवे विचार वेग घेउन लागल्याने मुक्त अर्थव्यवस्था, खुले आर्थिक धोरण, आंतरराष्ट्रीय व्यापार आणि खाजगीकरणाला मुक्त अवसर प्राप्त झाला. तसेच भारताने स्विकारलेल्या गॅट कराराच्या माध्यमातून देशातील शेती, अन्नधान्य उत्पादन, कर सवलती, तंत्र ज्ञानाची झेप, दळण-वळणतील अदययावत सुविधा आणि परकीय गुंतवणूकीस मुक्त अवसर यामुळे खेड्यातील सरंजामशाही मानसिकतेलातडा जावून पारंपरिक शेतीप्रधान व्यवस्था कोलमडून पडली आणि नव्या परिवर्तनाला येथील कृषिव्यवस्थेला सामोरे जावे लागले आहे. एकूणच जागतिकीकरणाच्या प्रभावातून महाराष्ट्रातील ग्रामीण समाज जीवन १९९० नंतर तळापासून ढवळून निघाले आहे. जागतिकीकरणाच्या भयावह स्वरूपातून एकविसाव्या शतकातील पहिल्या दशकातील कृषक-समाजापुढे असणारे प्रश्न व समस्या म्हणजे नवनवी महागडी बी-बियाणे, रासायनिक खते, कीटकनाशके-फवारण्या, नव्या यंत्राचे, मोलमजुरीच्या दरातील प्रचंड वाढ आणि सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे शेतातील मालाना मिळणारा अल्पहमीभाव या आणि इतर अनेक समस्येमुळे, शेतकरी-शेती विरोधी धोरणामुळे शेतीव्यवस्था कोलमडून पडल्याचे चित्रणे नव्वदोत्तरी कथेतून पोटतिडकीने नव्वदोत्तरी कथाकार रेखाटतात.

RESEARCH JOURNEY

INTERNATIONAL E-RESEARCH JOURNAL

Trends in Translation Study

मराठी अनुवादित साहित्याचे प्रवाह
हिंदी अनुवाद की प्रवृत्तियाँ

Guest Editor :
Dr. Arun Nikumb
Act. Principal,
S.S.G.M. College, Kopargaon
Tal. Kopargaon Dist. Ahmednagar

Chief Editor :
Dr. Dhanraj T. Dhangar
Yeola, Dist. Nashik (MS) India.

Executive Editors :
Mr. S.S. Deokar
Dr. R.D. Kanade
Dr. B.R. Shendage
Mr. B.A. Rohakale
Dr. R.R. Varde
Mr. R.M. Dahe
Dr. Y.V. Dane
Mr. G.Y. Shaikh

This journal is indexed in :
International Journal of English Literature and Language Studies (IJELLS)
International Journal of English Language and Literature (IJELL)
International Journal of English Language and Literature (IJELL)
International Journal of English Language and Literature (IJELL)
International Journal of English Language and Literature (IJELL)

SWATIDHAN PUBLICATIONS

Principal
S.S.G.M. College
Kopargaon

31	अनुवाद और तकनीकी भाषा	डॉ. व्ही. डी. सूर्यवंशी	122
32	अनुवाद संकल्पना, स्वरूप तथा रोजगार के अवसर	डॉ. प्रमोद परदेशी	125
33	डॉ. नरेंद्र मोहन कलंदर नाटक का अनुवादपरक तुलनात्मक अध्ययन	प्रा. बाबासाहेब गव्हाणे	129
34	भारतीय साहित्य और अनुवाद	डॉ. नानासाहेब जावळे	133
35	सांस्कृतिक नवजागरण में अनुवाद की उपादेयता	डॉ. भूपेंद्र निकाळजे	136
36	हिंदी साहित्य में अनुवाद का विकास	प्रा. श्रीमती वंदना देशमुख	140
37	हिंदी नवजागरण और अनुवाद	डॉ. मिलिंदराज बुकरे	143
38	हिंदी अनूदित साहित्य समस्याएँ तथा समाधान	डॉ. अनिता देताळ-अत्रे	146
39	२१ वीं सदी में अनुवाद की आवश्यकता	डॉ. विष्णु राठोड	149
40	अनुवाद साहित्य का स्वरूप, संकल्पना और रोजगार के अवसर	प्रा. अनिता पाटोळे	152
41	अनुवाद समाधान और समस्याएँ	डॉ. ऐनुर एस. शेख	155
42	हिंदी अनूदित नाटक साहित्य-परम्परा	डॉ. जितेंद्र पाटील	158
43	हिंदी अनूदित साहित्य समस्याएँ तथा समाधान	डॉ. मेनका त्रिपाठी	161
44	हिंदी साहित्य और फिल्म रचना	डॉ. एस. बी. दवंगे	165
45	साहित्यिक अनुवाद की समस्याएँ	प्रा. आर. एन. वाकळे	167
46	हिंदी अनुवाद का स्वरूप और रोजगार के अवसर	डॉ. शरद कोलते	170
47	हिंदी काव्यानुवाद की समस्याएँ एवं समाधान	डॉ. संजय महेर	173
48	विज्ञापन की भाषा और अनुवाद	प्रा. रविंद्र ठाकरे	175
मराठी विभाग			
49	अनुवाद एक ज्ञानग्रहण प्रक्रिया	डॉ. वी. डी. गव्हाणे	179
50	इतर भाषेतून मराठी अनुवादित झालेल्या साहित्यकृती आकलन व आस्वाद (डॉ. ल. बहू व 'द बाय इन द स्ट्रॉइण्ड पायजामाज')	वंदना सोनवले	182
51	अनुवाद स्वरूप, संकल्पना, व्याप्ती	मधुरा मते	186
52	भाषांतर रुपांतर, अनुवाद नाट्यलेखन	डॉ. बाबासाहेब शेंडगे	189
53	भाषांतर संकल्पना	प्रा. ज्ञानेश्वर तिखे	193
54	अनुवाद संकल्पना, स्वरूप व व्याप्ती	संगीता बाकोळे	196
55	अनुवाद संकल्पना, स्वरूप व व्याप्ती	प्रा. भास्कर मोरे	202
56	श्री भगवद्गीता आणि मराठी गीताई : एक अनुबंध	डॉ. मधुकर मोकाशी	206
57	मराठी भाषेतून इतर भाषांमध्ये अनुवादित झालेल्या साहित्यकृती : आकलन आणि आस्वाद	प्रा. सुरेश नजन	212
58	भाषांतराचे प्रकार - भाषांतर, अनुवाद, रुपांतर	प्रा. रावसाहेब दहे	216
59	भाषांतर आणि इतर सामाजिक क्षेत्रे	डॉ. मेघराज औटी	219
60	जी. ए. कुलकर्णी यांनी अनुवादित केलेल्या कथांमधील मानवी वृत्ती-प्रवृत्ति - एक वेध	सुनीता अत्रे	221
61	अनुवाद स्वरूप व संकल्पना	डॉ. संतोष देशमुख	226
62	अनुवाद स्वरूप, संकल्पना व व्याप्ती	भाग्यश्री माताडे व डॉ. गजानन जाधव	230
63	इतर भाषांमधून मराठी अनुवादीत झालेल्या कादंबऱ्या एक आकलन	डॉ. रावसाहेब ननावरे	234
64	पु. ल. देशपांडे यांची भाषांतरित व रुपांतरित नाटके	प्रा. ए. बी. उगले	241
65	इतर साहित्यातून अनुवादित झालेल्या कलाकृतीचे आकलन आणि आस्वाद.	प्रा. श्रीमती रसाळ एस. डी	245
66	इतर भाषांमधून मराठीत अनुवादित झालेल्या साहित्यकृती	वैशाली गायकवाड व डॉ. विजया तेलंग	249

भाषांतराचे प्रकार :- भाषांतर, अनुवाद, रूपांतर

प्रा. रवसाहेब म. दहे
मराठी विभाग,
एस. एस. जी. एम. महाविद्यालय, कोपरगाव.

अनुवाद-

अनुवाद म्हणजे मौखिक किंवा लिखित भाषेच्या माध्यमातून एकदा व्यक्त झालेल्या आशयाची, त्याच भाषेच्या किंवा दुसऱ्या एखाद्या भाषेच्या माध्यमातून पुन्हा केलेली मौखिक किंवा लिखित अभिव्यक्ती होय. याचा अर्थ असा की मुळ साहित्य कृतीचा आशय मौखिक आहे की लिखित आहे यावरून अनुवादाचे पुढील प्रकार संभवतात.

१. मौखिक- मौखिक
२. मौखिक - लिखित
३. लिखित-लिखित

यात पहिला अनुवादाचा प्रकार प्रामुख्याने राजकीय क्षेत्रात जाणवतो. याठिकाणी मुळ संहिता ही वाचकांपर्यंत पोहचविणे हा उद्देश नसून व्यवहारात अडचण जाणवल्यास दुभाषकाचे काम भाषांतरकर्त्याला करावे लागते. राजकीय व सामाजिक क्षेत्रात हा प्रकार 'तात्काळ' या उपप्रकाराने वापरला जातो. अर्थाच्या दृष्टीने अनुवाद करताना भावार्थ, गोपवारा व सारांश या अर्थाने करावा लागतो.

काही लोक 'अनुवाद' ही संकल्पना 'सैल' भाषांतर या अर्थाने वापरतात. अनुवादाच्या अभ्यासातील मुख्य समस्या म्हणजे मुळ अभिव्यक्ती व अनुवादकाने केलेली अभिव्यक्ती यातील फरक होय. यात प्रामुख्याने भाषा कशी वापरली आहे. तिच्यामध्ये राजकीय, सामाजिक, सांस्कृतिक संदर्भांचे उपयोजन कसे आहे, कोणता लेखन प्रकार आहे, अनुवादाचा हेतु काय आहे. अनुवादाचा वाचकवर्ग कोणता आहे, यावरून अनुवाद या वाङ्मय प्रकाराचा विकास अवलंबून आहे.

रूपांतर-

'एखाद्या कलाकृतीतील आशयाची दुसऱ्या एखाद्या रूपामध्ये केलेली पुनरुक्ती म्हणजे रूपांतर होय'. उदा. एखाद्या कथेच्या आशय कांदबरीच्या रूपामध्ये नेताना तिचे वाङ्मयीन स्वरूप बदलून पुन्हा मांडणे होय. रूपांतर करताना भाषा तीच वापरून साहित्य रूपात बदल करता येतात. उदा. आनंद यादव यांची 'गोतावळ' ही ग्रामीण साहित्यातील कलाकृती दुसऱ्या भाषेमध्ये नेताना आपल्याला मुळ भाषा शब्दशः जसेच्या तसे वापरावी लागते. त्याच बरोबर आपणाला एखादी साहित्यकृती चित्रपटाच्या संहितेत नेताना मुळ कलाकृतीच्या रूपांमध्ये बदल करावा लागतो. उदा: साने गुरुजींच्या 'श्यामची आई' चे चित्रपटामध्ये आचार्य अत्रे यांनी केलेले रूपांतर होय.

रूपांतर या प्रक्रियेमध्ये मुळ साहित्यकृतीचा आशय लक्ष्य भाषेमध्ये नेताना मुळ साहित्यकृतीचा अंश भाषांतर साहित्यकृतीत येणे आवश्यक असते. कारण काही वेळेस मुळ साहित्यकृतीतील शब्द, पात्रे, आशय, वातावरण, सांस्कृतिक संदर्भ हे लक्ष्य भाषेत असतीलच असे नाही. त्यामुळे रूपांतराच्या प्रक्रीयेत मुळ साहित्यकृतीचा अंश (आशय) कमी अधिक प्रमाणात असतो.

2018-19

Impact Factor - 6.261

ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION

RESEARCH JOURNEY

INTERNATIONAL E-RESEARCH JOURNAL

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

January - 2019

SPECIAL ISSUE- 87 (D)

Indian Financial Sector : Challenges and Prospects

131

State Bank of Bikaner and Jaipur

Guest Editor :

Dr. K. K. Deshmukh
Principal,
S.N. Arts, D.J. Malpani Commerce &
B.N. Sarada Science College, Sangamner,
Tal. Sangamner, Dist. Ahmednagar (MS) India.

Chief Editor :

Dr. Dhanraj T. Dhangar
Yeola, Dist. Nashik (MS) India.

Executive Editor :

Dr. N. S. Sabale
Dr. G. K. Sanap
Prof. B. N. Shingade
Dr. K. D. Jadhav
Dr. P. J. Phalphale
Dr. G. R. Jaitmal
Dr. A. B. Hase

This Journal is indexed in :

- UGC Approved Journal
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)
- Indian Citation Index (ICI)
- Dictionary of Research Journal Index (DRJI)

(Signature)
Principal
S.S.G.M. College
Kopergaon

144

SWATIDHAN PUBLICATIONS

विमुद्रिकरण व त्याचे परिणाम

डॉ.सीमा रविंद्र चव्हाण

सहा. प्राध्यापक,

अर्थशास्त्र विभाग,

रा.ब.नारायणराव बोरावके महविद्यालय,श्रीरामपूर

ता.श्रीरामपूर, जि.अ.नगर

प्रस्तावना:

८ नोव्हेंबर २०१६ रोजी मध्यरात्री पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी ५०० आणि १००० रुपयांच्या नोटबंदीची घोषणा केली. त्या मोबदल्यात २००, ५०० आणि २००० रुपयांच्या नवीन नोटा चलनात आणल्या गेल्या. अर्थव्यवस्थेमधील काळा पैसा कमी करणे आणि भ्रष्टाचार आणि बनावट पैशांचा धोका निर्माण झाल्यामुळे विमुद्रिकरण करण्यात आले. या अचानक उदभवलेल्या परिस्थितीमुळे देशाच्या अर्थव्यवस्थेमध्ये मोठ्या प्रमाणावर व्यत्यय निर्माण झाला.त्यामुळे आर्थिक वाढीला मोठ्या प्रमाणात धक्का बसला. विमुद्रिकरणामुळे बँका आणि एटीएम च्या बाहेर मोठ्या प्रमाणावर ग्राहकांच्या रांगा दिसू लागल्या. संपूर्ण प्रक्रियेची अंतिम तारीख ३० डिसेंबर होती. त्या तारखेपर्यंत २.५ लाख रुपये जुने चलन लोक जमा करू शकतील असा अध्यादेश होता.

संशोधनाची उद्दिष्ट्ये :

- ❖ विमुद्रिकरणाचा उद्देश अभ्यासणे
- ❖ विमुद्रिकरणाचे फायदे अभ्यासणे.
- ❖ विमुद्रिकरणाचे यश अपयश अभ्यासणे.
- ❖ भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील विमुद्रिकरणाचा प्रभाव अभ्यासणे.

संशोधन पध्दती :

सदर संशोधन पेपर हा दुय्यम साधनसमुग्रीवर आधारित आहे. त्यासाठी विविध संदर्भग्रंथ, संशोधन पेपर, मासिके, अहवाल यांचा वापर करण्यात आला आहे.

विमुद्रिकरणाचा उद्देश :

विमुद्रिकरणाचा प्रमुख उद्देश हा देशातील भ्रष्टाचारला पायबंद घालणे हा होता. त्याचप्रमाणे नकली बनावट चलनापासून देशाच्या अर्थव्यवस्थेचे संरक्षण करणे व काळा पैसा कमी करणे हा होता. गैरव्यवहार टाळणा-या सर्वांनी या मोहिमेचे स्वागत केले.परंतु विरोधकांनी हा निर्णय म्हणजे एक दंडणीय कायदा म्हणून घोषित केला. विमुद्रिकरणानंतर निधीच्या अपुरतेमुळे लोकांना अनेक गैरसोयीचा सामना करावा लागला. या काळात काळा पैसा पांढरा करण्यासाठी अनेक पध्दतींचा अवलंब करण्यात आला. त्यातील काही खालीलप्रमाणे सांगता येतील.

१. गरीब मित्रांच्या किंवा जवळच्या नातेवाईकांच्या खात्यामध्ये पैसे जमा करणे.
२. चलन बदल्यासाठी कमिशन ठरवून देणे.
३. नोटा बदलण्यासाठी बँका आणि एटीएम बाहेर उभे राहण्यासाठी कामगारांची भरती करण्यात आली म्हणजेच रोजंदारीवर पैसे बदलून घेतले गेले.

Principal
S.S.G.M.College
Kandgaon

2018-19
132

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या आर्थिक विचारांचे आधुनिक काळातील महत्त्व

प्रा. पुजा सोपान धनवटे
अर्थशास्त्र विभाग
एस.एस.जी.एम.कॉलेज, कोपरगाव
९९७५१०३६५४

प्रस्तावना :-

अर्थशास्त्र आणि कायद्याचे प्राध्यापक व भारतीय राज्यघटनेचे शिल्पकार 'भारतरत्न' डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर हे एक आगळेवेगळे व्यक्तीमत्त्व होते. त्यांच्या जडणघडणीत बडोदयाच्या महाराज सयाजीराव गायकवाड यांचा फार मोठा वाटा होता. कोलंबिया विद्यापिठ व लंडन स्कुल ऑफ इकॉनॉमिक्स मध्ये शिक्षण घेत असतांना त्यांच्यावर प्रसिध्द अर्थतज्ञ प्रो.सेलिंगमन आणि प्रो. एडविन कॅनन हे त्यांचे मार्गदर्शक होते.

डॉ. बाबासाहेबांचे राजकीय क्षेत्रातील योगदान सर्वांनाच ठावूक आहे. मात्र त्यांच्या आर्थिक योगदाना विषयी सर्वसामान्यांना फार माहिती नाही.

शोधनिबंधाचा उद्देश :-

- 1) डॉ. बाबासाहेबांच्या आर्थिक विचारांचा आढावा घेणे.
- 2) भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या जडणघडणीत डॉ.बाबासाहेबांच्या विचारांना असलेल्या महत्त्वाचा अभ्यास करणे.

गृहीतके :-

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे आर्थिक विचार ही अर्थव्यवस्थेला मार्गदर्शक ठरतात.

संशोधन प्रणाली :-

प्रस्तुत संशोधनासाठी दुय्यम स्रोतां मार्फत माहिती एकत्रित केलेले आहे. मासिके, इंटरनेटवरील लेखांच्या आधारे सदर शोधनिबंध सादर केलेला आहे.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक विचार :-

रुपयाचा अभ्यास:-

भारतीय रुपयाचा इंग्लंडच्या पौंड स्टर्लिंगशी असलेल्या संबंधाचा डॉ.आंबेडकरांनी अभ्यास केला. त्यांनी भारतातील सुवर्ण विनिमयाला विरोध केला. त्यांच्या मते रुपया आणि पौंडाचा संबंध ब्रिटीशांच्या फायद्याचा तर भारतावर भार टाकणारा होता.

ब्रिटीशांचे योगदान आणि शोषण :-

डॉ. बाबासाहेबांनी वयाच्या २४ व्या वर्षी संतुलित आणि चिकित्सक स्वरूपाचा शोध निबंध 'ईस्ट इंडिया कंपनीचे प्रशासन आणि वित्त' या विषयावर लिहिले. ब्रिटीशांनी भारतात केलेल्या सुधारणा आणि भारताचे शोषण यांची तुलना करून योगदाना पेक्षा शोषण अधिक केल्याची टीका त्यांनी ब्रिटीश साम्राज्यावर केली.

वित्तव्यवस्था :-

१८८३ पासून भारतात वित्तीय व्यवस्थेचा विकास कसा होत गेला यावर आधारित प्रबंध डॉ. आंबेडकरांनी १९२५ मध्ये मांडला. इंग्लंड मधील उद्योजक व व्यापारी हिताचा विचार करून भारतातील वित्तीय धोरण ठरविले जात होते. त्यामुळे भारताच्या समस्या वाढल्याचे परखड मत त्यांनी मांडले.

भारतीय शेतीबाबत विचार :-

भारतातील लहान धारण क्षेत्र आणि त्यावरील उपाय हा बाबासाहेबांचा लेख भारताच्या शेती प्रश्नांवर व सध्याच्या शेतकऱ्यांच्या आत्महत्येवर मुलभूत भाष्य आहे. शेती हा भारतातील राष्ट्रीय उदयोग आहे. धारण क्षेत्राचा आकार हा शेती उत्पादकतेवर परिणाम करणारा महत्त्वाचा घटक आहे. लहान धारण क्षेत्र ही

आर्थिक सुधारणानंतरचे कृषी व इतर क्षेत्रावरील परिणाम

डॉ. बी. एम. वाघमोडे

अर्थशास्त्र-विभाग,

एस.एस.जी.एम. कॉलेज, कोपरगाव.

Email- balawaghmode24.3@gmail.com

Mobile No.9403374923

गोपवारा

देशाची अर्थव्यवस्था स्वयंपूर्ण न राहता जागतिक अर्थव्यवस्थेशी अधिकाधिक जखडून टाकणे म्हणजे जागतिकीकरण होय. वाढती लोकसंख्या, बेकारी, दारिद्र्य, कुपोषण, धर्म, जात, वंश, भाषा, प्रांत इ.मुळे होणारे संघर्ष या विविध समस्यांनी अगोदरच प्रस्त झालेले विकसनशील देश जागतिकीकरणाच्या भोवऱ्यात सापडलेले आहे यामुळे या देशाच्या राजकीय आणि सामाजिक सुरक्षिततेचा प्रश्न निर्माण झाला आहे. स्वातंत्र्योत्तर काळात भारताची आयात कमी करून निर्यात वाढीसाठी उदारीकरण करण्यात आले. त्यातून बहुराष्ट्रीय कंपन्यांना आमंत्रित करण्यात आले. त्यामुळे आर्थिक स्वातंत्र्य नष्ट होण्याची भीती आज निर्माण झाली आहे. सार्वजनिक क्षेत्रातील उद्योगांच्या मालकी हक्कात कोणताही बदल न करता केवळ व्यवस्थापन आणि नियंत्रण खाजगी शक्ती/संस्था/कंपन्या यांच्याकडे येण्याची प्रक्रिया म्हणजे खाजगीकरण करणे होय. थोडक्यात अशाप्रकारे सन १९९१ नंतर -जे नवीन जागतिकीकरण, उदारीकरण व खाजगीकरण असे आर्थिक सुधारणा कार्यक्रम राबवण्यात येत आहेत. त्याचे भारतावर काही चांगले वाईट परिणाम होत आहेत. त्यामुळे या प्रवाहात देशाचे स्वातंत्र्य व स्वायत्ता टिकून राहिल किंवा नाही याचा विचार करण्याची गरज निर्माण झाली आहे.

प्रस्तावना :

जागतिकीकरणाची निती अँडम स्मिथच्या तिरकसतेच्या धोरणावर आधारलेली आहे. सनातनवाद्यांच्या व्यक्तीस्वातंत्र्य, निर्हस्तक्षेप धोरण व खुले व्यापारी या धोरणांमध्ये आजच्या जागतिकीकरणाची पाळेमुळे सापडतात. १८ व्या शतकात सनातनवाद्यांच्या विचारावर आधारित खुली अर्थव्यवस्था प्रभावी होती, त्यातून भांडवलशाहीचा उदय झाला. भांडवलशाही अर्थव्यवस्थेच्या दोषांमधून समाजवादी अर्थव्यवस्था निर्माण झाली. हस्तक्षेपनीती व संरक्षणवाद या काळात प्रभावी झाला. परंतु २० व्या शतकातील रशियाच्या विघटनानंतर संरक्षण नीती व समाजवादाचा प्रभाव नाहीसा झाला. २० व्या शतकाच्या शेवटी जागतिक अर्थव्यवस्थेत खुल्या आर्थिक धोरणांचा प्रभाव वाढत गेल्याचे दिसून येते. सन १९९१ ला भारतीय अर्थव्यवस्थेत चर्चा, परिसंवाद व बैठकीच्या अनेक फेऱ्या पूर्ण करून वादाच्या भोवऱ्यात नवीन आर्थिक धोरण जाहीर झाले. जवळजवळ १६ ते १७ वर्ष देशाचा आर्थिक व्यवहार त्या दिशेने हाकण्याचा सरकारचा प्रयत्न चालू आहे. त्याचा देशाच्या आर्थिक व सामाजिक क्षेत्रावर वेगवेगळ्या स्वरूपाचा परिणाम झाल्याचे दिसून येते.

अभ्यास विषयाचे महत्त्व व निवड :

जागतिकीकरण म्हणजे खुली स्पर्धा व नवे तंत्रज्ञान या माध्यमातून उत्पादकता वाढविणे व संपूर्ण जगाची एकच बाजारपेठ निर्माण करणे होय. जागतिकीकरणाद्वारे भारताचा जलद आर्थिक विकास घडवून आणता येईल अशी अपेक्षा व्यक्त करण्यात आली होती. जागतिकीकरणामुळे विविध उत्पादन क्षेत्राची उत्पादकता वाढावी, देशांतर्गत उत्पादन तसेच निर्यातीत वाढ व्हावी ही अपेक्षा आहे. त्यामुळे जागतिकीकरणाचे देशाच्या विविध क्षेत्रावर काय परिणाम झालेले आहेत हे पाहण्याच्या दृष्टिने विषयाला महत्त्व प्राप्त होते.

Principal
S.S.G.M. College
Kopergaon

भारतीय लोकसंख्या वाढ एक अभ्यास

डॉ.बी.एम.बावमोडे

एस.एस.जी.एम.कॉलेज,
कोपरगाव.

Email- balawaghmode24.3@gmail.com
Mobile No.940337492

प्रस्तावना :-

लोकसंख्या ही आर्थिक विकासाचे एक महत्वाचे साधन आहे. परंतु काही वेळेस हीच लोकसंख्या आर्थिक विकासाला मारक ठरते. वाढत्या लोकसंख्येमुळे श्रम स्वस्त होऊन कमी खर्चात वस्तू व सेवांचे उत्पादन होते. वाढत्या लोकसंख्येमुळे श्रमविभागणीला प्रोत्साहन मिळून मोठ्या प्रमाणावर उत्पादन होते. वाढती लोकसंख्या म्हणजेच वाढणारी बाजारपेठ यामुळे मोठ्या-प्रमाणात-गुंतवणूक करण्यास प्रेरणा मिळते व यातून उत्पादन व रोजगार वाढ होण्यास मदत होते. लोकसंख्यावाढीचा निव्वळ परिणाम समाजाच्या दरडोई उत्पादन पातळीवर होत असतो. तो कधी धनात्मक तर कधी तो ऋणात्मक असतो. हे त्या लोकसंख्येच्या आकारावर व रचनेवर अवलंबून असते. भांडवल पुरवठा, तंत्रज्ञानाची पातळी आणि नवप्रवर्तन यामुळे सुध्दा लोकसंख्येचा आर्थिक विकासावरील परिणाम कमी जास्त बनत असतो. तांत्रिकदृष्ट्या विकसित राष्ट्रांमध्ये भांडवल पुरवठा जास्त असतो. त्याचवेळी जलदगतीने वाढणारी लोकसंख्या ही एक आर्थिक गरज बनते आणि लोकसंख्या ही आर्थिक विकासाला पोषक ठरते. त्याचवेळी दुसऱ्या बाजूला ज्या देशांमध्ये भांडवलाचा तुटवडा आहे, तंत्रज्ञान मागासलेले आहे अशा ठिकाणी वेगाने वाढणारी लोकसंख्या आर्थिक विकासाला निष्क्रीय बनवते. प्रस्तुत शोधनिबंधात भारतीय लोकसंख्येचा आकृतीबंध, स्त्री-पुरुष प्रमाण, लोकसंख्या घनता, साक्षरता दर, लोकसंख्या वाढीची कारणे व परिणाम इ.चा आढावा घेतलेला आहे.

संशोधनाची उद्दिष्ट्ये-

प्रस्तुत विषयाचा अभ्यास करण्यासाठी पुढील उद्दिष्ट्ये निश्चित करण्यात आलेली होती.

१. भारतीय लोकसंख्या वाढीच्या आकृतीबंधाचा आढावा घेणे.
२. भारतीय लोकसंख्येच्या स्त्री-पुरुष प्रमाण दराचा, साक्षरता दराचा व घनतेचा अभ्यास करणे.
३. भारतीय लोकसंख्या वाढीच्या कारणांचा शोध घेणे.
४. भारतीय लोकसंख्या वाढीच्या परिणामांचा अभ्यास करणे.

संशोधनाची गृहितके-

१. भारतीय लोकसंख्येच्या आकृतीबंधात बदल झाला आहे.
२. भारतीय लोकसंख्येच्या स्त्री-पुरुष प्रमाण दर, साक्षरता दर व घनतेत बदल होत आहे.
३. भारतीय लोकसंख्या वाढीस काही प्रमुख कारणे जबाबदार आहेत.
४. भारतीय लोकसंख्या वाढीचे परिणाम होत आहेत.

संशोधनाची अभ्यासपध्दती-

प्रस्तुत विषयाचा अभ्यास करण्यासाठी प्रामुख्याने द्वितीय साधनसामग्रीचा आधार घेतलेला आहे. यामध्ये विविध संदर्भग्रंथ, जनगणना अहवाल, मासिके, वर्तमानपत्रे व इंटरनेट वेबसाईट इ.वापर करून संबंधित विषयाची

Principal
S.S.G.M.College
Kopergaon

2018-19

135

अहमदनगर जिल्ह्याच्या पीक रचनेतील बदलाचा एक अभ्यास

डॉ.बी.एम.बाळमोडे
अर्थशास्त्र विभाग,
एस.एस.जी.एम.कॉलेज,
कोपरगाव.

Email- balawagmode24.3@gmail.com
Mobile No.9403374923

गोपवारा :

अत्यंत प्राचीन काळापासून शेती हा भारतीयांचा मूलभूत व प्राथमिक व्यवसाय असून भविष्यातही या व्यवसायाचे स्थान निर्विवादपणे कायम राहणार आहे. शेती हा केवळ भारतीयांचा व्यवसायच नव्हे तर ती एक जीवन पध्दती बनली आहे. शेतीला भारतीय अर्थव्यवस्थेत अद्वितीय स्थान असल्यामुळेच भारतीय अर्थव्यवस्थेचा कणा असं म्हटल्या जाते. बहुतेक शेतकरी आता बाजारपेठेवर नजर ठेऊन, किंमतीचा विचार करून, अधिकाधिक उत्पन्न मिळवण्याच्या प्रेरणेने पिकांची निवड करू लागले आहे. ही एक महत्वाची उपलब्धी होय. त्यामुळे पिकांची रचना किंवा पिकांचा आकृतीबंध निरनिराळ्या राज्यामध्ये एवढेच नव्हे तर विशिष्ट राज्यामधील वेगवेगळ्या प्रदेशांमध्ये वेगवेगळ्या असणे हे अत्यंत स्वाभाविक मानले पाहिजे. जिल्ह्याचे पर्जन्यमान अनिश्चित स्वरूपाचे असून पर्जन्याची वाटणी असमान आहे. अल्प उत्पादकतेवर परिणाम करणारा पीक रचना हा एक महत्वाचा घटक आहे. शेतीचा मजबूत पाया ही जलद आर्थिक व सामाजिक विकासाची आवश्यक अट आहे. या दृष्टिकोनातून शेती विकास व औद्योगिक विकासातील परस्पर संबंध अधिक मजबूत व व्यापक करून देशाच्या सर्वांगीण विकासासाठी सर्वांनी प्रयत्न करण्याची आवश्यकता आहे.

प्रस्तावना :

भारतीय अर्थव्यवस्था ही कृषीवर आधारित आहे. स्वातंत्र्यानंतर औद्योगिकीकरणावर भर देण्यात आला. मात्र कृषीक्षेत्रामध्ये समाधानकारक परिवर्तन घडवून आणले नाही. देशाच्या ३२.८७ कोटी हेक्टर भूभागापैकी १४.१ कोटी हेक्टर क्षेत्र निव्वळ लागवडीखाली असून जवळपास ६५ टक्के लोकसंख्या प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्षपणे कृषी क्षेत्रावर अवलंबून आहे.

नियोजित आर्थिक विकासाच्या जवळपास पाच दशकानंतरही शेती क्षेत्राचे महत्वपूर्ण स्थान लक्षात घेता अर्थव्यवस्थेच्या विकासाची प्रचंड क्षमता या क्षेत्रात आहे. देशातील अनेक उद्योग कच्च्या मालाच्या पुरवठ्यासाठी शेतीवर अवलंबून आहेत. या अर्थाने शेती क्षेत्र औद्योगिक प्रगतीचा आधार ठरते. त्यामुळे शेती व औद्योगिकीकरण यांच्यात परस्परपूरक धनात्मक संबंध आहे. आर्थिक विकासासाठी आवश्यक असलेले भांडवली अधिक्य ऊस या पिकापासून उपलब्ध होत आहे. प्रक्रिया उद्योगांसाठी अत्यावश्यक असलेला कापूस, ताग, तेलबिया यासारख्या कच्च्या मालाचा पुरवठा करून औद्योगिक विकासाला चालना देण्याचे कार्यही याच क्षेत्रांद्वारे केले जाते. एवढेच नव्हे तर शेतकऱ्यांची क्रयशक्ती वाढवून निर्माणी उद्योगातील वस्तूची खरेदी-विक्री करण्याची प्रेरणा देणारा हा व्यवसाय आहे. राज्य सरकारचे उत्पन्न शेतीसारख्या महत्वाच्या व्यवसायावर अवलंबून आहे. त्यामुळे शेती हा औद्योगिकीकरणाच्या सर्वांगीण विकासाचा मूलभूत आधार असल्याचे दिसून येते.

अभ्यास विषयाचे महत्त्व :

प्राचीन काळापासून शेती हा भारतीय अर्थव्यवस्थेचा बलदंड आधार आहे. त्यामुळे भारतीय अर्थव्यवस्थेतील शेतीचे महत्त्व व स्थान घटलेले नाही. भारतासारख्या शेतीप्रधान अर्थव्यवस्था असलेल्या व

2018-19
 136

Analyzing the Demonetization's Impact in India

Prof. Dr. Yogita Bhilore
 (Assistant Professor)
 S.S.G.M. College, Kopargaon
 Mob.9604047235,
 email-yimbhilore@gmail.com

Abstract:

The present research paper is a focus on the decision made by the India's Prime Minister taken a bold decision to demonetize 500 & 1000 rupee note. Demonetisation means the change of currency status as a legal tender, it means a replacing old note into new one. Demonetisation PM Modi can be said as 'surgical strike' on Black Money. Demonetisation made by the government was really a master stroke. It helps in fight against corruption, black money, inflation and tax evasion. The government main goal of Demonetisation was to remove the fake currency from the markets. In this paper, we shall discuss about the positive and negative impact of Demonetisation decision taken by the India's government. In this study is based on secondary data, which is collected from news paper, magazine, varies website etc.

Keywords- Demonetisation, Economy, Cash Crush.

Introduction

On 08 November,2016, prime minister Narendra Mode announced one of the most ground breaking changes in the Indian economy. The currency note of 500 and 1000 is banned. Everyone in twain abroad was surprised by the government. Announcement to replace existing currency note of rs.500 and 1000. Which account for almost 85% of the currency in use public are waiting for long hours outside ATM/ Banks and facing difficulties while trying. The reason for this move was simple. Indian government ministry of finance claimed that 500 and 1000 rupee notes being used to finance terrorism, black market, illegal drug seals.

Objective of paper:

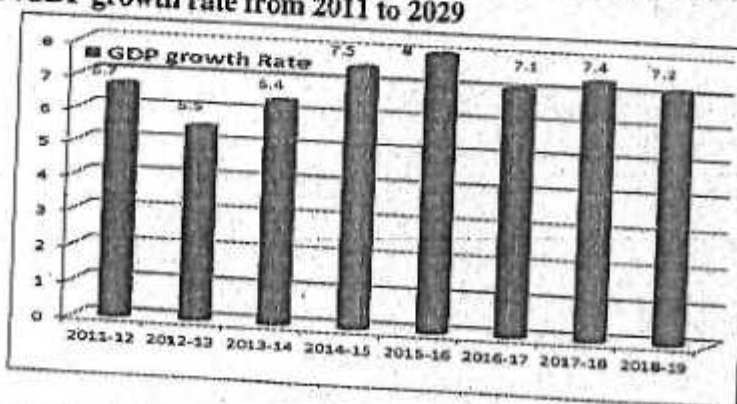
- i) To discuss the impact of demonetization on economy.
- ii) To study about actual present outcomes of the note burned decision.
- iii) To Analyzing the Demonetization impact on various Sectors

Data Collection:

The paper based on secondary data. Data is collected from library, internet, articles, news papers etc.

India has most one largest economy in world first economy can be biformcalled in three brood segments sectors and service sector all sectors contributed in Indian GDP.

Table- 1 :GDP growth rate from 2011 to 2029

CAJ
 Principal
 S.S.G.M.College
 Kopargaon

दादाभाई नौरोजी भारतीय अर्थशास्त्रीय विचारांचा उगमः

डॉ. योगिता भिलोरे व प्रा. शिवाजीराव होन
एस. एस. जी. एम. कॉलेज कोपरगांव
Email: ymbhilore@gmail.com / Mob: 9604047235

गोष्टांरा

अर्थशास्त्रीय विचार हे मनावी विचारइतकेच जुने असले पाहिजे; असे 'प्रा. अलेक्झांडर ग्रे' यांचे मत आहे याचा अर्थ मानवी विचारांचा जेव्हा उगम झाला. तेव्हापासून अर्थशास्त्रीय विचारांचा उगम झाला असावा. पण मानवी विचारांचा उगम केव्हा झाला? तर मानवी विचारांचा उगम मानवाबरोबर झाला. असे सर्वसामान्य उत्तर द्यावे लागते त्याकाळी मानवाला भ्रष्टा नव्हती, लिपी नव्हती, मानव हा पृथ्वीवर जन्मल्यापासून निसर्गाच्या विविध धोक्यांपासून स्वतःचा बचाव करण्यासाठी सतत धडपडतो आहे. यातून निर्माण होणाऱ्या आर्थिक प्रश्नांने मानवाला भेडसावले आहे. वेळोवेळी व वेगवेगळ्या परिस्थितीने आर्थिक प्रश्न निर्माण झाले ते सोडविण्याच्या दृष्टीने पूर्वी तज्ञांनी उपाय सुचविले, सिध्दांत मांडले त्यांनी सुचविलेले उपाय, सिध्दांत काळाच्या ओघात चुकिचे ठरले, बदलत्या परिस्थितीत लागू पडतील अशा नवीन उपायाची व सिध्दांताची भर त्यानंतरच्या तज्ञांनी घातली. त्यामुळे आज शकडो वर्ष अर्थशास्त्रीय विचारात सारखी भर पडत चालली आहे. असेच एक विचारवत म्हणजे दादाभाई नौरोजी होय.

प्रस्तावना

ज्याप्रमाणे एखाद्या ठिकाणी सांठविलेले पाणी वाहून जाते. त्याचप्रमाणे भारतात साठविलेले व भारतात निर्माण होत आसलेली संपत्ती ब्रिटिश राज्यकर्त्यांच्या आर्थिक धोरणामुळे इंग्लंडला वाहून नेला जात होती. दादाभाई नौरोजी यांनी भारतीय अर्थव्यवस्थेत परिवर्तनासाठी केलेले योगदान अत्यंत महत्त्वाचे आहे. त्यांचे विचार क्रांतीकारी स्वरूपाचे असून आजच्या जागतिकीकरणाच्या काळात दिपस्तबासारखे मार्गदर्शक ठरतात. प्रस्तुत शोधनिबंधात दादाभाई नौरोजी भारतीय अर्थशास्त्रीय विचारांचा मांडणी केलेली असून सद्यस्थितीत त्यांचे विचार प्रसंगोचित आहे हे स्पष्ट करण्याचा प्रयत्न शोधनिबंधात केला आहे.

अध्ययनाचा उद्देश

देशाच्या विकासासाठी दादाभाई नौरोजी यांनी मांडलेल्या अर्थशास्त्रीय विचारांची पुर्णमांडणी करणे हा उद्देश डोळ्यासमोर ठेवून संबधीत पेपरची मांडणी केली आहे.

आर्थिक विचार

निस्तारण सिध्दान्त

दादाभाई नौरोजी यांनी 'च्वअमतजल इक न्द.ठतपनपी तनसम पद प्दकपंश' या ग्रंथात भारताच्या आर्थिक शोषणाचा सिध्दान्त मांडला. या सिध्दांतात दादाभाईंनी भारतातील ब्रिटिशांनी चालविलेले भारताचे आर्थिक शोषण जगाच्या चव्हाट्यावर मांडले यात त्यांनी ब्रिटिश राज्यकर्ते आपल्या राजवटीत भारतातून संपत्ती इंग्लंडला कशी वाहून नेत होते ते अत्यंत प्रभावीपणे व पुराव्यानिशी मांडले त्यामुळेच त्यांच्या या सिध्दांताला निरसन सिध्दांत म्हणू शकले जाते. भारतातून संपत्ती इंग्लंडला वाहून नेला जात आसल्याने भारत हा दारिद्र्याच्या खाईत लोटला गेला असे दादाभाईंनी ठामपणे मांडले. तसेच ब्रिटिशांनी भारतातून संपत्ती वाहून नेल्याने भारताचे मोठ्या प्रमाणात आर्थिक शोषण झाले असून ब्रिटिशांनी भारताला दारिद्री बनवून टाकले आहे. असे प्रतिपादन दादाभाई नौरोजींनी केले.

138

STRESS MANAGEMENT AT THE WORK PLACE

Guest Editor :

Dr. Pandurang Gaikwad
Principal
Mahatma Phule Mahavidyala's
Pimpri-Waghere, Pune

Chief Editor :

Dr. Dhanraj T. Dhangar
Yeola, Dist. Nashik (MS) India.

Executive Editors of the Issue :

Dr. Pandurang K. Lohote
Prof. Uddhav M. Ghodake
Prof. Babasaheb Pawal
Dr. Pratima B. Kadam
Dr. Bharati J. Yadav
Prof. Sunil Salake
Dr. Rajesh T. Birajdar

This journal is indexed in :

- UGC Approved Journal
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)
- Indian Citation Index (ICI)
- Dictionary of Research Journal Index (DRJI)

Principal
2019-19

SWATIDHAN PUBLICATIONS

ताणतणाव व्यवस्थापन

प्रा.डॉ. सीमा चव्हाण

सहायक प्राध्यापक, अर्थशास्त्र विभाग, रा.ब.नारायणराव बोरवके महाविद्यालय, श्रीरामपूर

प्रस्तावना

'अपेक्षा आणि वास्तवातील अंतर म्हणजे ताण'. हे अंतर जितके जास्त तितका आयुष्यातील तणाव हा जास्त असतो. त्यामुळे ताण कमी करण्यासाठी परिस्थितीशी जुळवून घेणे गरजेचे असते. ताण तणाव व्यवस्थापन हा एक व्यापक तंत्रज्ञानाचा विषय आहे. त्याद्वारे एखाद्या व्यक्तीचा तणाव नियंत्रित करणे गरजेचे असते. सामान्यतः कामाच्या ठिकाणी असलेला ताणतणाव कमी करणे जास्त गरजेचे असते. हे ताण नियंत्रणाचे प्रमुख उद्दिष्ट्य आहे. तणाव या शब्दाचा अर्थ नकारात्मक परिणामांसह कष्ट ज्याला आपण स्त्रेस असे म्हणतो. त्या त्रासापेक्षा जास्त परिणाम होय. तणाव असंख्य शारीरिक आणि मानसिक लक्षणे निर्माण करतो. तणाव हा प्रत्येकाच्या परिस्थितीनुसार बदलतो. शारीरिक आरोग्य गट आणि नैराश्याचा यात समावेश असतो. आधुनिक समाजात आनंदी आणि यशस्वी जीवनासाठी तणाव व्यवस्थापनाची आवश्यकता आहे. 'जीवन म्हणजे अनेक अडचणी पुरवितो जी हाताळण्यास कठीण वाटू शकते, तणाव व्यवस्थापनामुळे विंता व्यवस्थापित आणि संपूर्ण कल्याण राखण्यासाठी अनेक मार्ग उपलब्ध होतात.'

तणाव हा व्यक्तीसापेक्ष असतो. म्हणून तणाव हा व्यक्तिनुरूप अनुभव आहे. तणाव पातळी सहज मोजण्यायोग्य आहे. तणाव कमी करण्यासाठी विविध शारीरिक चाचण्या वापरून याचे मोजमाप करता येते. व्यावहारिक तणाव व्यवस्थापन तंत्रे उपलब्ध आहेत. काही आरोग्यसेवकांमार्फत इतरांच्या मदतीसाठी, कल्याणासाठी स्वयंमदतीने एखाद्या व्यक्तीची तणाव पातळी कमी करण्यास, आयुष्यावर नियंत्रण ठेवण्याची भावना प्रदान करण्यास आणि सामान्य कल्याणासाठी प्रोत्साहित करण्याचे काम करतात. तणाव कमी करण्यासाठी दैनंदिन व्यायाम, आपले विचार, भावना, मूडस लिहून ठेवण्याचा छंद जोपासणे, आपल्याला त्रास होत असल्यास आपल्या विश्वासू व्यक्तीशी संभाषण करणे गरजेचे असते, जेणेकरून आपला ताण कमी होण्यास मदत होते. ही सर्व तंत्रे आपल्या प्रत्येकासाठी समान कार्ये करीत नाहीत, म्हणूनच आपल्यासाठी कोणते तंत्रे महत्त्वाचे आणि फायद्याचे आहे हे ठरवणे गरजेचे असते. काही लोकांना मनोचिकित्सक हे प्रभावी तंत्र ठरते. पारंपारिक आणि वैकल्पिक उपचारांमध्ये प्रशिक्षण देण्यासाठी अनेक प्रशिक्षण संस्था अस्तित्वात आहेत. तणाव व्यवस्थापनासाठी अनेक मॉडेल उपलब्ध आहेत. प्रत्येकास तणाव नियंत्रित करण्यासाठी तंत्रज्ञानाच्या विशिष्ट स्पष्टीकरणांसह वास्तविकपणे कोणत्या प्रकारच्या तंत्रांची आवश्यकता आहे आणि व्यवहारात कोणती तंत्रे फायद्याची आहेत यासाठी चांगल्या संशोधनाची आवश्यकता व गरज आहे.

संशोधनाची उद्दिष्ट्ये :

- ❖ ताणतणाव निर्माण होण्या-या कारणांचा अभ्यास अभ्यास करणे.
- ❖ ताणतणाव व्यवस्थापनाचा अभ्यास करणे.
- ❖ तणावाचे प्रकार अभ्यासणे.
- ❖ ताण व्यवस्थापन कार्यक्रमाचा अभ्यास करणे.
- ❖ तणाव मापन प्रणालीचा अभ्यास करणे.

संशोधन पध्दती :

प्रस्तुत शोधनिबंध हा दुय्यम साधनसामुग्रीवर आधारित आहे. माहिती संकलित करण्यासाठी संशोधकाने विविध संशोधन साहित्य, वर्तमानपत्रे, विविध मासिके, शोधनिबंध, पुस्तके याद्वारे माहिती मिळविली आहे.

Principal
S.S.G.M.College
Kopergaon

हिंदी अनूदित साहित्य में संस्कृति का विकास

2018-19

डॉ. योगेश व्ही. दाने,
सहा. प्राध्यापक, एस. एस. जी. एम. कॉलेज,
कोपरगांव, जि. अ. नगर
Mobile No. 9049866851
Email-yogeshdane11@gmail.com

सारांश :

अनुवाद का सबसे विस्तृत क्षेत्र पारस्परिक विचारों के आदान-प्रदान का है। प्रायः अपरिचित व्यक्ति से हम बातचीत नहीं करते हैं। मन में एक संदेह होता है कि अपने मनोभाव या भाषा अपरिचित व्यक्ति समझ सकेगा या नहीं और दूसरी बात यह कि अपरिचित व्यक्ति से बिना परिचय कराए बातचीत करना अशिष्टता मानी जाती है। विवेच्य कृति में कृष और अनन्या नाम के दो अलग-अलग राज्यों से पढ़ने आये हुए लडका-लडकी-आईआईएमए में भर्ती हुए हैं। क्रिश् पंजाबी है, और अनन्या तमिल ब्राह्मण है। दोनों भारत के अलग-अलग हिस्सों से होते हुए भी संवाद के माध्यम से नजदीक आते हैं, संवादों के माध्यम से ही दोनों एक दूसरे को प्यार करते हैं और शादी करना चाहते हैं, परंतु उनकी शादी को पैरेंट्स की अनुमति नहीं तब उपन्यास का नायक तमिली भाषा सीखकर उनके रश्म रिवाज संस्कृति को जानकर लडकी के घरवालों को राजी करता है, पूरे उपन्यास में चित्रित संवाद योजना को ध्यान में रखकर यही कहा जा सकता है, कि संवाद के माध्यम से ही अनुवाद संभव है। भिन्न भाषा-भाषी से बातचीत का एकमात्र साधन अनुवाद ही है। मानव विकास के लिए शिक्षा, समाज और संस्कृति आवश्यक है। शिक्षा, समाज और संस्कृति के विकास में अनुवाद का महत्व असाधारण माना जाता है। किसी भी देश की कला और संस्कृति को समझने के लिए अनुवाद एकमात्र उपाय है। विश्व की भाषाएँ, जानना, उनमें दक्षता हासिल कर लेना संभव नहीं होता। विभिन्न राज्यों और देशों की विचार संपदा जानने, वहाँ रीति-रिवाज, पर्व-उत्सवों, सांस्कृतिक विरासतों से परिचय कराने हेतु यदि विश्व की कोई एक भाषा तलाशी जाए तो वह 'अनुवाद' ही है। अनुवाद विभिन्न भाषा-भाषियों के बीच परस्पर विचार-विनिमय का 'माध्यम' है और दो भाषाओं के बीच संपर्क सूत्र है। वैज्ञानिक-तकनीकी अनुसंधान को अन्य भाषा-भाषियों को सुलभ कराने में भी अनुवाद का बहुत महत्व है। विविधता में एकता का सूत्र स्थापित करने की उद्देश्य पूर्ति केवल 'अनुवाद' द्वारा ही संभव है।

शब्द संकेत :-

'अनुवाद' असल में विविधता में एकता स्थापित करने का बहुमूल्य साधन है। 'वसुदेव कुटुम्बकम्' की कल्पना को साकार रूप देने हेतु विश्वमंच में जो प्रयास अनुवाद के जरिए हो रहे हैं उसकी उपादेयता मौलिक है।

शोध पध्दति- स्रोत भाषा-ग्रंथ तथा लक्ष्य भाषा ग्रंथ, संदर्भ, निष्कर्ष या अभिमत की प्रस्तुति।

प्रस्तावना :-

आज अनुवाद ज्ञान-विज्ञान के क्षेत्र सहित साहित्य की विभिन्न विधाओं में अपनी पैठ मजबूत बना चुका है। भारत में भी अनुवाद की परंपरा प्राचीन काल से चली आ रही है। ईसा के तीन सौ वर्ष पूर्व रोमन लोगों का ग्रीक लोगों से संपर्क है। जिसके फलस्वरूप ग्रीक से लैटिन में अनुवाद हुए। एशिया में भारतीय

आधुनिक भारत के निर्माता-लेखक सरदार वल्लभाई पटेल

डॉ. योगेश चंद्र जणै
 सहाय प्राध्यापक, एस.एस.जी.एम. कॉलेज,
 कोरगांव, बि.अ.नगर
 Mobile No. 9049866851
 Email: yogeshchandra1@gmail.com

श्रेष्ठ राजनीतिज्ञ और आधुनिक भारत के निर्माता लौह पुरुष सरदार वल्लभाई पटेल, देश में एक ऐसे पुरुष हो गये हैं कि विनाश के जय तक देश का अस्तित्व है तब तक याद रहेंगे। निस्संदेह सरदार पटेल जो देश के गान तथा महत्वपूर्ण सेनानी थे। उन्हें भारत का "लेहपुरुष" "शिव" "इंद्र" के नाम से भी जाना जाता है। देश की स्वाधीनता, उसकी सुरक्षा, राष्ट्र निर्माण, एवं एकीकरण करनेवाले में उनका नाम अग्रणी है। क्या जानें हैं कि उनसे बेहतर नेता और प्रशासक कम होते हैं। उनकी तुलना जर्मनी के एडोल्फर हिटलर से की जाती है। न विस्मयक ने कभी पूर्वो से समझोता किया और न सरदार पटेल ने। देश जब स्वतंत्र हुआ तो ५५२ रियासतों को एकसूत्र में विरोध का काम केवल पटेल जी ने ही किया था। उस वक्त कल्पना करना भी कठिन बात थी। अटल इन्डिया और लौह इश्वरशक्ति के कारण ही उन्हें "लेहपुरुष" कहा जागे हैं। एक राजनेता, एक चरित्रवान् व्यक्ति, संपर्ककर्ता और एक प्रशासक के रूप में उन्होंने सफलतापूर्वक अस्तित्व की। साथ ही समाज व. राजनीति के समन्वय में एक चिंतक के रूप में परिचय भी दिया। सामाजिक एवं राजनीतिक क्षेत्र में उन्होंने देश को दिशा निर्धारित करने में महत्वपूर्ण योग दिया।

लौहपुरुष : एक परिचय- सरदार वल्लभाई पटेल का जन्म ३१ अक्टूबर, १८७५ ई. में गुजरात प्रान्त के खेडा जंमद में कर्मसल गाँव में पार्श्वीयतान की पावस से अंतर्गत व्यक्तिगतवाले साधारण प्रामाण्य संस्कृति के आंचल में छोटे किसान परिवार में हुआ। उनके पिता का नाम श्री इंदरभाई पटेल एवं माता का नाम लाडभाई था, जो ८० वर्ष की हो जाने पर भी प्रतिदिन चर्चा करती थी। उनके पिताजी इंदरभाई पटेल सन १८५७ के प्रथम स्वतंत्रता संग्राम में भागी थी, रानी लक्ष्मीबाई की ओर से अंग्रेजों के खिलाफ युद्ध लड़े थे। वल्लभाई पटेल की प्रारंभिक शिक्षा कर्मसल गाँव की ब्रह्मगुरु स्कूल में, उसके पश्चात् माध्यमिक शिक्षा के लिए नडिवद और बाद में बड़ौदा, इसके उपरान्त पुनः नडिवद अर्थात् १९ वर्ष की आयु में सरदार का विवाह पत्नी इन्दिरा से हुआ। १९०२ में उन्हें मणिवहन नाम से कन्यात्व हुआ और १९०५ ई. में लाडभाई नाम से पुत्र प्राप्त हुए। १९०९ ई. को पत्नी नैदर से विवाह में उनका औरतान होने के बावजूद भी उनका प्य ही निचन हुआ। पत्नी के मृत्यु के बाद परिवारवाले से पुनः शादी करने का दबाव था परंतु पटेल ने इन्कार करते हुए परिवार के अन्य सदस्यों के साथ निष्कल अपने बच्चों का पालन पोषण किया। वल्लभाई पटेल के मन में उच्च शिक्षा की तीव्र इच्छा थी तथा वह विदेश में किधि अध्ययन करना चाहते थे। जिस कंपनी से विदेश यात्रा संबंधी पत्रकारिता चल रहा था, विदेश यात्रा का प्रबंध करनेवाली कंपनी को अंग्रेज विद्वि उन्हें बड़े भाई विठ्ठलभाई पटेल को मिल गई। अंग्रेजी में लेखों का नाम 'वी.जे.पटेल होने के कारण विठ्ठलभाई ने प्रथम विलायत जाने का निवद की। वल्लभाई ने यहाँ स्वीकार किया यह उनके त्याग का उदाहरण आज वर्तमान काल में दुर्लभ है। शायद अब की पीढ़ी के लिए प्रेरणा बने। सन १९१० में इंग्लैंड

को प्रस्थान करते हुए मिडल टेम्पल में प्रवेश किया। फरवरी १९१३ में बैरिस्टर की पदवी ग्रहण कर अहमदाबाद लौटे। वल्लभाई अहमदाबाद, पुणेकर, बकायत करते रहे। उन्होंने वकालत करने समय उन्होंने जनों के क्रूर व्यवहार, बड़े बाजों के विभिन्न उदाहरण देखे। वकालत करते समय उन्होंने समाज के दीन-हीन लोगों की व्यापक नजर से देखी, वे बहुत निरास हुए। धीरे-धीरे वल्लभाई ने सार्वजनिक एवं राजनीतिक कार्यों में भाग लेना शुरू कर दिया। इस प्रकार सरदार पटेल का विद्यार्थी जीवन तथा वकालत का बचल विभिन्न रूपों में पैपक तथा बहपन का उदाहरण है।

सरदार पटेल का सार्वजनिक जीवन प्रवेश:-
 सन १९१७ में अहमदाबाद नगरपालिका सदस्य तदुपरांत नगरपालिका में सेनेटरी कमिटी के समापति चुनने के बाद विभिन्न संघर्षों में उनके नेतृत्व तथा अहमदाबाद नगरपालिका के प्रशासन को सफलतापूर्वक संचालित करते हुए सरदार पटेल को अहमदाबाद (बोर्डर) के इंडीयन एंग्री क्री प्रवर्धारी के सामना करना पड़ा। उस समय एंग्री क्री महामारी से नगर को जनता को शहर से निकालकर बाहरी में रखने तथा उनकी पूरी संचाल करने में अत्यन्त साहस व कायकुशलता का परिचय दिया। अहमदाबाद में आयी बाढ़ के कारण जनजीवन प्रभावित हुआ था। उस समय स्वयं सति के १२ बने अकेले क्री गेड की परिस्थिति जांचते हुए पानी बहने कहाँ था है, इसका निरीक्षण करते हुए प्लुनिसिपल इंजीनियर के घर पहुँचे। उसके यहाँ से टेलीग्राफ कर सब स्थापन करने हुए शहर से पानी निकाल देने की व्यवस्था की। सरदारजी ने १६ फरंट सिच विभाग के मुख्यालय कार्य करते हुए अहमदाबाद शहर को बर्बाद रूप ही बाढ़ से पीड़ित लोगों के निवास व्यवस्था भी की थी। ऐसा प्रमाण स्वतन्त्र में नहीं दिखाई देते।

गंधीजी के सर्वप्रथम सिन्धुतन को धार्मिक भाव में व्यावहारिक बनाने का वह सरदार पटेल द्वारा ही लक्षण एक दर्शन से ज्यादा सत्याग्रह पटेल जी के नेतृत्व में किये जाने का खुलसा इतिहास पढ़ने पर मिल जाता है। इन सत्याग्रहों में सरदार ने उनकी निर्णायक भूमिका का निर्वहन किया। गंधी-पटेल की चली मुलकांत गुजरात स्वतंत्र के सचिव चुनने के बाद पौड़ी मालकर के रूप हुई। पश्चात् गंधीजी ने गुजरात स्वतंत्र का अध्यक्ष स्वीकार के बाद गोवरा में प्रांतीय राजनीतिक परिषद हुई अ. कार्य रूप में परिणत करतेवाले मंडल में वल्लभाई को मंत्री बनाया गया और यही से उन्होंने गंधीजी के कार्यक्रमों में भाग लेना प्रारंभ किया। सबसे पहले बेगार बंद आंदोलन में भूमिका निगाने हेतु गंधी जी के साथ पटेल सत्याग्रह चले गये, पूरे गुजरात की जिम्मेदारी अपने कंधों पर लेकर बेगार बंद के लिए कमिश्नर को मिलकर जारी किया स्पष्ट करते हुए अनुकूल कार्यवाही की। सन १९१८ ई. में गंधीजी के सर्वप्रथम में आने के बाद उनके व्यक्तित्व से पटेल का ही प्रभावित हुए और उनके अनुयायी बन गए। १९१८ में जब गंधीजी ने खेडा में सत्याग्रह किया, पटेल ने उनको पूर्ण सहयोग दिया। खेडा सत्याग्रह में पटेलजी ने अन्वय के विरुद्ध लड़ने लगे, एकता बनाओ, विवेक से काम चलने का संदेश दिया। खेडा सत्याग्रह को गंधीजी की प्रेरणा एकर है सरदार ने सत्याग्रह को विजयी बनाने में नेतृत्वस्वी-भूमिका का निर्वह किया। प्रथम विश्वयुद्ध के दरमियान ब्रिटिश नौकरशाही ने जर्मनी के विरुद्ध सहायता की थी। वाइसराय ने भारतीय जनता को सहायता मांगी तब म. गंधी ने सरदार सहायता हेतु संकल्प पूर्ण प्रीति का काम आरंभ किया तब इस कार्य में पटेल ने गंधी-गंधी केवल आकर पूरा सहयोग किया। इस कार्य को करते समय गंधी-सरदारजी को खान बनाकर खिलायत करते थे, बाद में सरदार जी ने भी यही कार्य किया। ६ अप्रैल १९१९ की रैलेक्ट एक्ट के विरोध में हुई अहमदाबाद की इंताल सरदारजी के नेतृत्व में ही

अनुवाद समन्वय-सेतु है

डॉ. रंजना वर्दे

हिंदी विभाग

एस.एस.जी.एम.कॉलेज कोपरगांव

संज्ञा -

भारत बहुभाषिक राष्ट्र है। भाषिक विविधता होने के कारण जनसंपर्क में कठिनाईयाँ निर्माण होती है। यह हद तक राष्ट्रभाषा के माध्यम से यह कठिनाई दूर होती है, फिर भी भाषिक समस्या बनी रहती है। ऐसे में अनुवाद मददगार साबित होता है। अनुवाद शब्द का सम्बन्ध वद धातु से है। वद अर्थात् कहना और अनुवाद का अर्थ है पुनःकथन। अनुवाद का कोशगत अर्थ है 'प्राप्तस्य पुनःकथन'। अनुवाद को पुनःकथन कहा जाता है। इसलिए उसमें मूल रचना का भाव, शैली और सहजता महत्त्वपूर्ण होती है। डॉ. एन.ई. कृष्णाय अय्यर के अनुसार अनुवाद की प्रविधि एक भाषा से दूसरी भाषा में रूपांतरित करने तब सीमित नहीं है। एक भाषा के एक रूप के कथ्य को दूसरे रूप में प्रस्तुत करना भी अनुवाद है। छंद में व्यक्त बात को प्रकृत में उतारना भी अनुवाद है। जिस भाषा को सामग्री का अनुवाद करना है उसे स्रोत भाषा और जिस भाषा में अनुवाद किया जाता है उसे लक्ष्य भाषा कहते हैं अनुवाद यह शब्द भारतीय भाषाओं में १८ वीं शती से प्रचलित होने लगा है। इससे यह बोध होता है कि अठारहवीं शती से अनुवाद कार्य का प्रचलन हुआ होगा।

संकेत - अनुवाद की व्यापती कला, एवं विज्ञान, विविधा क्षेत्रों में अनुवाद, जनसंजार माध्यमों में अनुवाद।

RESEARCH JOURNEY

संज्ञा -

मनुष्य सामाजिक प्राणी है। साथ ही संसार में बुद्धिवान भी कहलाता है इसलिए जिज्ञासू वृत्ति होना आवश्यक है। अधिक से अधिक ज्ञान पाने के लिए अनुवाद से सहायता प्राप्त होती है। आपसी सम्बन्ध, भावात्मक एकता, ज्ञान-वृद्धि, संस्कृति-परिचय, राष्ट्रीय एकता, शोध कार्य, व्यापार वृद्धि, विविध क्षेत्रों में अनुवाद के बिना कार्य संभव नहीं है। व्यापार, प्रशासन, न्यायालय, शोधकार्य, पत्राचार, जनसंचार, शिक्षा एवं सुरक्षा विभाग में अनुवाद अत्यंत आवश्यक माता जाता है।

अनुवाद महत्त्व -

साहित्य के क्षेत्र में अनुवाद का महत्त्व असाधारण है। साहित्य अनुवाद का प्रमुख क्षेत्र है। अनुवाद की प्रतिभा देश, भाषा की सीमा से परे होती है। अनुवाद की सहायता से ही अन्य भाषिक साहित्यों को पहचाना जा सकता है।

विश्व की सर्वश्रेष्ठ साहित्यिक कृतियाँ, साहित्यिकारों के विचार अनुवाद के माध्यम से ही हम जान पाते हैं। साहित्य रचनाओं का तुलनात्मक अध्ययन करने के लिए अनुवाद महत्त्वपूर्ण भूमिका निभाता है। अनुवाद अन्तर्भाषा समृद्ध होती है। मातृभाषा से अन्य कोई भाषा सीखने के लिए सोची हुई बात को अनूदित रूप में अनुवाद को बोला जाता है। प्रगत राष्ट्रों के ज्ञान-विज्ञान एवं तकनीकी साहित्य का अनुवाद भारत की शिक्षा में महत्त्वपूर्ण योगदान देता है। अनुवाद एक ऐसा सेतु-बंधन का कार्य है जिसके बिना विश्वसंस्कृति

2019-19
143

Mitra Sadhana Shikshan Prasarak Mandal's

Rajarshi Shahu Arts, Commerce and Science College Pathri

Tq: Phulambri Dist : Aurangabad - 431111, (MS), India

One Day National Level Conference

On

“वैश्वीकरण के परिप्रेक्ष्य में हिंदी भाषा, साहित्य तथा संस्कृति”

2nd February 2019

Organized by

Department of Hindi

Rajarshi Shahu Arts, Commerce and Science College Pathri

Tq: Phulambri Dist : Aurangabad - 431111, (MS), India

Executive Editor

Principal, Dr. S. B. Jadhav

Chief Editor

Dr. D. N. Phuke

Co - Editor

Mr. B. T. Shelke

Principal
S.S.G.M. College
Kopergaon

Published by : Aarhat Publication & Aarhat Journal's

Mobile No : 9922444833 / 8355852142

28nd February 2019

ISSN : 2277- 8721

© Mitra Sadhana Shikshan Prasarak Mandal's
Rajarshi Shahu Arts, Commerce and Science College Pathri.

Executive Editor : Principal, Dr. S. B. Jadhav

Chief Editor : Dr. D. N. Phuke

Co editor : Mr. B. T. Shelke

EDITORS :

Disclaimer :

The views expressed herein are those of the authors. The editors, publishers and printers do not guarantee the correctness of facts, and do not accept any liability with respect to the matter published in the book. However editors and publishers can be informed about any error or omission for the sake of improvement. All rights reserved.

No part of the publication be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means electronic, mechanical, photocopying, recording and or otherwise without the prior written permission of the publisher and authors.

Principal
S.S.G.M. College
Kopergaon

38	सी. विद्या शामराव चौगले.	वैश्वीकरण में बेवजह कटते हरसिंगार	138 - 140
39	प्रा. डॉ. वसंत माळी	'होरी' नाटक में किसान विमर्श	141 - 144
40	डॉ. विनोद श्रीराम जाधव	भारत का वैश्वीकरण और साहित्य	145 - 149
41	प्रा. डॉ. योगेश विठ्ठल दाणे	कैदारनाथ अग्रवाल जी के निबंधों में सामाजिक सोउद्देशता	150 - 154
42	अनुराधा एस. रामेल्ला डॉ. शिल्पा जिवरग	वैश्वीकरण के परिप्रेक्ष्य में हिंदी भाषा साहित्य तथा संस्कृति का आंतर्राष्ट्रीय स्वरूप	155 - 158
43	डॉ. बी. आर. शेंडगे	कबीर और मानवता	159 - 162
44	प्रा. डॉ. आर डी. गवारे	भूमण्डलीकरण युग : साहित्य अध्ययन की आवश्यकता	163 - 166
45	रुबीना शमीम खान	वैश्वीकरण के अधिकार में हिंदी का घटता स्तर	167 - 169
46	डॉ. मिर्जा अनिसवेग रज्जाकवेग	वैश्वीकरण और मुस्लिम विमर्श	170 - 173
47	डॉ. जिते सुभाष सोनाजी	वैश्वीकरण का अर्थ स्वरूप एवं व्याप्ती	174 - 175
48	स. प्रा. प्रकाश आनंदा लहाने	वैश्वीकरण के परिप्रेक्ष्य में हिंदी भाषा	176 - 177
49	डॉ. बाबा शेख	वैश्विक परिप्रेक्ष्य में मुस्लिम विमर्श	178 - 180
50	डॉ. अलका नारायण गडकरी	वैश्वीकरण, नारी विमर्श और हिंदी कविता	181 - 184
51	प्रा. डॉ. शेख मोहसीन रशीद	मन्नू भंडारी कृत 'अकैली' कहानी में स्त्री विमर्श	185 - 188
52	डॉ. सतीश वाघनारे	हिंदी दलित उपन्यासों की भाषा : समाजशास्त्रीय अध्ययन	189 - 191
53	डॉ. सुरेश मुढे	वैश्वीकरण के कारण हिंदी उपन्यासों में बदलते जीवन मूल्य	192 - 195
54	डॉ. उत्तम राजाराम आळतेकर	वैश्वीकरण के परिप्रेक्ष्य में समकालीन हिंदी कहानी	196 - 201
55	शेख अब्दुल बारी अब्दुले करीम	वैश्वीकरण के परिप्रेक्ष्य में हिन्दी भाषा : एक अनुशीलना	202 - 205
56	प्रा. डॉ. आर. आर. सुरडकर	हिंदी साहित्य में दलित विमर्श	206 - 207

केदारनाथ अग्रवाल जी के निबंधों में सामाजिक सोउदेशता

प्रा.डॉ.योगेश विठ्ठल दाणे
सहा. प्राध्यापक (हिंदी विभाग)
एस.एस.जी.एम. कॉलेज, कोपरगांव

'ललित' निबंध हिंदी साहित्य में आधुनिक युग की ही देन है। आज हिंदी निबंध विधा में ललित निबंध के प्रति आकर्षण निर्माण हुआ है। इन निबंधों में मुख्यतः स्थित लालित्य के कारण ही ये ललित निबंध की संज्ञा सार्थक कर रहे हैं। यदि निबंध में 'लालित्य' नहीं है तो ऐसे निबंध को ललित-निबंध की कोटि में कदापि नहीं रखा जा सकता। वास्तव में निबंध का घर्म उत्कर्ष ललित निबंधों में ही पाया जाता है। 'ललित' शब्द लल् 'विलास' से लल् ईप्सायाम में 'क्त' प्रत्यय के योग से निष्पन्न है। निबंध के साथ 'ललित' विशेषण लगाकर 'ललित निबंध' शब्द की निर्मिति हुई है। 'ललित' से अभिप्राय विदग्धता और रसप्रवणता से है। अर्थात्, यह रस-साहित्य की श्रेणी के अंतर्गत आता है, जिसका घर्म है मानसिक उल्लास और उत्तेजना उत्पन्न करने की क्षमता रखना लेखक के व्यक्तित्व का यह एक लालित्यमय आलेख ही है।

'ललित निबंध' शब्द में 'ललित' के अनेक अर्थ निहित हैं। सामान्यतः सुन्दर एवं मनोहर वस्तु के संदर्भ में 'ललित' शब्द का प्रयोग होता है। कोमल, सुहावना, प्रिय प्रांजल, ललित के लिए ही प्रयुक्त होनेवाले शब्द हैं। "नालंदा विशाल शब्द सागर" में ललित शब्द के पाँच अर्थ हैं—1) सुंदर, मनोहर, 2) अभिलषित, मनचाहा, 3) हिलता-डुलता हुआ, 4) एक अलंकार जिसमें वर्ज्य वस्तु के स्थान पर उसके प्रतिबिम्ब का वर्णन किया जाता है। 5) षोडश जाति का एक राग जो प्रायः गाया जाता था।¹ उपर्युक्त कोश परक अर्थों पर दृष्टिपात करने से ज्ञात होता है कि ललित शब्द का प्रयोग सुंदर, मनोहर, लावण्यमय, सुहावना आदि के लिए ही किया जाता है। ललित निबंध को विभिन्न विद्वानों ने अलग-अलग नामों से अभिहित किया है। जैसे डॉ. विश्वनाथ प्रसाद तिवारी ने इसे 'ललित' या आत्मपरक निबंध माना है। जैसे—डॉ. विद्यानिवास मिश्र भी 'ललित निबंध' को व्यक्तिव्यंजक निबंध कहना अधिक पसंद करते हैं। डॉ. कुबेरनाथ राय लिखते हैं कि,— "ललित निबंध एक स्वयंपूर्ण एवं सम्पूर्ण वाङ्मय है। इसमें व्यक्त दृष्टिकोण की युक्ति युक्तता इसी के अंतर्गत निहित रहती है। यही इसकी सम्पूर्णता एवं स्वयंपूर्णता है।"² डॉ. विजयेन्द्र स्नातक के अनुसार भी आत्मव्यंजक निबंधों का एक रूप ही ललित निबंध होते हैं। "यह ललित निबंध शब्द हिंदी के व्यक्तिव्यंजक निबंधों के लिए रूढ-सा हो गया। ललित निबंध वस्तुनिष्ठ या विवेचनात्मक न होकर अपने परिवेश से, अपने आपसे पाठक का साक्षात्कार है। ललित निबंध में स्वच्छद मनतरंग तथा रंगारंग रूचियों की रमणीय धारा विद्यमान रहती है। इस प्रकार से वह आत्मालाप जैसा है।"³ उपर्युक्त चर्चा से एक बात ध्यान में आती है कि लगभग सभी विद्वानों ने ललित निबंध के लिए आत्मपरकता वैयक्तिकता या व्यक्ति व्यंजकता को ही प्रधान माना है। इस प्रकार हम देखते हैं कि ललित निबंध विभिन्न विद्वानों द्वारा विभिन्न नामों से संज्ञापित किया गया है। ऐसी दशा में कोई भी परिभाषा ललित निबंध की पूर्ण व्याख्या नहीं करती। जिसे सर्वमान्य कहा जाए। हाँ, एक तत्व अवश्य है जिस पर सभी विद्वान एकमत हैं और यह है इस निबंध में लालित्य की विद्यमानता। ललित निबंधों में लालित्य के

हिंदी विभाजन के उपन्यासों का अंग्रेजी में अनुवाद

Mr. P.B.Sawant

Assistant Professor

Department of Hindi

Rayat Shikshan Sanstha's, SSGM² College, Kopargaoon (SPPU, Pune)

Tal- Kopargaoon, Ahmednagar (MS)

परिचय :

संचार के लिए भाषा का उपयोग किया जाता है, भारत को राज्यों और क्षेत्रों में विभाजित किया गया है, जैसे कि महाराष्ट्र, यू. पी., एम. पी., केरल, गुजरात इन क्षेत्रों में मराठी, हिंदी, अंग्रेजी, गुजराती और १६५० से अधिक भाषाओं में बोली जाती हैं। राष्ट्र इसलिए पुल की जरूरत है जो उपरोक्त भाषाओं को जोड़ सकता है जो पूरे भारतीयों को एक साथ बांधते हैं यह स्वर्ण धागा है जिसे अनुवाद के रूप में जाना जाता है।

अनुवाद का अर्थ और इतिहास :

१९८० के दशक में अनुवाद अध्ययन एक अलग अनुशासन के रूप में विकसित हुआ। अनुवाद न केवल भारत में बल्कि दुनिया के कई हिस्सों में विकसित हुआ। यह लगातार इक्कीसवीं सदी में अच्छी तरह से विकसित हो रहा है। अनुवाद विभिन्न क्षेत्रों जैसे भाषाविज्ञान, साहित्यिक अध्ययन, इतिहास, मनोविज्ञान और अर्थशास्त्र में एक साथ काम करता है। अनुवाद एक मूल पाठ का फिर से लेखन है ... पुनः लेखन नई अवधारणाओं, नई शैलियों, नए उपकरणों का परिचय दे सकता है, और अनुवाद का इतिहास साहित्यिक नवाचार का इतिहास है, जो एक संस्कृति की शक्ति को दूसरे पर ढालता है।

भारतीय साहित्य और अनुवाद :

भारतीय उप-महाद्वीप प्राचीन काल से अनुवाद का मूल्य जानता है, इसलिए अनुवाद के इतिहास से पता चलता है कि इसकी उत्पत्ति भारतीय साहित्य में मिली है, हजार साल पहले आधुनिक इंडो-आर्यन भाषाओं को स्वतंत्र रूप में विकसित किया गया था, वे भाषाएं संचार के वाहन बन जाती हैं या साहित्यिक अभिव्यक्ति के लिए उपयोग की जाती हैं उस समय अनुवाद ने महत्वपूर्ण भूमिका निभाई, भारतीय साहित्य आजकल अंग्रेजी में अनुवादित है, यह तेजी से नई शाखा के रूप में विकसित होता है इसलिए भारतीय विश्वविद्यालय इसे विषय के रूप में पेश करते हैं। भारत में साहित्य और सांस्कृतिक अध्ययन में अनुवाद मुख्य भूमिका निभाता है। भारतीय समाज बहुभाषी है जहां कई भाषाओं का एक साथ उपयोग किया जाता है जो अनुवाद के आधार के लिए इन भाषाओं को समझने की आवश्यकता होती है। अंग्रेजी सार्वभौमिक भाषा है इसलिए प्रत्येक लेखक इसमें काम करने या अंग्रेजी भाषा में अपने काम का अनुवाद करने के लिए उत्सुक है। भारतीय भाषाओं में इतिहास में अनुवाद की परंपरा विकसित होती है, भगवान की भाषा संस्कृत, महाकाव्यों - रामायण और महाभारत या गीता जैसे दार्शनिक ग्रंथों से साहित्यिक कृतियां हैं। ज्ञानेश्वरी बारहवीं शताब्दी में मराठी में भागवत गीता का अनुवाद करती है। तेरहवीं से सोलहवीं शताब्दी तक उनके अस्तित्व की पहली चार शताब्दियों के दौरान - एक क्षेत्रीय भाषा से दूसरी क्षेत्रीय भाषा में कई अनुवाद हुए,

भारतीयों ने अपने साहित्यिक कार्यों का अंग्रेजी में अनुवाद करना शुरू किया, अंग्रेजी अनुवाद का भारतीय इतिहास वर्ष १९१२ कभी नहीं भूलता क्योंकि भारतीय टैगोर का अनुसरण करते हैं, जिन्हें

Printed by : PRASHANT PUBLICATIONS

उनके काम के लिए नोबेल पुरस्कार मिला, इसके बाद भारतीय अनुवादकों ने कभी भी पीछे मुड़कर नहीं देखा कि वे कुशलता से भारतीय कार्यों का अनुवाद करते हैं। भारतीय भाषाओं में महत्वपूर्ण लेखक और उनके प्रसिद्ध कार्यों का अंग्रेजी में अनुवाद किया गया। उन्नीसवीं सदी में।

समाज में हुई घटनाओं को दर्पण की तरह साहित्य में परिलक्षित किया गया, इसलिए कई विचारकों ने कहा कि 'साहित्य समाज का दर्पण है'। भारतीय स्वतंत्रता आंदोलन भारत के विभाजन नामक दुखद घटना के साथ समाप्त होता है, इसके बाद रचनात्मक उपन्यासकारों द्वारा उपन्यास के रूप में विभिन्न साहित्यिक रूपों में साहसपूर्वक प्रतिनिधित्व किया गया था भारतीय अंग्रेजी साहित्य ने न केवल विभाजन की भयावहता का प्रतिनिधित्व किया, बल्कि श्रेष्ठता में इसके पीछे राजनीति भी की।

Bhisham Sahani: Tamas

भीष्म साहनी: तमस (जय रतन - द्वारा अनुवादित)

साहनी ने आदर्श उपन्यास लिखा, तमस का अर्थ अंधकार है, यह दर्पण है जो न केवल मनुष्यों को क्रूर जानवरों के रूप में दर्शाता है, बल्कि ऐसे देवदूत भी हैं जो विभाजन के दौरान मानवता का संरक्षण करते हैं; साहनी का रचनात्मक दिमाग यादों के रूप में भयानक घटनाओं को याद दिलाता है, वह सुझाव देता है कि आजकल घावों के निशान भारतीयों को कैसे परेशान करते हैं। अपने पाठकों को सांप्रदायिक दंगों की शारीरिक रचना के सामने लाना लेखक का लक्ष्य है इसलिए वह उपन्यास की कहानी लिखने के लिए शरणार्थी शिविरों की एक शब्द तस्वीर खींचता है। नाथू स्वीपर है जो अनजाने में शहर में दंगा भड़काने के लिए जिम्मेदार है, वह सांप्रदायिक नेता द्वारा गुमराह करता है जिसने उसे सुअर को मारने के लिए कहा था, यह अगले दिन मस्जिद की सीढ़ियों पर देखा गया है,

Kamleshwar: Partitions (translated by -meena Kazi -nsari)

कमलेश्वर: विभाजन (अमीना काजी अंसारी द्वारा अनुवादित), कमलेश्वर का केने पाकिस्तान? विभाजन के रूप में अंग्रेजी में अनुवादित। उपन्यास यादों से संबंधित दंगों का बेहतरीन संग्रह है जो आगे चलकर भारतीय दिमाग पर धब्बा बन जाता है। विभाजन अनसुलझे सवाल, सियारिंग, और पीड़ा पर ध्यान केंद्रित करते हैं, अंसारी का अनुवाद अंग्रेजी में ब्यार्थवादी और वफादार कहानी लाने

संत चोखामेळ के अभंगों की अनुवाद की प्रवृत्तिया

प्रा.पी.बी.सावंत,

2018-19

सहा.प्राध्यापक, एस.एस.जी.एम.कॉलेज,
कोपरगांव, जि.अ.नगर

सारांश :

आज के जमाने में एक से अधिक भाषाओं को जानना और एक भाषा से दूसरी भाषा में अनुवाद करना आवश्यक हो गया है। शिक्षा, समाज और संस्कृति के विकास में अनुवाद का महत्त्व असाधारण है। अनुवाद एक विशेष प्रकार की भाषिक प्रक्रिया है इतना ही नहीं वह एक नया अनुशासन अर्थात् नयी ज्ञानशाखा भी है। किसी भी ज्ञानशाखा में विषय की अवधारणा महत्त्वपूर्ण होती है। इसे विषय का सैध्दान्तिक पक्ष कहा जाता है।

प्रस्तावना :-

किसी भाषा के प्राप्त सामग्री का दूसरी भाषा में भाषांतरण अनुवाद है। दूसरे शब्दों में एक भाषा व्यक्त विचारों को यथासंभव समतुल्य और सहज अभिव्यक्तिद्वारा दूसरी भाषा में व्यक्त करने का प्रयास अनुवाद है। अनुवाद आज की दुनिया की अनिवार्यता है। इसके महत्त्व को मनुष्य ने बहुत पहले से पहचान लिया था। संत चोखामेळ मध्यवर्ग का एक ऐसा अहम संत है जिन्होंने आधुनिक संत को यथायोग्य निर्दिष्ट करने का प्रयास किया है। इस प्रयास को हिंदी भाषिकों को अवगत करने का जरिया अनुवाद है। इस दृष्टि से इस आलेख की उपयोगिता है।

अनुवाद-शाब्दिक व्युत्पत्ति :-

'अनुवाद' शब्द की व्युत्पत्ति 'वद' धातु में 'अनु' उपसर्ग को जोड़कर हुई है जिसका शाब्दिक अर्थ - 'पुनः कथन या किसी के कहने के बाद कहना, अर्थात् एक भाषा में किसी के द्वारा कही गई बात किसी दूसरी भाषा में पुनः कथन। अनुवाद के लिए अंग्रेजी शब्द रज्जदेसंजपवदश प्रयुक्त है जिसकी व्युत्पत्ति लेटिन शब्द रज्जदेश और रज्जपवदश शब्दों के योग से हुई है। रज्जदेश का अर्थ है- 'पार' और रज्जपवद का अर्थ है ले जाने की क्रिया। अतः रज्जदेसंजपवदश का व्युत्पत्तिजनक अर्थ है- 'एक भाषा से दूसरी भाषा तक ले जाना'।

अनुवाद-परिभाषा :-

विभिन्न ग्रंथों में अनुवाद को परिभाषित करने का प्रयास किया गया है। यथा-

संस्कृत-

'न्यायसूत्र' में 'विधि विहितस्यानुवचन मनुवाद' कहा गया है। विधि तथा विहित का पुनः कथन अनुवाद है।¹

"जैमिनीय न्यायमाला"के अनुसार-"ज्ञातस्य कथन मनुवादः"

अर्थात् 'ज्ञान का कथन अनुवाद है।'²

अंग्रेजी-

जे. सी. केटफोर्ड - "द रिफ्लेसमेंट ऑफ टैक्स्टयुल मटेरिअल इन वन लैंग्वेज (एस.एल.) वा इक्कीवेलेंट टैक्स्टयुल मटेरिअल इन अनदर लैंग्वेज (टि.एल.)"³

विज्ञापन और अनुवाद

डॉ.योगेश विठ्ठल दाणे,
सहा.प्राध्यापक (हिंदी विभाग)
एस.एस.जी.एम.कॉलेज, कोपरगांव
yogeshdane11@gmail.com
दूरभाष- ९०४९८६६८५१

सारांश:-

वर्तमान युग एवं समाज संचार क्रांति का युग है। भारत की उदारवादी दृष्टि एवं नीति ने बहुसंचार एवं राष्ट्रवाद की अवधारणा को प्रोत्साहित किया है। भारत विश्व के विकसित देशों के लिए एक बहुत बड़ा व्यापार केंद्र बन गया है। अनेक विदेशी कंपनियाँ अपने उत्पादनों को भारतीय बाजार में बेचने के लिए हर शर्षक कोशिश कर रही हैं। विज्ञापन व्यापार की आत्मा है। उत्पादन कर्ता एवं उपभोक्ता के लिए यह प्राणतत्व माना जा सकता है। विज्ञापन विक्रय कला का एक नियंत्रित जनसंचार माध्यम है, जिसके द्वारा उपभोक्ता को दृश्य एवं श्रव्य सूचना इस उद्देश्य को प्रदान की जाती है कि वह विज्ञापनकर्ता की इच्छा से विचार, सहमति, कार्य अथवा व्यवहार करने लगे। एक सर्वेक्षण के अनुसार जनता के सामने अपने उत्पादन और उसके कार्यों की कहानी पेश करने के लिए प्रतिवर्ष विज्ञापन पर १५ खरब डॉलर से अधिक व्यय किया जाता है। वर्तमान संदर्भ में वैश्विक स्तर पर ज्ञान-विज्ञान, कला, संस्कृति, मनोरंजन, खेल आदि जानकारीयों की विश्व स्तर पर पहुँचाने के लिए 'अनुवाद' को एक सशक्त माध्यम माना जा सकता है। जनसंचार माध्यमों को सशक्त एवं लोकप्रिय बनाने में अनुवाद कार्य की महत्ता दिन-प्रतिदिन बढ़ती जा रही है। भूमंडलीकरण के इस दौर में 'विज्ञापन' प्रचार का एक सशक्त तरीका है। विज्ञापन एवं समाज का संबंध अत्यंत पुराना है। मानव जाति के विकास के लिए 'विज्ञापन' ने काफी योगदान दिया है अर्थात् सामाजिक स्तर पर मानवीय जीवन की उन्नति एवं मानवीय मूल्यों को उजागर करने में विज्ञापन की भूमिका रही है।

शब्दसंकेत:-

विज्ञापन, एडवर्टाइजमेंट, मार्केटिंग, विक्रय कला, परचेस आदि।

शोधालेख का उद्देश :-

1. विभिन्न क्षेत्रों में विज्ञापन की बढ़ती व्यापकता, एवं उपादेयता पर विचार-विमर्श करना।
2. विज्ञापन की भाषा से पाठकों को अवगत कराना।
3. विज्ञापन क्षेत्र में रोजगार हे साथ मनुष्य के जीवन में परिवर्तित हुई जीवनशैली से परिचय कराना।

शोधालेख की पद्धतियाँ:-

1. प्रस्तुत शोधालेख शोध की विवेचन, विश्लेषण, सोदाहरण स्पष्टीकरण, पार्श्विकरण समाप्ति आदि पद्धतियों पर आधारित है।

प्रस्तावना:-

आज की संस्कृति 'विज्ञापन' की संस्कृति है। हर व्यक्ति उन्हीं वस्तुओं को खरीदना चाहता है, जिसका विज्ञापन हो रहा है। क्योंकि वह स्टेटस का प्रतीक बन जाता है। दिन-प्रतिदिन बढ़ती इस प्रतिस्पर्धा के युग में 'विज्ञापन' का विशेष स्थान हो गया है। यह हमारे दिनचर्या का एक अंग बन गया है। प्राचीन काल में मौखिक रूप से जानकारी एक-दूसरे को दी जाती थी। जब से छपाई यंत्र का अविष्कार हुआ और विज्ञापन को दुनिया में एक नया दौर शुरू हो गया। पोस्टर्स, सूचनाएँ और हैंडबिल के रूप में विज्ञापन आने लगे। आज बदलते युग के साथ-साथ विज्ञापन में भी विविधता आ गई। प्रिंट एवं इलेक्ट्रॉनिक मीडिया, आंतरिक जाल, मोबाईल, व्हाट्सअप सभी का उपयोग विज्ञापनों के लिए धड़ल्ले से किया जा रहा है।

'अष्टछाप के कृष्ण कवि 'नंददास'

डॉ. योगेश विठ्ठल दाणे
सहा. प्राध्यापक (हिंदी विभाग)
एस.एस.जी.एम. कॉलेज, कोपरगांव
yogeshdane11@gmail.com
Mobile No.9049866851

ब्रजभाषा के साहित्यिक गौरव को स्थायी रूप में प्रतिष्ठित करनेवाले काव्यकारों में अष्टछाप के कवियों का स्थान सर्वोपरि है। अष्टछाप कवियों में सूरदास सिरमौर है, किंतु उनके बाद नंददासजी का स्थान सर्वोपरि है। गोस्वामी तुलसीदास, गंग, रहीम, रसखान, पदमाकर, देव, बिहारी प्रभृति महाकवियों ने अवश्य ब्रजभाषा काव्य की अभिव्यक्ति में प्रौढ़ता, प्रांजलता तथा मार्दव का समावेश कर उसे काव्योपयुक्त गरिमा प्रदान की, किंतु अष्टछाप के कवियों ने जो सौंदर्य और सौष्ठव उसमें उत्पन्न किया है, वह न उनके पूर्ववर्ती कवियों के लिए संभव हुआ न परवर्ती कवियों के लिए। मध्यकाल के विद्वेष, कुचक्र, घृणा, पारस्परिक वैमनस्य के जलते वातावरण में अष्टछाप के कवियों ने धर्म, दर्शन, काव्य और कला की ऐसी सुशीतल सरिता बहायी, जिसमें आज भी सहस्र-हृदयों को रसमग्न करने की क्षमता है। अष्टछाप के कवियों का ब्रजभाषा काव्य में तथा कृष्णभक्ति काव्य में महत्वपूर्ण स्थान है। ये सभी कवि अपनी भक्तिभावना, तन्मयता एवं सरलता के कारण प्रसिद्ध हैं। ये अच्छे गायक थे और ब्रजभाषा पर पूर्ण अधिकार रखते थे। कृष्णभक्ति काव्य को जन-जन तक पहुँचाने में अष्टछाप के कवियों के योगदान को भुलाया नहीं जा सकता। 'नंददास अष्टछाप के कवियों में महत्वपूर्ण स्थान रखते हैं। काव्य सौष्ठव एवं भाषा की प्रांजलता के आधार पर ब्रजभाषा के सशक्त एवं समर्थ कवियों में गिने जाते हैं। इनका काव्य उच्चकोटि का है जिसमें भक्ति, दर्शन सिध्दांत के साथ-साथ भाषा का अपूर्व सौष्ठव एवं कलात्मकता की उत्कृष्टता विद्यमान है। इनका शब्दव्यय गजब का होता है, शायद इसी को लक्ष्य कर इनके विषय में एक उक्ति कही गयी है—'और कवि गडिया नंददास जडिया'।

रचनाएँ—

'नंददास' जी की कई रचनाएँ उपलब्ध होती हैं। इनमें से मुख्य इस प्रकार हैं—रस पंचाध्यायी, सिध्दान्त पंचाध्यायी, अनेकार्थ मंजरी, मान मंजरी, रूप मंजरी, रस मंजरी, विरह मंजरी, भँवरगीत, गोवर्ण लीला, श्याम सगाई, रुक्मिणी मंगल, सुदामा चरित, भाषादशमस्कन्ध, और पदावली। इनमें से कुछ विषयों का ऐसा प्रसिद्ध है। (रूप मंजरी, रसमंजरी आदि) कि वे किसी परम रसिक मित्र को आज्ञा से लिखी गई थी। वह मित्र कौन था इस विषय में भी विद्वानों ने अनुमान लगाने का प्रयत्न किया है। "गार्सा-द-तासी" इस्तवार-द ला लिटरेत्यूर ऐं दुई ऐ हिंदुस्थानी' में नंददास जी के ३१ ग्रंथों का उल्लेख किया है। "नंददास जी ने अपनी ललित रचनाओं से कृष्णकाव्य में एक विशिष्ट मधुरिमा की वर्षा की। "नंददास के ग्रंथों का विषय, जैसा कि नाम से ही स्पष्ट है, विविध है। 'रस पंचाध्यायी' और 'सिध्दान्त पंचाध्यायी' तो मुख्य रूप से भागवत के 'रस पंचाध्यायी' के सरस भाषान्तर हैं। 'सिध्दान्त पंचाध्यायी' में उन्होंने भक्ति सिध्दान्त के कुछ नियमों का वर्णन किया है। 'अनेकार्थ मंजरी' और 'नाममाला' वस्तुतः कोश ग्रंथ हैं। 'रूप मंजरी' भक्ति प्रभाव प्रेम कथानक है। 'रस मंजरी' नायिका भेद का ग्रंथ है। 'विरह मंजरी' और 'भँवरगीत' का विषय गोपियों का विरह लीला का विषय है। 'श्याम सगाई' में राधा और कृष्ण की सगाई का बड़ी सरस शब्दावली में वर्णन

। इसके अ.
है। वस्तुतः
भागवत पुर
उध्व-गोर्प
सगुण भक्ति
यही रहस्य
हुए मैं "नं
'नंददास'
व
भक्तिमार्ग

परानुरक्ति
आनंदमय
प्रेमरूपा'
धातु में
का अर्थ
तृप्त हो
इंद्रासन,
उसके र
स्वर मुख
से जो
विधारण
मृत में
मह है
फल है
की आ
प्रवाह
विगलित
मुक्ति
सुख-
भक्ति

मार्ग
आधार

"होरी नाटक में चित्रित किसान जीवन"

देवकाते भागवत भगवान
शोध छात्र शिवाजी विश्वविद्यालय,
बोल्हापुर.
bhagavat16836@gmail.com

हिंदी साहित्य को परंपरा प्राचीन एवं बड़ी है। इस साहित्य में समाज के विविध घटकों का मार्मिक चित्रण होता है। प्रादुर्गामीकी प्रकृति के कारण समाज व्यवस्था में अनेक वैचारिक बदलाव नजर आते हैं। साहित्य यह मानव में परिवर्तन करने का मौलिक कार्य करता रहता है। हिंदी साहित्य में भारतीय समाज की विविध परिस्थितियों, समस्या एवं विविध परिवर्तनों का चित्रण किया है। समाज के कुछ घटकों का विकास हुआ है तो समाज के कुछ घटक कहीं कहीं दूर हैं। इसमें, किसान आदिवासी, शोषित, स्त्रियों आदियों का समावेश होता है। समाज का चित्रण एक महत्वपूर्ण घटक है। यह प्राचीन काल से उपेक्षित जीवनयापन करता है। भारत यह कृषिप्रधान देश होते हुए भी आज खेती करनेवाला किसान अनेक समस्याओं के छाया में जीवन बिता रहा है। इन समस्याओं के कारण उसकी स्थिति दयनीय बनी है। भारतीय व्यवस्था में खेती का बड़ा महत्व है। इसके बारे में प्रेमचंद लिखते हैं कि "कृषिप्रधान देश में खेती केवल जीविका का साधन नहीं वह सम्मान की वस्तु भी है"।¹ इसलिए खेती करनेवाले का समाज में सम्मान होना जरूरी है। इसलिए हिंदी साहित्य में किसान के विविध पैलूओंका चित्रण अनेक साहित्यकारोंने किया है। इन हिंदी साहित्यकारों में विष्णू प्रभाकर यादव एक विद्वान साहित्यकार हैं। इनोंने प्रेमचंद के 'गोदान' इस उपन्यास का 'होरी' यह रूपांतरित नाटक लिखा जिस में किसान के विविध अत्यामों का चित्रण किया है।

'होरी' इस नाटक का कथानक किसान का प्रमुख ग्रामीण जीवनपर आधारित है। इस नाटक का प्रमुख पात्र 'होरी' यह भारतीय किसान का प्रतिनिधीक पात्र के रूप में है। प्रादुर्गामीकरण एवं पुंजीवाद कारण व्यक्ति में का लालच, ब्रेश, ईर्ष्या, मत्सर यह भाव बढ़ रहे हैं। इसके कारण व्यक्ति - व्यक्ति में जलसका भाव बढ़ता जा रहा है। इसी कारण व्यक्ति व्यक्ति के विचारों में संकुचितता नजर आ रही है। इस से खून के रिस्ते भी नहीं छूटे। इस संकुचित दृष्टिकोण के कारण भाई-भाई से ईर्ष्या करता है। वैचारिक भिन्नता के कारण सम्मिलित परिवार की प्रथा का रुग्णतर एकल परिवार में होता जा रहा है। इसी कारण खेती का भी बंटवारा हुआ है। सब अपने अपने व्यवहार में व्यस्त होते हैं। वे भाई एक दुसरे के आनंद में सामिल भी नहीं होते। इस का संदर्भ 'होरी' के निम्न संवाद से मिलता है। होरी एक गरीब किसान है। वह अपने परिवार का गुजारा दुध से करने के लिए एक गाय खरेद लाता है। सब उस गाय को देखने के लिए आते हैं मगर होरी कहता है कि "सारा गाँव गाय देखने को आया पर शोभा न आया न हिरा"।² प्राचीन काल में सम्मिलित परिवार की प्रथा प्रचलित थी। लेकिन आज उसका प्रमाण कम होते जा रहा है। सम्मिलित परिवार में सब जन गुलामिलकर अपनी खेती करते थे। इसी कारण परिवार में सब सदस्यों में आत्मीयता थी। पर आज एकल परिवार का प्रमाण बनने के कारण भाई-भाई में की आत्मीयता कम होती जा रही है। इस कारण खेती का भी बंटवारा हो गया है। सब भाई अपनी अपनी खेती करने लगे हैं। आज सगे भाई एक ही अंगन में रहते हैं। मगर एक दुसरे आनंद में सामिल नहीं होते हैं। इस प्रकार का जीवन छोटा किसान जी रहा है ऐसा दिखाई देता है। भाई-भाई में का एकद भाई यदि अपने कष्ट से कामयाबी एवं बड़ा होता है। तब समाज के कुछ लोग उसे संकुचित अथवा शंकास्पद दृष्टिकोण से देखते हैं। जैसे की होरी, शोभा और हिरा में खेती का बंटवारा हो गया है। वे सब अपने अपने हिस्से की खेती कर रहे हैं और अपना जीवन जी रहे हैं। जब होरी अपने परिवार के लिए एक गाय लाता है तब कुछ लोग आपस में चर्चा करते हुए एक दुसरे से कहते हैं कि "होरी ने अलग होते समय कछ रुपय दबा लिए थे। भाई को धोखा दिया था"।³ इसे यह प्रतिष्ठित होता है की जब एकद किसान भाई अपने कष्ट से अपने परिवार का विकास करता है या अपनी प्रगती करता है तो इस प्रकार की चर्चा हो जाती है। समाज में किसान के श्रम उसकी यतना, अपेक्षा, एवं अपनी कामयाबी को नकारात्मक दृष्टिकोण से देखा जाता है। यह कितनी शोकांतिका है।

किसान अपनी खेती बड़ी कष्टता से करता रहता है। जब वह अपनी फसल, अनाज योग्य बनता है तब अचानक प्रकृतिक आपदा आ जाने के कारण उसके फसल बड़ी हानी होती है। तब वह किसी को दोष न देते हुए अपनी नसीबपर रोता है। इस प्रकार अनेक समस्याओं का सामना करके वह अपना जीवन जीता रहता है। समाज के विविध घटकों में से कुछ घटक किसान को अच्छे बुरे बोल बोलते रहते हैं। जब होरी ने अपनी फसल अनाज योग्य बनाई थी मगर कुछ अपादों के कारण उसकी फसल का बुरा हाल होता है। तब उसकी पत्नी उसे कहते हैं कि "तुम्हारे भ्रम्य ही खोटे हैं। मैं तो क्या करूँ ?"।⁴ कुछ समय किसान को अपनी पत्नी भी व्यंग्यात्मक बोलती रहती है। इसे आधार न देते हुए उसे व्यंग्यात्मक ढंग से बोलकर किसान को मानसिक त्रास दिया जाता है। इसी कारण वह मानसिकता से खचता रहता है और उसके जीवन में यदि सतत आपत्ति आने कारण वह अपना जीवन नष्ट भी करता है। इसलिए गंभीर प्रसंग में किसान को भ्रमकम आधार की आवश्यकता होती है। गरीबी के कारण किसान अपने परिवार का सही तरीके से देखभाल नहीं कर सकता है। इसका संदर्भ 'होरी' नाटक में मिलता है। होरी अपने गरीबी के कारण अपने बच्चों को सही ढंग से वस्त्र भी नहीं ले पाता है। इसी कारण उनके बच्चे "रुपा नगे बदन, लंगोटी लगाए, शबरे बाल इधर उधर बिखरे हुए हैं। रुखा बदन

SJIF Impact Factor 6.236

152

हिंदी अनूदित साहित्य में संस्कृति का विकास

2018-19

डॉ. योगेश धी. दाणे,
सहा. प्राध्यापक, एस. एस. जी. एम. कॉलेज,
कोपरगांव, जि. अ. नगर
Mobile No. 9049866851
Email-yogeshdane11@gmail.com

सारांश :

अनुवाद का सबसे विस्तृत क्षेत्र पारस्परिक विचारों के आदान-प्रदान का है। प्रायः अपरिचित व्यक्ति से हम बातचीत नहीं करते हैं। मन में एक संदेह होता है कि अपने मनोभाव या भाषा अपरिचित व्यक्ति समझ सकेगा या नहीं और दूसरी बात यह कि अपरिचित व्यक्ति से बिना परिचय कराए बातचीत करना अशिष्टता मानी जाती है। विवेच्य कृति में कृष और अनन्या नाम के दो अलग-अलग राज्यों से पढ़ने आये हुए लडका-लडकी-आईआईएमए में भर्ती हुए हैं। क्रिश् पंजाबी है, और अनन्या तमिल ब्राम्हण है। दोनों भारत के अलग-अलग हिस्सों से होने हुए भी संवाद के माध्यम से नजदीक आते हैं, संवादों के माध्यम से ही दोनों एक दूसरे को प्यार करते हैं और शादी करना चाहते हैं, परंतु उनकी शादी को पैरेंट्स की अनुमति नहीं तब उपन्यास का नायक तमिली भाषा सीखकर उनके रश्म. रिवाज संस्कृति को जानकर लडकी के घरवालों को राजी करता है, पूरे उपन्यास में चित्रित संवाद योजना को ध्यान में रखकर यही कहा जा सकता है, कि संवाद के माध्यम से ही अनुवाद संभव है। विभिन्न भाषा-भाषी से बातचीत का एकमात्र साधन अनुवाद ही है। मानव विकास के लिए शिक्षा, समाज और संस्कृति आवश्यक हैं। शिक्षा, समाज और संस्कृति के विकास में अनुवाद का महत्व असाधारण माना जाता है। किसी भी देश की कला और संस्कृति को समझने के लिए अनुवाद एकमात्र उपाय है। विश्व की भाषाएँ, जानना, उनमें दक्षता हासिल कर लेना संभव नहीं होता। विभिन्न राज्यों और देशों की विचार संपदा जानने, वहाँ रीति-रिवाज, पर्व-उत्सवों, सांस्कृतिक विरासतों से परिचय करने हेतु यदि विश्व की कोई एक भाषा तलाशी जाए तो वह 'अनुवाद' ही है। अनुवाद विभिन्न भाषा-भाषियों के बीच परस्पर विचार-विनिमय का 'माध्यम' है और दो भाषाओं के बीच संपर्क सूत्र है। वैज्ञानिक-तकनीकी अनुसंधान को अन्य भाषा-भाषियों को सुलभ करने में भी अनुवाद का बहुत महत्व है। विविधता में एकता का सूत्र स्थापित करने की उद्देश पूर्ति केवल 'अनुवाद' द्वारा ही संभव है।

शब्द संकेत :-

'अनुवाद' असल में विविधता में एकता स्थापित करने का बहुमूल्य साधन है। 'वसुदेव कुटुम्बकम्' की कल्पना को साकार रूप देने हेतु विश्वमंच में जो प्रयास अनुवाद के जरिए हो रहे हैं उसकी उपादेयता मौलिक है।

शोध पध्दति— स्रोत भाषा—ग्रंथ तथा लक्ष्य भाषा ग्रंथ, संदर्भ, निष्कर्ष या अभिमत की प्रस्तुति।

प्रस्तावना :-

आज अनुवाद ज्ञान-विज्ञान के क्षेत्र सहित साहित्य की विभिन्न विधाओं में अपनी पैठ मजबूत बना चुका है। भारत में भी अनुवाद की परंपरा प्राचीन काल से चली आ रही है। ईसा के तीन सौ वर्ष पूर्व रोमन लोगों का ग्रीक लोगों से संपर्क है। जिसके फलस्वरूप ग्रीक से लैटिन में अनुवाद हुए। एशिया में भारतीय

Principal
S.S.G.M. College
Kopergaon

2018-19 (153)

हिंदी जनसंचार माध्यम एवं रोजगार के अवसर

डॉ. राजाराम कानडे

(हिंदी विभागाध्यक्ष), एस.एस.जी.एम. कॉलेज, कोपरगांव.

सारांश : (Abstract)

जनसंचार ने हमारे सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक जीवन को प्रभावित किया है। वह मनुष्य जीवन के विकास तथा समाज व्यवस्था का अहम पहिया है। 'सायबर युग' में हिंदी भाषा तथा जनसंचार अपना नया रूप लेकर सामने आ रहा है। उसमें एक ओर वैश्विकरण बाजारवाद के कारण हिंदी भाषा में बदलाव आया है तो दूसरी ओर जनसंचार में रोजगार के कई अवसर नजर आ रहे हैं।

संकेत शब्द : (Key Words)

जनसंचार एक निरंतर प्रक्रिया का नाम है। वह मानव समाज से अभिन्न है जिसमें रोजगार के सुअवसर हैं। ज्ञात करने में अन्वेषण की उपादेयता निहित है।

अध्ययन पद्धति : संकलित साहित्यिक सामग्री का विश्लेषण एवं निष्कर्ष

प्रस्तावना :

भाषा संवाद-विवाद-अनुसंधान तथा संपर्क का उच्चतम माध्यम है। उसके उपकरण कई हैं। राष्ट्रभाषा हिंदी में विपुल शब्द-भंडार, रूप-रचना का सरलीकरण तथा देशी-विदेशी शब्दों को सहजता से अर्जित करने की क्षमता है और इसी कारण हिंदी भाषा प्रेमी, समाज ने अपनी अस्तित्व की रक्षा में अपने संपर्क तथा संचार के माध्यमों को पल्लवित किया यही कारण है की हिंद देश के निवासियों को अपने अस्तित्व रक्षा हेतु संघर्षरत होना पड़ा। यह अतीत आदमी को संशोधन की प्रेरणा भी देता रहा। नई पीढ़ी को संघर्ष तथा खोज से आगे बढ़ने की प्रेरणा प्राप्त हुई है। आज के उन्नत चिंतन का यही इतिहास है। लिहाजा जनसंचार और रोजगार के अवसर इस विषय पर चिंतन करने हेतु निम्नांकित मुद्दों का आधार लिया है।

१) जनसंचार का अर्थ-परिभाषा एवं स्वरूप :

'जनसंचार' खासकर जनसाधारण वर्ग के लिए निर्धारित होता है। मुद्रित, दृश्य तथा श्रव्य आदि जनसंचार के विभिन्न माध्यमों ने व्यक्ति से लेकर जनसमूह तक तथा देश-विदेशों को एक सूत्र में बांध दिया है। इसलिए यह कहा जाता है कि जनसंचार ने दुनिया को अपने मुट्ठी में कर लिया है। यही विश्व मानव का मानचित्र बदलने की क्षमता रखता है। ए.सी.शनमुगम की यह राय है, "ज्ञान, अनुभव, संवेदना, विचार और यहाँ तक कि अस्तित्व में होने वाले अभिनव परिवर्तनों की साझीदारी ही संचार है और साझीदारी की यह प्रक्रिया ही संचार है" अर्थात् जन और संचार से बना यह शब्द संचार की निरंतर प्रक्रिया को सूचित करता है जिसमें व्यक्ति के भाव, विचार तथा समाज में घटित घटना की यथोचित अर्जित चेतना विभिन्न माध्यमों के जरिए व्यक्त होती है। इसमें परिवर्तन की चाहत होती है। संचार से तात्पर्य एक व्यक्ति से दूसरे व्यक्ति तक अर्थपूर्ण संदेशों की प्रस्तुति ही है।

श्री.राजेंद्र ने यह कहा है, "संचार या जनसंचार विचारों, सूचनाओं, उत्प्रेरक संकेतों के आदान-प्रदान से ही हमारे जीवनमूल्यों और संस्कृति की संरचना होती है। इस प्रकार संचार के मूलतत्त्व की हमारे जीवन में स्थापना किस तरह होती है, यह स्पष्ट होता है" अर्थात् 'जनसंचार' मनुष्य जीवन मूल्यों तथा संस्कृति का दर्पण होता है। व्यक्ति जैसा सोचता है वैसा वह समाज में प्रस्तुत होता है। यही बात उसे अपनी जीवन सरिता को मोड़ देने में सक्षम होती है इसलिए मीडिया/Mass-communication अर्थात् जनसंचार मानव की विचारधारा को विस्तृत/व्यापक करने वाला आधुनिक क्षेत्र है। यह एक ऐसा नैतिक साधन है जिससे व्यक्ति, समाज, देश, विदेश की सारी गतिविधियाँ अभिव्यक्त होती है अभिव्यक्ति के जिन साधनों, उपकरणों का इस्तेमाल होता है उन सारे उपकरणों को जनसंचार कहेंगे।

इन परिभाषाओं के आधार पर यह स्पष्ट होता है कि 'संचार' एक व्यक्ति से दूसरे व्यक्ति तक अर्थपूर्ण दृष्टि से प्रस्तुत एक महत्त्वपूर्ण साझीदारी का नाम है। इसके बिना व्यक्ति का विकास असंभव है। संगीत, चित्र, मुद्रण, अंग-प्रदर्शन, शारीरिक मुद्रा-अभिनय आदि आँख, कानों तक की प्रस्तुति और इसे प्रस्तुत करनेवाले माध्यम को ही जनसंचार कहेंगे। इनसे अनेक व्यक्तियों के विचार, तथ्यों, भावों-प्रभावों तथा संस्कृतियों के संदेश का लाभ अनेकों को मिल सकता है। यह एक पारस्परिक क्रिया का रूप है जो प्रतीकों के माध्यम से घटित होता है और संचार व्यक्ति और समाज की जरूरत है यहाँ तक कि यह व्यक्ति तथा समाज की सहजात प्रवृत्ति है। यही कारण है कि आज जनसंचार मानव समाज में अपना अमूल्य योगदान दे रहा है।

२) जनसंचार का महत्त्व :

जनसंचार व्यक्ति, समाज, देश तथा विदेश से जुड़ा है। सार्थक संदेशों, सूचना तथा भावों को यथाशीघ्र संप्रेषित करने का माध्यम जनसंचार है। व्यक्ति परंपरागत माध्यम से लेकर नवइलेक्ट्रॉनिक माध्यमों तक का सफल सफर कर

'बामनबाडा' अनूदित नाटक की प्रवृत्तियाँ

डॉ. राजाराम कानडे
एस.एस.जी.एम.कॉलेज,कोपरगांव, जि.अ.नगर
Mobile No.9423202603

2018-19
154

सारांश :-

मनुष्य ज्ञान का अभिलाषी है और ज्ञान-विज्ञान किसी एक भाषा में प्रस्तुत नहीं है अर्थात् ज्ञान की कोई एक भाषा नहीं। अतः अनेक भाषाओं का ज्ञान सबके आकर्षण का व्यक्ति साबित होता है। संसार के बिखरे ज्ञान को अर्जित करने हेतु अनुवाद को महत्वपूर्ण स्थान मिल रहा है। आज तकनीकी सामग्री, समाचार, साहित्य, बस-रेल तथा आर्थिक व्यवहार के हिशाब तथा नेटवर्क कार्यक्रम में जो अनुवाद हो रहे हैं, वाकई स्तुत्य प्रयास हैं।

हिंदी के मूर्धन्य अनुवादकों में श्री.चंद्रकांत पाटील, निशिकांत ठकराल, दामोदर खडसे, डॉ.सूर्यनारायण रणसुभे, डॉ.संजय नवले, डॉ.एम.डी.शिंदे, डॉ.जीभाऊ मोरे, डॉ.गिरीश काशिद आदि का विशेष योगदान रहा है। महाराष्ट्र के कई मनीषियों ने मराठी दलित साहित्य का अनुवाद करके हिंदी साहित्य को व्यापकता प्रदान की है। इनमें डॉ.सूर्यनारायण रणसुभे का अनुवाद कार्य उल्लेखनीय रहा है। उनकी अनूदित दलित नाट्यरचना 'बामनबाडा' है। 'बामनबाडा' इस स्रोत रचना के लेखक रामनाथ नामदेव चव्हाण है। अंबेडकरी विचारक रामनाथ चव्हाण ने प्रस्तुत नाटक के अलावा साक्षीपुरम्, पारध तथा म.फुले आदि नाटक लिखे हैं 'दलित' शब्द जातिप्रद नहीं, मूल्यवाचक नहीं बल्कि चेतनाप्रद है। इस चेतना को जनमानस तक ले जाने का कार्य दलित नाटककारों ने किया है।

'बामनबाडा' यह समस्याप्रधान दलित नाटक है जिसमें मनुष्य-मनुष्य के बीच जो वर्ण, धर्म, जाति के साथ दकियानूसी परंपरा निर्वाह की दीवारें चित्रित हैं, वे सारा विशिष्ट वर्ग समाजद्वारा खड़ी की हैं और उसे युगों-युगों से फल्लवित किया जा रहा है। यह प्रयास ही मानवता विरोधी होने के कारण उसमें नयी पीढ़ी का दम घुटने लगा है, उसमें मानवता दम तोड़ रही है और यह भारतवर्ष की उन्नति में एक महत्वपूर्ण अडसर है। अतः सनातनी बाड़े को ध्वस्त करके जातिविहीन समाज के लिए अंतरजातीय विवाह को स्वीकृति मिले। इस प्रयोजन की पूर्ति अंबेडकरी-गांधीवादी या प्रगतिशील विचारों के अनुसरण तथा उचित संजोग से की जा सकती है। इस हेतु नाटककार ने मनुष्यता का बीज बोने का प्रयास किया है।

शब्द संकेत :- अनूदित नाटक, शैलीगत प्रवृत्तिया

शोध पद्धति :-

स्रोत भाषा-ग्रंथ तथा लक्ष्यभाषा ग्रंथ, संदर्भ ग्रंथसामग्री एवं चिंतन मनन के धरातलपर निष्कर्ष या अभिमत की प्रस्तुति।

प्रस्तावना :-

दलित साहित्य में सामाजिक प्रतिबद्धता, एहसास, क्रांति की पहल है जो प्रास्थापित साहित्य से पृथक है। उसमें मनोरंजन नहीं बल्कि 'मानवता' के प्रति चेतना जगाने की सीख है। दलितोंद्वारा दलित ही करेगा, अन्य लोग दलितों के प्रति हमदर्दी प्रस्तुत कर सकेंगे उसमें कहाँ तक सच्चाई, मानवता है? इसके प्रति दलित

20/01/19
 155

अनुवाद समन्वय-सेतु है

डॉ. रंजना वर्दे
 हिंदी विभाग

एम एस जी एम कॉलेज कोपरगाव

संक्षेप -

भारत बहुभाषिक राष्ट्र है। भाषिक विविधता होने के कारण जनसंपर्क में कठिनाईयाँ निर्माण होती हैं। इतने तक राष्ट्रभाषा के माध्यम से यह कठिनाई दूर होती है, फिर भी भाषिक समस्या बनी रहती है। ऐसे में अनुवाद राष्ट्रगार मानित होता है। अनुवाद शब्द का सम्बन्ध वद यातु से है। वद अर्थात् कहना और यातु का अर्थ है पुनःकथन। अनुवाद का कोशागत अर्थ है 'प्रत्यक्ष पुनःकथन'। अनुवाद को पुनःकथन ही माना जाता है। इसलिए ज्ञान मूल रचना का भाव, शैली और सहजता महत्त्वपूर्ण होती है। डॉ. एन.ई. विठ्ठल अय्यर के अनुसार अनुवाद की प्रक्रिया एक भाषा से दूसरी भाषा में रूपांतरित करने तक सम्मित नहीं है। एक भाषा के एक रूप के कार्य को दूसरे रूप में प्रस्तुत करना भी अनुवाद है। छंद में व्यक्त बात को दूसरे में उतारना भी अनुवाद है। जिस भाषा की सहायता से अनुवाद करना है उसे स्रोत भाषा और जिस भाषा में अनुवाद किया जाता है उसे लक्ष्य भाषा कहते हैं। अनुवाद यह शब्द भारतीय भाषाओं में १८ वीं शताब्दी से प्रचलित होने लगा है। इससे यह बोध होता है कि अंतरराष्ट्रीय स्तरों ने अनुवाद कार्य का प्रचलन हुआ होगा।

अनुवाद - अनुवाद की व्यापक कला, एम विज्ञान, विविध क्षेत्रों में अनुवाद, जनसंसार माध्यमों में अनुवाद।

संक्षेप -

मनुष्य सामाजिक प्राणी है। साथ ही संसार में वृद्धिमान भी कहलाता है इसलिए जिज्ञासु वृत्ति होने के कारण वह अधिक से अधिक ज्ञान पाने के लिए अनुवाद से सहायता प्राप्त होती है। आपसी सम्बन्ध प्रवाहक एकता, ज्ञान-वृद्धि, संस्कृति-परिचय, राष्ट्रीय एकता, शोध कार्य, व्यापार वृद्धि, विधि-विज्ञान, शिक्षा एवं सार्वजनिक विभाग में अनुवाद अत्यंत आवश्यक माना जाता है।

अनुवाद महत्त्व -

साहित्य के क्षेत्र में अनुवाद का महत्त्व असाधारण है। साहित्य अनुवाद का प्रमुख क्षेत्र है। अनुवाद की प्रक्रिया देश भाषा की सीमा से परे होती है। अनुवाद की सहायता से ही अन्य भाषिक साहित्य को पहचाना जा सकता है।

विश्व की सर्वश्रेष्ठ साहित्यिक कृतियाँ, साहित्यिकारों के विचार अनुवाद के माध्यम से ही हम जान पाते हैं। साहित्य रचनाओं का तुलनात्मक अध्ययन करने के लिए अनुवाद महत्त्वपूर्ण भूमिका निभाता है। अनुवाद ज्ञान का संपर्क होता है। मातृभाषा से अन्य कोई भाषा सीखने के लिए सोची हुई बात को अनुवाद ही अनुवाद को बोला जाता है। प्रगत राष्ट्रों के ज्ञान-विज्ञान एवं तकनीकी साहित्य का अनुवाद भारत की विकास के लिए महत्त्वपूर्ण योगदान देता है। अनुवाद एक ऐसा सेतु-बंधन का कार्य है जिसके बिना विश्वसंस्कृति

Principal
 S.S.G. College
 Kopergaon

2018-19

156

'RESEARCH JOURNEY' International E-Research Journal
Impact Factor - (SJIF) - 6.261, (CIT) - 3.452(2015), (GIF)-0.676 (2013)
Special Issue 100 : Application of GIS & Remote Sensing in Agriculture Development
UGC Approved Journal

ISSN :
2348-7143
January-2019

Productive Efficiency and Various Farm Size Ratio in Indian Agricultural Sector

Dr. Raviprakash Thombre
Head, Department of Geography
Radhabai kale Mahila Mahavidyalaya
Ahmednagar

Mr. Vitthal Kadus
Asst. Prof Department of Geography
S.S.G.M College Kopergaon

Abstract

This paper is an outcome of a study carried out by the me to understand the awareness of recent developments in Agricultural in new scenario. When the decisions are in world context, cost structure is an integral part of it. Keeping the objective in mind to understand the current level of awareness and some measures to improve it the study was done. Size of farm and productive efficiency with inadequate knowledge may suffer in business decisions and, as, whole the economy of the country in turn.

Introduction

Global and Indian agriculture facing numerous challenges. Indian agriculture abounds in small size farms. The data on operational holding put the numbers of marginal holding at 59 percent of the total holding in the country.

The term family holding was used by the panel on land reforms taking income as the basis an optimum holding refers to the maximum size of holding which a family should possess. Three times the family holding was consider to be an adequate size of optimum holding The whole idea behind imposing this ceiling on size of holding is to fix an upper limit up to which Normally a family can be a allowed to possess land.

The Indian agrarian structure is thus characterized by an unequal land distribution between small and large farms. In this context, an issue often debated is whether small is efficient or large farm is efficient.

Factors on which the size of Economic Holding Depends

Thus the size of an economic holding depends upon various factors which may differ from region to region or even from locality to locality

- i. The more fertility of soil:- The more fertile the soil the less will be the amount of land required in order to provide reasonable standard of living to the peasant family In this connection, it is necessary to remember that those enjoy comparatively high fertility.
- ii. Method of cultivation:- The size of economic holding will depends upon the methods of cultivation. If the farmers makes use of agriculture machinery such as tractor harvester etc. the size of the economic holding will have to be large.
- iii. Nature of the crops:- the size of economic holding will also depends upon the type of crop raised. For instance, vegetable cultivation is highly intensive and even a small farm of 2 or less hectares can provides full and continuous employment to an averages agricultural family and provide it with reasonable level of living.

Changing Pattern of Ownership and Operational Holdings

Three conclusions can be drawn from the data given in table

1. The share of marginal and small farmers in the area owned has been increasing over time, but their percentage of ownership has also risen substantially.

Printed at
S.S.G.M. College
Kopergaon

157

A Geographical Study of Tourism Potential of Ahmednagar District in Maharashtra

Mr. Kadus Vitthal Dadabhau

Department of Geography
S.S.G.M.College Kopargaon.

Mr.Zol Pradip Dhanaji

Department of Geography
S.S.G.M.CollegeKopargaon.

Abstract.

Tourism industry in Maharashtra has a tremendous potential for growth, given the availability of basic infrastructure and the variety of tourist themes offered by various destinations in Maharashtra. Ahmednagar is one of the most important cities of Maharashtra. Ahmednagar district is situated at approximate middle at the Aurangabad , Pune and Nashik district . The present study aims to identify various determinants of tourism potential of the Ahmednagar district . The secondary data as well as personal interview was conducted from the tourist visited to Ahmednagar district tourist place. It has been observed that, good accessibility, health facilities, road, and infrastructure facilities, other entertainment facility etc. attracts large number of tourist towards Ahmednagar district .. Now a day's Ahmednagar district had develop potential growth in tourism and economy.

Key Words:- Tourism industry, Potential growth , Sustainable Development , Regional disparity

Introduction:-

The world Tourism organization (WTO) defines of the tourists "Travelling to and staying in places outside their environment for not more than one consecutive year for leisure, business and other purposes".

Ahmednagar district is one of the tourism hotspot within Maharashtra. It lies within the western Maharashtra at regional basis, as per physiographical concern it covered some part of Western Ghat which is called as Sahyadri mountain range. The district has very undulating topography, but it is blessed by nature. It has great potential of tourism. Tourism Potential" is a widely used and accepted term in tourism domain, however, sometimes create misunderstanding as potential expresses some territorial capabilities, which holds a little narrower domain. As prescribed the term "potential" may be replaced by "Attractiveness" which clearly indicates the relations between demand and supply of tourism. However, several other researches follow the term Potential though this may be assumed to be synonymous to Attractiveness. The natural vegetation, different landscape, water bodies, wildlife of plant and animals, religious sites, cultural and historical base are offer extensive platform to tourism development .Which support to generate employment to local community and increase rate of economical development in the district .

Tourism industry has known as the fourth dimension of contemporary economics. Keeping this in mind an attempt has been made to study the potentialities of tourism development in Ahmednagar district and high light the tourism hot spot in the region.

Study Area:-

Ahmednagar District was established after the end of Peshwa rule in A.D. 1818. Ahmednagar district, which is known as 'Rural Development in Co-operation' and 'Land of saints', is situated in the middle of western Maharashtra .The Ahmednagar District lies in the central part of the state of Maharashtra which is having common boundaries with seven adjoining District.The district has become the centre of attraction because of its beautiful

Solid Waste Generation in Kopergaon City

Pradeep B. Jagzap

Email: jagzappradeep57@gmail.com

Sachin S.Sonawane

Department of Geography,
S.S.G.M. College, Kopergaon (MH)
sachinsonawane121@gmail.com

Abstract:-

The paper attempts to discuss the solid waste generation in Kopergaon city. The aim of this paper is to estimate the solid waste generation to find out the various aspects which are responsible for waste generation in Kopergaon. In order to quantify the solid waste material, volume estimation and weighting data collected for 14 wards in November 2018. For estimation the rate of solid waste generation 75000 population were considered. Population as per 2011 Census was 65273 and projected population for 2018 was 75000. It is estimated that the Kopergaon city generates about 19.335 MT daily, i.e. 0.257 kg / person/ capita / day.

Key Words:-Municipal Solid Waste.

Introduction:-

Solid waste generation is a part of human culture and activity, but it has been becoming a problem since few decades as the characteristic and the rate at which it is generated are not only affecting the environment but to the human health also. The current accelerated rate of waste generation can be ascertained that the many countries governments have been forced to take some effective decision, planning and their implementation. They also restructure the organizational setup. The solid waste generation resulted in various environmental degradation and human health. This condition in India is much similar with the other countries. In 1947, India generated an estimated 6 million tonnes of solid waste, which rose to 48 million tonnes in 1997 (NEERI, 1999).

The condition in India becomes very serious as all municipal waste is not collected at all, most of Indian cities still have lack adequate capacity to transport the solid waste material and some cities don't have sanitary landfills to dispose of the waste. Current waste generation in India is 1.3 billion tonnes per year which will be double in 2025, i.e. 2.2 billion tonnes. Municipal solid waste rates are influenced by economic development, the degree of industrialization, public habits, and local climate. Generally, the higher the economic development and rate of urbanization, the greater the amount of solid waste produced (Urban Development Series, Knowledge paper). The produced solid waste will be recycled properly for environmental sustainability. For that finding the solution for scientific disposal and technology of safe recycling required. Urban solid waste consists of household waste, sanitary waste, industrial waste, medical waste (Danger Material) and construction (Planning Commission, 1995). Municipal solid waste is generally non-hazardous waste which requires periodic collection on regular basis and transport collected material to a processing site.

Study Area:-

The Kopergaon city is the part of Ahmednagar district (Maharashtra, India). It lies between 23⁰11' 17" North Latitude and 72⁰ 34' 32" East Longitude. As per the 2011 census the population of Kopergaon city is about 65,273. Municipal Solid Waste collected by Kopergaon Municipal Council is for 10.56 km². The projected population for 2018 in Kopergaon city is 75,000.

150 160

Rainwater Harvesting Potential For Sustainable Development - A Case Study of S.S.G.M College, Kopargaon

Sachin.S.Sonawane
Pradeep. B. Jagzap

Department of Geography, S.S.G.M .College, Kopargaon
Email: sachinsonawane121@gmail.com
jagzapradeep57@gmail.com

Abstract

The water is one of the most important natural resources available on the earth that play's a main role to sustain the life on the earth but recent study shows that the population of the world has been increasing highly and due to water demand also has been increasing a lot. whenever water demand increases automatically and therefore ground water wells has been increased and overall it makes hydrological imbalance but now days the Rainwater Harvesting (RWH) is one of the special techniques that have been adopted highly in order to conserve it for future Including Drinking, Irrigation, Industries, Long Term Storage and other purposes drinking but also irrigation, Industries, long-term storage and other purposes. RWH "Rain water harvesting is the collection and storage of rain water for reuse in particular area especially through the Roof Water harvesting" therefore the present study focuses on the need of the rain water Harvesting

Key words : RWH, Rooftop, Aquifers, Terrain, Ground water recharge, Sustainable development

Introduction

Rain water harvesting is a technique of collection of rainwater into tanks and natural reservoirs before it lost as surface runoff. In India the state of Rajasthan also adopted rain water harvesting by using natural method India the states of Tamilnadu government adopted this policy and made it compulsion of Rainwater Harvesting compulsory the rain water harvesting for every building to avoid ground water depletion. Through The rainwater harvesting the collected water can be stored by two ways in the water tanks of ground surface and above ground water tank by using pipes. The population explosion is major cause for how to supply the water to over population therefore interest of people increases in the rainwater harvesting for mitigate the water crises .

Here, Population Growth are the major reason for the growth of rainwater harvesting. Such factors as drought, population growth, and increasing environmental awareness are driving forces for rain water harvesting incentives. Rain water harvesting method provides us large quality of water and reduces dependence on other sources. Rain water harvesting is also cost efficient in construction as compared to other water sources, i.e. Canal, Dam, Well etc

Need of rainwater Harvesting

- ❖ Rain water harvesting is the great backup of water for basically used for emergency situations
- ❖ Day to day, ground water level has been decreasing therefore rainwater harvesting is important
- ❖ Rain water harvesting is vital because there is growth in the Urban and Rural population are that is need of water shortage
- ❖ Rain water harvesting has many advantages where Sustainable Water Management for future Generation is one of them

Advantages of rainwater Harvesting

- ❖ It reduces the water Bills

7143
2019

2018-19
161

'RESEARCH JOURNEY' International B- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) - 6.261, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)-9.676 (2013)
Special Issue 100 : Application of GIS & Remote Sensing in Agriculture Development
UGC Approved Journal

ISSN :
2348-7143
January-2019

The Study of Gravity Potential Population for Kopergaon Tehsil in Ahmednagar District of Maharashtra State

Sachin.S.Somawane
Rushikesh.A.Batav
Tushar.S.Labade
Department of Geography,
S.S.G.M.College, Kopergaon

Introduction

Population potential may be useful to explain to gravitational attraction of people basically for the Trade Slightly , it indicates the intensity of possible contact between people to one location to the other population Potential is also measure of the nearness or accessibility of a given mass of people to a point for various purposes especially trade The term is derived from physics and the concept is closely related to the gravity model, in that it related to the population specific distance population potential encompasses the influence of all other points on a particular one point.

Key words :Gravity model, Population potential, Population projections

Data Collection

For the present paper we have gathered population Data from the tehsil census of Kopergaon in Ahmednagar district from 2001 to 2011 and this data and also the total distance from the central city to their nearest possible location like City A to City B

Methodology

The present study is entirely based on secondary data which is collected form primary census abstract a Kopergaon tahsil 2011 the collected data is processed and presented in the form of star diagram. For the calculation of Population potential following statistical formula has been adopted.

$$Pp \text{ index} = \frac{\text{Population} \times (Pi)}{\text{Distance} \times Di}$$

Where as

Pp = population Potential

Pi = population in specified area

Di = Distance from the population in a specified area to the given point or network distance

Study Area

Kopergaon tahsil is selected for present study purpose it is situated on the left of Godavari River in the Ahmednagar district of Maharashtra state the kopergaon tahsil is situated between coordinates 19.88°N to 74.48°E longitudes It has an average elevation of 493 meters (1,617 feet). The total population of Kopergaon tahsil as per 2011 census is about 65273

Principal
S.S.G.M.College
Kopergaon

Rainwater Harvesting Potential For Sustainable Development - A Case Study of S.S.G.M College, Kopargaon

Sachin.S.Sonawane

Pradeep. B. Jagzap

Department of Geography, S.S.G.M .College, Kopargaon

Email: sachinsonawane121@gmail.com

jagzapradeep57@gmail.com

Abstract

The water is one of the most important natural resources available on the earth that play's a main role to sustain the life on the earth but recent study shows that the population of the world has been increasing highly and due to water demand also has been increasing a lot. whenever water demand increases automatically and therefore ground water wells has been increased and overall it makes hydrological imbalance but now days the Rainwater Harvesting (RWH) is one of the special techniques that have been adopted highly in order to conserve it for future Including Drinking, Irrigation, Industries, Long Term Storage and other purposes drinking but also irrigation, Industries, long-term storage and other purposes. RWH "Rain water harvesting is the collection and storage of rain water for reuse in particular area especially through the Roof Water harvesting" therefore the present study focuses on the need of the rain water Harvesting

Key words : RWH, Rooftop, Aquifers, Terrain, Ground water recharge, Sustainable development

Introduction

Rain water harvesting is a technique of collection of rainwater into tanks and natural reservoirs before it lost as surface runoff. In India the state of Rajasthan also adopted rain water harvesting by using natural method India the states of Tamilnadu government adopted this policy and made it compulsion of Rainwater Harvesting compulsory the rain water harvesting for every building to avoid ground water depletion. Through The rainwater harvesting the collected water can be stored by two ways in the water tanks of ground surface and above ground water tank by using pipes. The population explosion is major cause for how to supply the water to over population therefore interest of people increases in the rainwater harvesting for mitigate the water crises .

Here, Population Growth are the major reason for the growth of rainwater harvesting. Such factors as drought, population growth, and increasing environmental awareness are driving forces for rain water harvesting incentives. Rain water harvesting method provides us large quality of water and reduces dependence on other sources. Rain water harvesting is also cost efficient in construction as compared to other water sources, i.e. Canal, Dam, Well etc

Need of rainwater Harvesting

- ❖ Rain water harvesting is the great backup of water for basically used for emergency situations
- ❖ Day to day, ground water level has been decreasing therefore rainwater harvesting is important
- ❖ Rain water harvesting is vital because there is growth in the Urban and Rural population are that is need of water shortage
- ❖ Rain water harvesting has many advantages where Sustainable Water Management for future Generation is one of them

Advantages of rainwater Harvesting

- ❖ It reduces the water Bills

Solid Waste Generation in Kopergaon City

Pradeep B. Jagzap

Email: jagzapradeep57@gmail.com

Sachin S.Sonawane

Department of Geography,
S.S.G.M. College, Kopergaon (MH)
sachinsonawane121@gmail.com

Abstract:-

The paper attempts to discuss the solid waste generation in Kopergaon city. The aim of this paper is to estimate the solid waste generation to find out the various aspects which are responsible for waste generation in Kopergaon. In order to quantify the solid waste material, volume estimation and weighting data collected for 14 wards in November 2018. For estimation the rate of solid waste generation 75000 population were considered. Population as per 2011 Census was 65273 and projected population for 2018 was 75000. It is estimated that the Kopergaon city generates about 19.335 MT daily, i.e. 0.257 kg / person/ capita / day.

Key Words:-Municipal Solid Waste.

Introduction:-

Solid waste generation is a part of human culture and activity, but it has been becoming a problem since few decades as the characteristic and the rate at which it is generated are not only affecting the environment but to the human health also. The current accelerated rate of waste generation can be ascertained that the many countries governments have been forced to take some effective decision, planning and their implementation. They also restructure the organizational setup. The solid waste generation resulted in various environmental degradation and human health. This condition in India is much similar with the other countries. In 1947, India generated an estimated 6 million tonnes of solid waste, which rose to 48 million tonnes in 1997 (NEERI, 1999).

The condition in India becomes very serious as all municipal waste is not collected at all, most of Indian cities still have lack adequate capacity to transport the solid waste material and some cities don't have sanitary landfills to dispose of the waste. Current waste generation in India is 1.3 billion tonnes per year which will be double in 2025, i.e. 2.2 billion tonnes. Municipal solid waste rates are influenced by economic development, the degree of industrialization, public habits, and local climate. Generally, the higher the economic development and rate of urbanization, the greater the amount of solid waste produced (Urban Development Series, Knowledge paper). The produced solid waste will be recycled properly for environmental sustainability. For that finding the solution for scientific disposal and technology of safe recycling required. Urban solid waste consists of household waste, sanitary waste, industrial waste, medical waste (Danger Material) and construction (Planning Commission, 1995). Municipal solid waste is generally non-hazardous waste which requires periodic collection on regular basis and transport collected material to a processing site.

Study Area:-

The Kopergaon city is the part of Ahmednagar district (Maharashtra, India). It lies between 23°11'17" North Latitude and 72°34'32" East Longitude. As per the 2011 census the population of Kopergaon city is about 65,273. Municipal Solid Waste collected by Kopergaon Municipal Council is for 10.56 km². The projected population for 2018 in Kopergaon city is 75,000.

12. Impact of Opencast Mining Activity on Forest (A Study of Bauxite Mining Affected Areas of Western Maharashtra)

Devidas S. Randhir

Dept. of Geog., S.S.G.M. College Kopergaon, Ahmednagar (MS).

Abstract

Mining of minerals are environmentally unfriendly activity, has attracted attention from the stand point of environmental impacts and their mitigation. For opencast as well as underground mining it is required to clear the surface along with the vegetation not only in the area designated for mining purposes but also in a large area nearby which is required for making outside dumps and placing associated activities. In the Western Maharashtra, the government has sanctioned 4,784.13 hectares of land for bauxite mining projects. Out of this area 1,496.88 hectore land (31.29%) is under forest. Forest fragmentation takes place in bauxite mining affected areas of Western Maharashtra because of villagers use wood as a fuel, People use edible items which get from the forest, People were not aware of richness of bio-diversity, there is deforestation for bauxite mines, less deforestation rather than bauxite mining purpose, there is loss of biodiversity, Growth of trees affect due to dust accumulation on the leaves of trees, Plant growth made by mining companies does not find.

Keywords: Opencast Mining, Forest Fragmentation, Bauxite Mining

1. Introduction

Opencast bauxite mining is one of the important economic activities of western Maharashtra. Bauxite deposits are found western part of Maharashtra; it includes Kolhapur, Raigad, Ratnagiri, Sindhudurg, Thane and Satara districts (IBM). Government has given the leases of mining to few companies. Opencast mining means totally degradation of Land. Land is not use for any purpose. Mining and its subsequent activities have been found to degrade the land to a significant extent and overburden removal from the mine area results in a very significant loss of rain forest and the rich top soil (Anon, 2006). Mining and quarrying, either open cast or underground, destroys landscape and forest ecosystem. The waste materials that remain after the extraction of usable ores are dumped on the surrounding land, thus causing loss of topsoil, nutrients and supportive micro flora and vegetation (SER, 2003). Open cast mining

Study of Water Quality Parameter of Godavari River Water in Kopergaon City

J.A. Shaikh

Ph.D. Research Student, Department of Geography,
Shivaji University, Kolhapur
Email: Shaikjakariya22@gmail.com

Dr. Sambhaji D. Shinde

Professor, Department of Geography,
Shivaji University, Kolhapur
Email: Sambhajishinde3@gmail.com

Abstract

The management of river water quality is a major environmental challenge. The present study is focused on the determination of physio-chemical parameters, such as pH, hardness, chlorides, alkalinity, calcium & magnesium of water samples from different sampling points. Increase of pollution concentration indicates an increase in the pollution load due to domestic sewage and industrial effluents and anthropogenic activities and discharge of wastes to the discharge into river at kopergaon city. In the present study water samples were collected from kopergaon city. Surface water samples were collected from river Godavari (four polluted sites), Kopergaon Bet, Near to Hanuman Nagar, Chhota Bridge, Near to Mohiniraj Nagar, Motha Bridge, Near to Sai Corner and Sanvatsar Nala, Near to Sanvatsar located at city of Kopergaon. The water resource was used for domestic and Agriculture purposes. The results revealed that the average pH value was analyzed as 8.70, salinity was 7.80 Mi.Mo./Cm, parameters include total hardness was 1200 mg/l, total dissolved solids was 4992 mg/chloride was 812 mg/l, alkanity was 188 mg/l, carbonate was 2.30 mg/l, bi-carbonate was 25.0 mg/l and calcium & magnesium was 30.0mg/l of the river water sample. Therefore the study revealed that how the Godavari river water is contaminated by effluents from small scale industries and dumping of wastages from markets and domestic use wastages. So water quality management is urgently required to achieve the water quality standards determined by WHO.

Keyword: Domestic waste, Industrial effluent, Total dissolved solids.

Introduction:

The river Godavari rises at an elevation of 1067 m in the Western Ghats near the Triambak hills in the Nasik district of Maharashtra. The Godavari is the second largest basin and accounts for nearly 9.5% of the total geographical area of the country. It extends over states of Maharashtra 147320.65 Sq.km. (48.7%), Andhra Pradesh 71797.49 Sq.km. (23.7%), Chhattisgarh 37463.28 Sq. km. Madhya Pradesh 23767.44 Sq. km (7.8%), Karnataka 4469.3 Sq. km. (1.4%) and Union territory of Puducherry 36.94 Sq. km (0.01%).

Study Area:

Kopergaon, Situated in 19°54' north latitude and 74°33' east longitude. Kopergaon is the head-quarters of the taluka. Municipality was established in 1947. Kopergaon Municipal Council is a B class Municipal Council. Water source for Kopergaon Municipal Council is Darna and Nandur Madhyameshwar dam. Water consumption of Kopergaon Municipal Corporation is 11 MLD and Quantity of domestic effluent generated is 7 MLD whereas there is no adequate treatment facility available to treat the sewage generated. Sanjivini (Takli) S.S. K. Ltd. is located in close proximity of river generating trade effluent 313 CMD and Domestic effluent 104 CMD. Godavari Biorefineries Ltd is also located in close proximity of river where as industry is not generating effluent.

2018-19

100

'RESEARCH JOURNEY' International E-Research Journal
Impact Factor - (SJIF) - 6.261, (GIF) - 3.452(2015), (GIF)-0.676 (2013)
Special Issue 108- Sustainable Development
UGC Approved Journal

ISSN :
2348-7143
February-2019

औरंगाबाद जिल्ह्यातील कापूस या प्रमुख पिकांचा अभ्यास (२०१०-२०१७)

संचितकर अनिलेव जाधव
दुर्गा व रंजिता (सुलत)

श्री. मधुसूत मंगामीर महाराज नायक, सौमम अर्टोस व तंजीवनी कॉमर्स महाविद्यालय
कोपरगाव.

प्रा. वे.ए. वेस
महाश्वर प्राध्यापक
सुमोल विभाग

श्री. मधुसूत मंगामीर महाराज नायक, सौमम अर्टोस व तंजीवनी कॉमर्स महाविद्यालय
कोपरगाव.

सारांश :-

भारतीय अर्थव्यवस्था हि शेती प्रधान अर्थव्यवस्था आहे. शेती हा भारतीय लोकांचा मुख्य व्यवसाय आहे. तसेच राष्ट्रीय उत्पादन मोठा भाग शेतीतून निर्माण होतो. भारतातील सुमारे ७१% लोक उद्यम निर्वाहाचे साधन म्हणून शेतीवर अवलंबून आहे. २०११ च्या आकडेवारी नुसार देशातील कृषीक्षेत्री लोकसंख्या ७०.४१% लोकसंख्या प्रत्येक किंवा अप्रत्येक शेतीवर अवलंबून आहे. शेतीतुळे १३२ कोटी लोकसंख्या अन्वयता पुरवठा होतो. २००१-१० मध्ये राष्ट्रीय उत्पादनाच्या १२.२५ वाटा एकूण शेतीतून प्राप्त झाले आहे. शेतीतून फक्त गाल्याचा पुरवठा होतो. उदा. कापूस, उसा, तांबा, इ. त्याच बरोबर शेतीतून साधनसुध्दा, पंचसुध्दा, वाहतूक, आवाक-निर्वाह होतो. त्यामुळे राष्ट्रीय उत्पादनात वाढ होते. औरंगाबाद जिल्हात कापूस या पिकाचे उत्पादन प्रथम जाते. औरंगाबाद जिल्ह्यात २०१०-११ साली या पिका खालील क्षेत्र ३३२९ हेक्टर होते. य २०१३-१७ या साली ५०५२ हेक्टर इतके होते. यत्वरून असे लक्षात येते हि औरंगाबाद जिल्ह्यातील कापूस लागवडी साठील क्षेत्रात वाढ झालेली आहे.

बिज संज्ञा :- कापूस, उत्पादन, उत्पादकता.

प्रस्तावना :-

भारतीय अर्थव्यवस्था हि शेती प्रधान अर्थव्यवस्था आहे. शेती हा भारतीय लोकांचा मुख्य व्यवसाय आहे. भारतीय सुमारे ७०% लोक उद्यम निर्वाहाचे साधन म्हणून शेतीवर प्रत्येक व अप्रत्येकरित्या अवलंबून आहेत. महाराष्ट्र राज्याच्या आजवर विकान्यात दुर्गि अंशाने सोळावे रोगदान आहे. महाराष्ट्र वार्षिकी २०१७ च्या आकडेवारीनुसार राज्यातील सुमारे ५०% पेक्षा जास्त लोकसंख्या शेती क्षेत्राशी निगडित आहे. राज्यातील एकूण ३०८ लाख हेक्टर भौगोलिक क्षेत्र पैकी सुमारे २२५.१७ लाख हेक्टर क्षेत्र विकान्यातील आहे. त्यापैकी जवळपास १/३ क्षेत्र हे अर्वाण ग्रन्ध क्षेत्राखालील आहे. एकूण विकान्यातील क्षेत्रापैकी २०.५०% क्षेत्र बागाडित आहे. विकान्यातील एकूण क्षेत्रापैकी १४९.४० लाख हेक्टर क्षेत्र खरीण क्षेत्रात (उस विकान्यात) विकान्यातील आहे. तर खली विकान्याची लागवड ५४.७५ लाख हेक्टर क्षेत्रावर केली जाते. उन्हाळी विकान्याची लागवड १.५७ लाख हेक्टर क्षेत्रावर केली जाते. औरंगाबाद जिल्ह्यात पावसाचे प्रमाण कमी आहे. य खलील हवामान कापूस पिकासाठी योग्य आहे. कापूस या पिकासाठी उपचार हवामानाची लागवड अन्वय व कापसाच्या उन्हाळ क्षेत्रासाठी ५.० ते १०.० सें.मी. पाऊल लागतो. कापसाला उन्हाळपसत २५० ते २७ सें.मी. सापडाल आवश्यक करतो.

उद्देश :-

- 1) औरंगाबाद जिल्ह्यातील कापूस पिकाचा अभ्यास करणे.
- 2) औरंगाबाद जिल्ह्यातील कापूस पिकाचे क्षेत्र व उत्पादन अभ्यास करणे.
- 3) औरंगाबाद जिल्ह्यातील कापूस पिकाचे क्षेत्र व उत्पादकता अभ्यास करणे.

Principal
S.S.M.College
Kopergaon

महाराष्ट्रातील शेतकरी आत्महत्या एक असुरत विज्ञेशण

कु. बापचौरे मोहिनी विजास
श्री मद्रसूळ गंगाधिर महाराज सायन्स,
कॉलेज,
कोपरगांव, ता. कोपरगांव, जि. अ.नगर.

प्रा. शेख जे. ए.
श्री मद्रसूळ गंगाधिर महाराज सायन्स,
गौतम आर्टस् & संजीवनी कॉलेज
कॉलेज, कोपरगांव,

सारांश :-

शेतकरी हा जगाचा पोशिंदा आहे. शेती हा महाराष्ट्राचा मुख्य व्यवसाय आहे. आजही कित्येक लोक शेती हा मुख्य व्यवसाय करतात. महाराष्ट्र राज्यातील शेती आणि शेतकरी आज संकटात आहे. भारत या देशाचा विचार केल्यास महाराष्ट्र राज्यात सर्वाधिक शेतकरी आत्महत्या झाल्याचे दिसते. देशामध्ये दर तासाला किमान दोन तरी शेतकरी आत्महत्या करतात. आत्महत्यांच्या कारणांची सर्वात महत्वाची आणि कमी महत्वाची अशी क्रमवारी लावून त्यांच्या निर्मूलनाची धोरणे उरवून निराकरणाचे वेळापत्रक व त्याची अंमलबजावणी ह्यांची जबाबदारी विभागीय प्रधान सचिवालयामार्फत ते पोलीस पाटलापर्यंत निश्चीत केली गेली व पारदर्शक अंमल बजावणी केली गेली तरच शेतकऱ्यांना बटवले ही येथे अन्वयदार सरकार आहे. हे करणे सोपे नाही पण अशक्यही नाही.

बीजसंज्ञा - शेती, शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या, दुष्काळ, कर्जबाजारीपणा, उपाययोजना.

प्रस्तावना -

शेतकरी आत्महत्या ही भारतीय समाजातील एक पार मोठी समस्या म्हणून आज समोर आली आहे. बऱ्या अर्थाने भारत देशामध्ये शेतकरी वर्गाचा जगाचा पोशिंदा म्हटले आहे. शेतकऱ्यांच्या नावाने "जय जवान, जय किसान" असा नारा दिला जातो. भारत हा कृषी प्रधान देश आहे. असे गर्वाने म्हटले जाते. अशा समाजामध्ये शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या होनात. ही खरी चिंतेची चिंतनाची व संशोधनाची बाय सर्वांकरीताच आहे. आजपर्यंत स्पष्ट शालेच्या आकडेवारी वरून भारतामध्ये सर्वात जास्त आत्महत्या होणाऱ्या राज्यामध्ये महाराष्ट्र राज्य प्रथम क्रमांकावर आहे. महाराष्ट्र राज्यातील मन्तराळ जिल्हा हा संपूर्ण भारतामध्ये शेतकरी आत्महत्यांच्या बाबतीत प्रथम क्रमांकावर आहे. देश पातळीवर महाराष्ट्र राज्यातील शेतकरी आत्महत्याबाबत एक नंबरला आहे. पुरोनामी महाराष्ट्राला ही बाब शोभनीय नाही.

शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या ही एक राष्ट्रीय आपत्ती आहे. तर देशातील शासन आणि प्रशासन संभरीरपणे या समस्यांकडे पाहतांना दिसत नाहीत. प्रचार आणि प्रचार नाश्र्वमे पाहिजे त्या प्रमाणात प्रबोधन करत नाहीत किंवा चर्चा घडवून आणत नाहीत. एतज्य शेती आणि शेतकऱ्यांच्या प्रश्नांकडे शासन आणि प्रशासनाची वेफिकीरवृत्ती आणि उदासीन मानसिकता तपासणे आवश्यक झाले आहे. तसेच शेतकऱ्यांच्या निराश्य आणि वैफल्य ग्रस्तेचे मुळ कारणे शोधणेही झालाची गरज आहे. त्यासुलभ आपण जगाचा पोशिंदा शक्रीराजा वाचवू शकतो.

अभ्यास क्षेत्र -

या शोध निबंधासाठी अभ्यास क्षेत्र म्हणून भारत देशातील महाराष्ट्र या राज्याची निवड करण्यात आलेली आहे.

2018-19

172

'RESEARCH JOURNEY' International E-Research Journal
Impact Factor - (SJIF) - 6.261, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)-0.676 (2013)
Special Issue 108- Sustainable Development
UGC Approved Journal

ISSN :
2348-7143
February-2019

नाशिक जिल्ह्यातील एकूण पीका खालील क्षेत्राचा (२०११ ते २०१६) एक भौगोलिक अभ्यास

कु. भागवत पूजा राजधर

श्री सद्गुरू गंगागिर महाराज सायन्स,
गौतम आर्टस् & संजीवनी कॉमर्स कॉलेज,

प्रा. शेख जे. ए.

श्री सद्गुरू गंगागिर महाराज सायन्स,
गौतम आर्टस् & संजीवनी कॉमर्स
कोपरगाव,

सारांश :-

कोणत्याही प्रदेशात भूमीचा वैशिष्ट्यपूर्ण प्रत्येक विभाग तिच्या मुख्यवस्थित गटात समावेश करणे यालाच भूमीउपयोजन असे म्हणतात. जमिन ही कोणत्याही देशाची महत्त्वाची साधनसंपदा आहे. भूमी उपयोजनालाच इंग्रजीमध्ये Land Use and Land Cover असे म्हणतात. (Land Use and Land Cover may be refer to us human activity likes as build up commercial, agriculture land recreation area) and Land covers referred to natural vegetation, water bodies and hill area).

भारत हा कुणी प्रधान देश म्हणून गणला जातो. त्यात नाशिक जिल्ह्यातील पिकांच्या वावतीत अग्रेसर असलेला दिसून येतो व येथे गोदावरी नदीचा उगम अंबवनेकर येथे होत असल्याने पाण्याचा साठा मुबलक आहेत. साधन - संपत्ती विपुल प्रमाणात आहेत. प्रस्तुत शोधनिबंधात नाशिक जिल्ह्यातील एकूण पिकाखालील क्षेत्राचा अभ्यास (२०११ ते २०१६) करण्यात आलेला आहे. सर्व साधारणपणे विचार करता लागवडीखालील क्षेत्रामध्ये कोणताही बदल झाला दिसून येत नाही. चालू पडित जमिन आणि एकूण पेरलेले क्षेत्र यामध्ये थोड्या फार प्रमाणात बदल झालेला या महा धर्मांमधील अभ्यासावरून दिसून येतो.

बीजसंज्ञा - एकूण पिकाखालील क्षेत्र, एकूण पेरलेले क्षेत्र, लागवडीखालील क्षेत्र.

प्रस्तावना -

देशाचा आर्थिक व सामाजिक विकास हा त्या देशातील उपलब्ध असलेल्या नैसर्गिक साधन संपत्तीवर अवलंबून असते. भूमी उपयोजना आर्थिक दृष्ट्या महत्त्वाचे स्थान म्हणून ओळखले जाते. भूमी उपयोजनाचा उपयोग शेती करण्यासाठी, कारखानदारी, वाहतूक व दळणवळण, उद्योगधंद्यांसाठी, मोठ्या प्रमाणात भूमी उपयोजनाचा उपयोग केला जातो. भारत हा कुणी प्रधान देश असल्याने शेतीसाठी पाण्याची आवश्यकता असते. नाशिक जिल्ह्यात पाण्याचा साठा मुबलक प्रमाणात आहे. त्यामुळे तेथे शेती करणे सोपे झाले आहेत. तसेच भौगोलिक बदलानुसार पिके घेतली जातात. ऊन, द्राक्षे, डाळिव, घोर, या फळपिकांचे उत्पादन मोठ्या प्रमाणात होते. तसेच भाजीपाला फुल शेती, कडधान्य, असे विविध पिके घेतली जातात. नाशिक जिल्ह्यात मोठ्या प्रमाणात उद्योगधंदे आहेत. त्यामुळे लोकांना रोजगारांच्या संधी प्राप्त झाल्या आहेत.

महाराष्ट्रातील ५०% लोकांचा व्यवसाय शेती आहेत. जिल्ह्याचे एकूण क्षेत्रफळ १५,५८२ चौ.कि.मी. लागवडीखालील आहे. कृषी क्षेत्र गुमारे ११.११, ५०० हेक्टर एकूण क्षेत्र ८,८०,२५८ हेक्टर खरीप ६,५२,५५० हेक्टर रब्बी १,२५,६८५ हेक्टर आहे. २०११ च्या जनगणनेनुसार एकूण लोकसंख्या ६१,०७,१८७ आहेत. जिल्ह्यात एकूण १५ तालुके आहेत. वेगवेगळ्या तालुक्यात वेगळी पिके घेतली जातात. कांदा, डाळिव, द्राक्षे ही प्रमुख पिके उगतपूरी, अंबवनेकर गेट या भागात भात लागवड मोठ्या प्रमाणात होते. भाजीपाला उत्पादन उत्तर-पूर्व भागात वापूस आणि ज्यारीने उत्पादन होतो. जिल्ह्यात पिंपळगाव ही द्राक्षांची

2018-19

173

'RESEARCH JOURNEY' International E-Research Journal
Impact Factor - (SJIF) - 6.261, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)-0.676 (2013)
Special Issue 108- Sustainable Development
UGC Approved Journal

ISSN :
2348-7143
February-2019

अहमदनगर जिल्ह्यातील लोकसंख्या वाढ आणि साक्षरता अभ्यास (१९६१ ते २०११)

कु. वनसोडे पुजा भिमराज

तृतीय वर्ष कला (भूगोलशास्त्र विभाग)

श्री. सद्गुरु गंगागिर महाराज, मायन्स गौतम आर्ट्स अँड सॅंजीवनी कॉमर्स कॉलेज
कौपरगाव, जि. अहमदनगर.

प्रा. शेख जे. ए.

सहाय्यक प्राध्यापक,

भूगोलशास्त्र विभाग,

श्री. सद्गुरु गंगागिर महाराज, मायन्स गौतम आर्ट्स अँड सॅंजीवनी कॉमर्स कॉलेज
कौपरगाव, जि. अहमदनगर

प्रस्तावना :-

पृथ्वीवर इतर प्राणी व वनस्पतींच्या तुलनेत मानव फारच उशिरा म्हणजे सुमारे २० लाख वर्षापूर्वी अस्तित्वात आला.असे अभ्यासकांचे मत आहे. मानवाचे सुरुवातीचे जीवन खूपच खडतर असावे म्हणूनच लोकसंघेत फार विशेष वाढ झाल्याचे दिसत नाही. मात्र सुमारे १०,००० वर्षापूर्वी मानवाला शेतीचे कौशल्य प्राप्त झाल्याने त्याच्या जीवनात स्थैर्य आले आणि वेव्हापासूनच मानवाची संख्या सतत वाढत गेली. लोकसंख्या वाढीचा वेग मात्र विविध कालखंडात वेगवेगळ्या आढळतो. सुरुवातीस लोकसंख्या वाढ अतिशय संथगतीने झालेली दिसते मात्र गेल्या ३०० वर्षात आणि विशेषतः २० व्या शतकात लोकसंख्या सर्वाधिक वेगाने वाढल्याचे दिसते.

शिक्षण हा सामाजिक व आर्थिक प्रगतीचा कणा आहे. कोणत्याही राष्ट्रांच्या प्रगतीसाठी त्या राष्ट्रांतील जनता ही शिक्षित असणे महत्वाचे असते. २०११ मध्ये झालेल्या जनगणनेनुसार भारतातील ७४.०४ % जनता ही शिक्षित आहे. हीच साक्षरता इंग्लंड सोडून जाताना १२% होती. साक्षरतेतील सहा पट वाढते ही सहा दशकात बरकरारी पाहता जास्त वाढते. जागतिक सरासरीत सर्वात मोठी अशिक्षित जनता भारतात आहे. एका अभ्यासानुसार भारत पूर्णपणे साक्षर व्हायला २०६० हे वर्ष उजड्याचे जाणेल. लोकसंख्या वाढ ही आज जगात साधारणपणे दर मिनिटाला १४४ बालकांची तर भारतात ४८ बालकांची भर पडते. लोकसंख्या वाढीच्या तुलनेत साक्षरतेचे प्रमाण यामध्ये आपणास तफावत पाहण्यास मिळते.

बीज संज्ञा :- लोकसंख्या वाढ, साक्षरता.

अभ्यास क्षेत्र :

अहमदनगर जिल्ह्यात एकूण १४ तालुके असून अहमदनगर जिल्ह्यात चार उपविभाग आहेत. अहमदनगर जिल्ह्याला नगर या टोपण नावाने देखील संबोधले जाते. अहमदनगर जिल्ह्यांचे जगाच्या नकाशावरचे स्थान १८.२° उत्तर ते १९.९° उत्तर अक्षांश, ७२.९° पूर्व ते ७५.५° रेखांश असे असून शहराची समुद्रसपाटी पामूनची ऊंची ६४९ मीटर आहे. महाभारतातील क्षेत्रफळाच्या दृष्टीने सर्वात मोठा जिल्हा अशी अहमदनगरची ओळख आहे. या जिल्ह्याने राज्याच्या एकूण क्षेत्रफळाच्या ५.५४% भौगोलिक क्षेत्र व्यापलेले आहे.

२०११ च्या जनगणनेनुसार जिल्ह्याची लोकसंख्या ४,५४३,१५९ इतकी होती त्यामध्ये पुरुषांची संख्या २,३४२,८२५ तर स्त्रियांची संख्या २,२००,३३४ इतकी होती.

२०११ मधील अहमदनगर जिल्ह्याचा सरासरी साक्षरता दर २००१ च्या ७५.३० % च्या तुलनेत ७९.०५ % आहे.

2019-19

174

अहमदनगर जिल्ह्यातील प्रमुख पिकांचा एक शैथिलिक अभ्यास (२०११-१५)

सुनिल राजेंद्र सोमवंशी
तृतीय वर्ष कला (भूगोल)

श्री. मदनगुळ गंगागीर महानगर माध्यम, गौतम आर्टस व संजीवनी कॉमर्स महाविद्यालय
कोपरगाव.

प्रा. जे.ए. शेख
सहायक प्राध्यापक
भूगोल विभाग

श्री. मदनगुळ गंगागीर महानगर माध्यम, गौतम आर्टस व संजीवनी कॉमर्स महाविद्यालय
कोपरगाव.

सारांश :-

अहमदनगर जिल्ह्यातील शेती क्षेत्रावर जिल्ह्यातील लोक हे प्रत्यक्ष रित्या व अप्रत्यक्षरित्या शेतीवर अवलंबून असून शेती क्षेत्र प्रगतीशील असल्याचे दिसून येत आहे. बहुतेक शेतकरी हे पारंपारिक पिक घेतात त्यात जास्त प्रमाणात बदल होताना दिसून येत नाही. त्यामुळे अहमदनगर जिल्ह्यातील पिकरचना ही एक पिक पध्दती प्रमाणे गावेबद्ध शाली आहे. उदा. गहू, बाजरी, ज्वारी, मका, उस, या सारख्या प्रमुख पिके आहेत. त्यानंतर कांदा, हरभरा, मूग, तूर, मुरगुळ, माचू प्रमाणे फळे, फुले व भाजीपालाचे प्रमाण जिल्ह्यात पिकांचे प्रमाण योग्य असल्याचे दिसून येते. परंतु पिकांचे व इतर शेतीचा विकास हा पूर्ण पणे झालेला दिसून येत नाही. याचे मुख्य कारण म्हणजे शेतीला पाण्याचा पुरवठा सुविधा अत्यंत कमी आहे. जिल्ह्यातील काही भागातील शेती ही पर्जन्यमानावर असल्याचे क्षेत्रे विविध पिकांचे उत्पादन केले जाते त्यामुळे जिल्ह्यातील शेतकऱ्यांची आर्थिक स्थिती समाधानकारक दिसत जिल्ह्यातील शेतीवर निसर्गाने भवता घातल्या आहेत असे दिसून येते.

प्रस्तावना :-

शेती हा मानवाचा मुलभूत व्यवसाय आहे. या व्यवसायात निरव्याहून अधिक लोक गुंतलेले आहेत. जगातील अन्य व्यवसायांपैकी शेती व्यवसाय हा सर्वात प्राचीन व्यवसाय आहे. मानव वसाहती करून राहू लागल्यापासून शेती व्यवसाय अस्तित्वात आहे. सध्या प्रौद्योगिक युग असले तरी शेती हा अनेक देशातील अर्थकारण कशा आहे. जगाच्या संपूर्ण लोकसंख्या ही २/३ लोकांचे जीवन कृषी व्यवसायावर अवलंबून आहे.

देशाचा आर्थिक व सामाजिक विकास हा त्या देशात नैसर्गिक साधन संपत्तीवर असतो. भारत हा कृषीप्रधान देश आहे. भारतीय शेतीच्या व्यवहारातून अजही शोका प्रमाणावर रोजगार उपलब्ध होतात. परंतु दिवसेंदिवस पर्जन्यमान कमी होत असल्याचे शेतीचा दर हेक्टरी उत्पादन क्षमता कमी होत असल्याचे दिसून येत आहे. देशातील वाढत्या लोकसंख्येचा विचार करता अन्नधान्याचे उत्पादन वाढवण्यासाठी शेतीचा विकास होणे सद्यस्थिती आवश्यक झाले आहे.

भारताप्रमाणेच महाराष्ट्र देशील कृषी प्रधान राज्य असून ७०% लोकांचा मुख्य व्यवसाय शेती आहे. पंजाब, हरियाणा, मध्यप्रदेश या राज्यांच्या तुलनेत महाराष्ट्रातील शेती खालील प्रमाणे फारच कमी आहे. त्यात वाढ करण्याच्या दृष्टीने राज्य सरकार विविध स्तरावर प्रयत्न करत आहे. अहमदनगर जिल्ह्याचा अभ्यास करता असे दिसून येते की, जिल्ह्यातील १३.२६ लाख हेक्टर क्षेत्र पिकांच्या लागवडी खाली आहे. अहमदनगर जिल्ह्याची निर्मिती मज १८२२ मध्ये झाली. अहमदनगर जिल्ह्याचे क्षेत्रफळ १७४१३ चौ.कि. असून २०११ मधील जनगणनेनुसार संपूर्ण लोकसंख्या ही ५२,०५,२८७ झाली आहे. जिल्ह्यातील अनेक लोक हे प्रत्यक्ष व

21F-19

175

अहमदनगर जिल्ह्यातील ग्रामीण लोकसंख्या वाढ (१९६१ ते २०११) एक भौगोलिक अभ्यास

आदिनाथ संजय घारे

श्री. सदगुरु गंगागीर महाराज सायन्स, गौतम आर्ट्स व संजीवनी कॉमर्स महाविद्यालय
कोपरगाव.

प्रा. जे. ए. शेख

श्री. सदगुरु गंगागीर महाराज
सायन्स, गौतम आर्ट्स व संजीवनी कॉमर्स महाविद्यालय
कोपरगाव.

प्रस्तावना :-

लोकसंख्या ही एक नैसर्गिक साधनसंपत्ती आहे. लोकसंख्या व त्याचे वितरण हा मानवी भूगोल ह्या विषयातील सर्वात महत्वाचा घटक आहे. मानवाने पृथ्वीवर संपन्न बदल घडून आणले आहेत. म्हणून मानवाला अनन्य साधारण महत्त्व आहे. मानवाने निर्मितीक्षम वृद्धीच्या महायाने विविध क्षेत्रात प्रगती केली आहे. विविध संस्कृतींचा विकास साधणारा तो एकमेव शिल्पकार आहे. लोकसंख्या वाढीसाठी संकल्पना समजून घेण्यासाठी लोकसंख्येत कोणते घटक बदल घडवून आणतात, ते माहित असणे महत्वाचे असते. यामध्ये प्रागुख्याने जन्मदर, मृत्युदर, स्थलांतर आणि सरासरी आयुर्मान इ. गोष्टींच्या विवेचनाने समावेश होत असतो.

लोकसंख्येच्या दृष्टीने महाराष्ट्राचा भारतात दुसरा क्रमांक लागतो. त्याचप्रमाणे आज जगात साधारणपणे दर मिनिटाला १४४ बालकांची तर भारतात ४८ बालकांची भर पडते. (संदर्भ. डॉ.एस.बी.सवदी पान क्र.६.१) इ.स. २०११ च्या जनगणनेनुसार महाराष्ट्राची लोकसंख्या सुमारे ११,२३,७२,९७२ इतकी आहे. यामध्ये ५१.१ % पुरुष तर व ४८.९% स्त्रिया आहे. भारताच्या एकूण लोकसंख्येच्या ९.३३% इतके लोक एकट्या महाराष्ट्रात आहे.

१ मे १९६० रोजी महाराष्ट्र राज्याची निर्मिती झाली त्यावेळी महाराष्ट्राची लोकसंख्या सुमारे ४ कोटी होती. त्यानंतर गेल्या ५० वर्षांमध्ये उद्योगधंदे, व्यापार, वाहतूक, पर्यटन, शेती यांच्या विकासांमुळे जीवनात स्थिरता आली. रोजगाराच्या निर्मितीमुळे लोकाने मोठ्या प्रमाणात महाराष्ट्रात स्थलांतर झाले. त्यामुळे लोकसंख्येत मतत वाढ झालेली आहे. महाराष्ट्राच्या लोकसंख्येत वाढीचा वेग भारताच्या लोकसंख्या वाढीच्या वेगापेक्षा जास्त आहे. त्यामुळे या लोकसंख्येत वाढीने जगाच्या फाही भागात विस्फोट स्वरूप धारण केलेले आहे. 'लोकसंख्या वाढ' हा शब्द लोकसंख्येतील बदल या अर्थाने वापरला जातो.

बीज संज्ञा :- लोकसंख्या, ग्रामीण लोकसंख्या, घनता.

अभ्यास क्षेत्र :-

अहमदनगर हा क्षेत्रफळानुसार महाराष्ट्रातील सर्वांत मोठा जिल्हा आहे. जिल्ह्याचे क्षेत्रफळ १७,४१३ चौ. कि.मी. इतके आहे. प्रशासकीय दृष्ट्या अहमदनगर जिल्हा नाशिक या प्रशासकीय विभागात आहे. अहमदनगर जिल्ह्यात एकूण १४ तालुके असून अहमदनगर जिल्ह्याची स्थापना १८२२ साली झालेली आहे.

इ.स. २०११ च्या जनगणनेनुसार ४५,४३,०८० इतकी लोकसंख्या अहमदनगर जिल्ह्याची आहे. क्षेत्रफळाच्या दृष्टीने अहमदनगर जिल्ह्याने राज्याचे ६.५४% भौगोलिक क्षेत्र व्यापलेले आहे. त्याचप्रमाणे अहमदनगर जिल्ह्याची घनता २६० प्रती चौ. कि.मी. असून साक्षरता दर ८०.२२% आहे. तर लिंग-गुणोत्तर १.०७ आहे. तर त्यात पुरुषांची संख्या २३,४२,८२५ इतकी आहे. तर स्त्रियांची संख्या २२,००,२३४ इतकी आहे.

218-19 (198)

Geographical Study of Agriculture Land Use Pattern in Solapur District

Mr. Zaf Prudip Dhamaji
Asst. Prof. Department of Geography,
S.S.G.M. College, Kopergaon, Ahmednagar.

Abstract:

In this paper an attempt has been made to analyze the agricultural land use pattern at micro level in Solapur District. This study is based on secondary data collected from secondary records. Agriculture production is influenced by physical, climatological, socio-economic, technological and organization factors. An endeavour is made here to study crop combination regions in Solapur District for year 2011-2012. This is normal year for agriculture phenomenon in this district. The crop data has been computed with the help of Weaver's technique of crop combination. Solapur district occupies southern part of Maharashtra state. It occupies an area of 14,81,59 sq.km. And supports 22% of population in 2011 census. Administrative the district is divided in to eleven taluqas. Physiography, temperature, rainfall, soil and drainage influence on agriculture landuse pattern in this district. Temperature is high in summer. Because of district is located in drought prone area of Maharashtra. Rainfall varies between 200 to 600 millimeters rainfall from west to east in entire district. Thirteen crops have been considered for crop ranking and crop combination. Among these, jowar, wheat, bejara, sugarcane, gram, maize, safflower, cotton, etc. are the major crops. By computing crop ranks and crop combination in Solapur District has identified ten crop combination. Such type of study represents real situation of cropping pattern in Solapur District and helps to planners, agricultural scientists and research scholars.

Keywords: Landuse pattern, crop ranking, crop combination, cropping pattern

Introduction :-

Agriculture still forms the backbone of Indian economy, inspite concerned efforts towards industrialization in last two decades. Agriculture contributes a high share of net domestic product by sectors in India. Farmers are growing numerous of crops in the field rather than single crop. The distributional pattern of crops in any region is an outcome of predominance of certain crop or combination of crops. This is an term of emergence of typical crop combination. Cropping pattern in study region has undergone an evolutionary process. The soil and other natural environmental factors, along with the socioeconomic factors, affects the cropping pattern in study region. The statistical techniques provide accurate techniques. For the study of agriculture landuse and cropping pattern various methods have used by scholars, scientists and geographers. Among them J.C. Weavers method is selected in present investigation. Weaver in 1954 has applied least standard deviation technique for computing crop combination region. He demarcated agriculture regions applying statistical method, on the basis of percentage of crops and their associations. According to them crop always exist in association. His formulation has very simple. First, the percentage of each crop of the selected crops to the total cropped area is determined. Then each percentage is considered against a standard norm and with the help of standard deviation, the right crop combination is determined.

Study Area

The present study deals with the geographical perspectives of the agriculture in Solapur District. The Solapur district is bounded by 17° 05' North latitudes to 18° 32' North latitudes and 74° 42' East of 76° 15' East longitudes. The total geographical area of Solapur district is 14895²

A Geographical Study of Ground Water Management for Sustainable Development of Agriculture in The Barshi Tahsil of Solapur District

Prof. Zol P.D.

Department of Geography,
 S.S.G.M.College Kopargaon.

Prof. Kadus V D

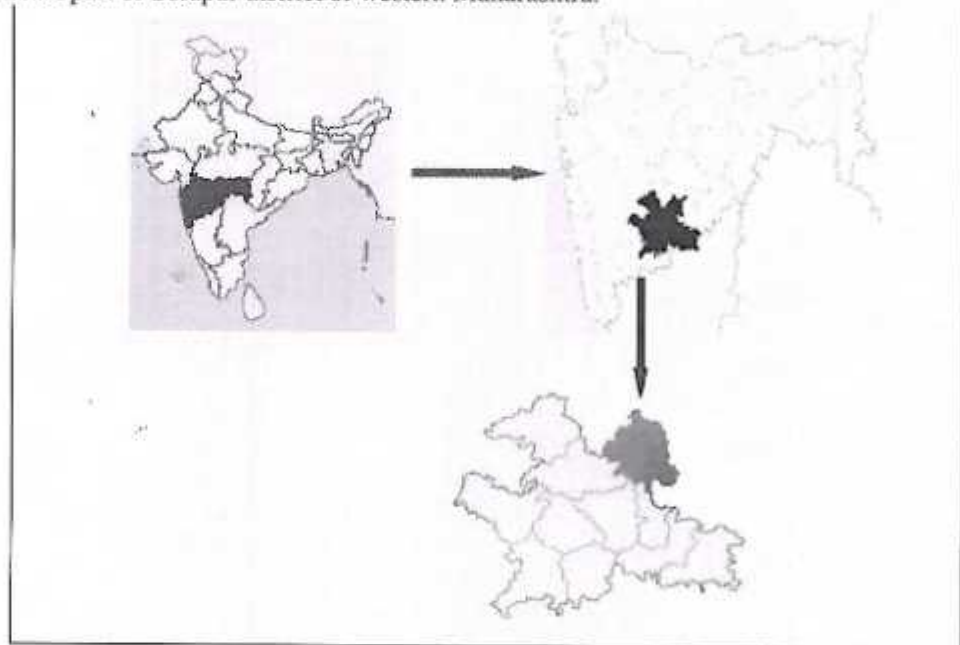
Department of Geography,
 S.S.G.M.College Kopargaon.

Introduction

The present study mainly aims at finding out Ground water Management and cost effective model for optimizing consumption of water for agriculture has been undertaken. As the drought prone areas are the most severally affected areas, it has been decided to find out geographical feasibility of such model in the Drought Prone tahsil like Barshi. The present study intends to answer these research questions and aims at designing the strategy. The problems of drought prone areas are observed in the selected study area and hence it may be applicable to drought prone areas in the state and country.

Study area

The area selected for the present research is Barshi tahsil of Solapur district. The tahsil extends from 18°14' N to 18°24' N latitudes and from 75°6' E to 75°41' E longitudes. The tahsil lies in the northwest part of Solapur district of western Maharashtra.

Hypothesis:

The problem of agricultural development in the Barshi Tahsil is mainly associated with drought prone condition and limited development of irrigation.

Therefore it is necessary to develop a planning strategy to use the available water resources in sustainable manner. Thus, the study hypothesizes that proper management of ground water, watershed management programmes and agriculture planning may mitigate the problem of scarcity of water and thereby improve sustainability of agriculture.

Objectives:

1. To carry out estimation of available water resources through rainfall, ground water and surface water in the Barshi tahsil.

कॉंग्रेस एस.व्ही.देशपांडे व कॉंग्रेस एस.एस. मिरजकर यांचे अहमदनगर जिल्हयातील कम्युनिस्ट पक्षातील योगदान

प्रा. गणेश शंकर विधाटे
इतिहास विभाग,
एस.एस.जी.एम. कॉलेज,
कोपरगाव, जि. अहमदनगर ४२३६०१
मोबाईल : ९२२५२२२२४१

2018-19

महत्वाचे शब्द : कम्युनिस्ट इंटरनॅशनल, पब्लिक सेफ्टी अॅक्ट, मार्क्सवाद, युगांतर, समाजवाद, तिरंगी तात्यावाद.

शोधनिबंधाचा उद्देश :

१. कॉंग्रेस एस.व्ही. देशपांडे व कॉंग्रेस एस.एस.मिरजकर यांना कैद करून अहमदनगर जिल्हयामध्ये ठेवण्याचा ब्रिटिश सरकारच्या हेतूचा मागोवा घेणे.
२. कॉंग्रेस एस.व्ही. देशपांडे व कॉंग्रेस एस.एस.मिरजकर यांचा कॉंग्रेसच्या व्यासपीठावरून कम्युनिस्ट विचारसरणीचा प्रसार करण्यासंदर्भातील भूमिकेचा मागोवा घेणे.
३. कॉंग्रेस एस.व्ही.देशपांडे यांचे नगर शहरात कम्युनिस्ट पक्षाची विचारसरणी रुचविण्यामागच्या भूमिकेचा आढावा घेणे.
४. कॉंग्रेस एस.व्ही. देशपांडे व कॉंग्रेस एस.एस. मिरजकर यांचे शेतकरी व सावकारशाही विरोधी चळवळीतील कार्याचा आढावा घेणे.

संशोधन पध्दती :

प्रस्तुत शोधनिबंधासाठी ऐतिहासिक संशोधन पध्दतीचा उपयोग करण्यात आला आहे. त्यामध्ये कॉंग्रेस एस.व्ही. देशपांडे व कॉंग्रेस एस.एस. मिरजकर यांचे चरित्रग्रंथ, गौरवग्रंथ, महाराष्ट्र राज्य कम्युनिस्ट पक्षाचे मुखपत्र साप्ताहिक युगांतर, भारतीय कम्युनिस्ट पक्षाने प्रकाशित केलेले श्रीकांत लाड संपादित 'भारतीय कम्युनिस्ट पक्षाची ५० वर्षे' हा संदर्भ ग्रंथ, कॉंग्रेस मालिनी तुळपुळे यांचा कॉंग्रेस वसंतराव तुळपुळे: कार्य व परिचय या संदर्भ ग्रंथांचा वापर केला आहे.

प्रस्तावना :

शेतकऱ्यांचा जिल्हा म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या अहमदनगर जिल्हयातील कम्युनिस्ट पक्षाची चळवळ बळकट करण्यामध्ये शेतकरी वर्गाचा मोठा वाटा आहे. 'शेतकरी आम्ही झालो समदं लाल बावटेलालं' असे जिल्हयातील कम्युनिस्ट विचारांचे शेतकरी व त्यांचे नेते अभिमानाने म्हणत असत. कम्युनिस्ट पक्षाचे क्रांतिकारी तत्वज्ञान अहमदनगर जिल्हयातील प्रत्येक खेड्यात पोहचविण्यात लाल बावटयाच्या शेतकऱ्यांनी व त्यांच्या पुढाऱ्यांनी केलेली कामगिरी महत्वाची समजली जाते. जिल्हयातील कम्युनिस्ट पक्षाच्या चळवळीची राष्ट्रीय आंदोलनाशी कम्युनिस्टांनी सांगड घातलेली दिसून येते. पक्षातील बहुतेक नेते व कार्यकर्ते हे पूर्वीचे कॉंग्रेसचे कार्यकर्ते असलेले दिसून येतात. कॉंग्रेसच्या व्यासपीठावरून त्यांनी वर्गीय प्रश्न हाताळले असल्याने शेतकरी-कामगारांच्या मोठमोठ्या चळवळी उभारून त्या यशस्वी करणे जिल्हयातील कम्युनिस्ट पक्षाच्या नेत्यांना

मात्र में अपनी पीढ़ी बन जाने का अग्रदूत किया था मात्र पाँच सौ महीने में। इस समय गाजलीबी को रामसरण के सहारे की गलत भी। महताब गुरु को वेश्यागिरी का इंधा पसंद नहीं था क्योंकि गंभीर बीमारी से कोई शिष्टता भर गए यह नहीं मृत्यु शैया पर पहुँच गई जिस काम के लिए अन्साह ने हूँ नहीं बनाया वह काम नहीं करना चाहिए क्योंकि मुता। कीन है? कभी रेलवे स्टेशन पर मोर्चाबाएँ पुराने डिब्बे में से पुलिस वाले के साथ कोई निकला है तो कभी शराबियों का बावियों के साथ हमारा कोई विराट्ट फलता है इस बीच रुपये के लिए इतना पैसा काम करने की क्या जरूरत? किन्तु कभी गरीबी और कभी पुलिस आदि के डर से मजदूरी में यह काम करना पड़ता है पहले तो मोहल्ले में पुराने ही किसी ना किसी से हँसी मजाक से पता चल जाता था कि जिसके घर बच्चा हुआ है पर अब तो बच्चे की कम पैसा हो रहे हैं ऊँची इमारतों में कोई उन्हें पुराने नहीं देता धंधे में आ रही गिरवट को देखते हुए निरिया रखने की छूट स्वीकृति या चुकी भी वही गमतीक मूख में केबन कोई कोई सपर्य पुरान को इनका कोठी के रूप में भरपूर पोषण कर सके इसके लिए अपनी उचित या अनुचित स्वीकृति कोई भी दिवजा दे सकता था येट मानने की इस अवस्था में किन्ने तो गुरे पर उसे बेधुआपुति की तरह अपना चुके थे क्योंकि एक तो निरिया कम लोग बनते थे और दूसरे केवल निरिया द्वारा ही गई सीमित धनराशि में इनका खर्च मुश्किल ही जाता था कभी-कभी टूनों और बसों में बाइकर भी यह धन उगाही करते लगते लेकिन ऐसे दिवजों को पता चलते ही उन्हें विराट्टरी से बहिष्कृत करने जैसा रंड भी गुरु की नारा दिया जाता क्योंकि उनके समुदाय में भीख मांगना चोरी हिंसा करना मयकर पाप माना जाता है।

संदर्भ ग्रंथ-

1. नीरखा माधव - बंगदीप प-क १९०
2. नीरखा माधव - बंगदीप प-क १२
3. नीरखा माधव - बंगदीप प-क २२-२३
4. नीरखा माधव - बंगदीप प-क १३
5. नीरखा माधव - बंगदीप प-क १४
6. नीरखा माधव - बंगदीप प-क १६
7. नीरखा माधव - बंगदीप प-क १५

प्रतिया : पितृसत्तात्मक व्यवस्था की संरचनात्मक प्रकृता।
 डॉ. योगेश विहल शर्मा,
 सहा.अध्यक्ष (हिंदी विभाग),
 एम.एस.जी.एम.कोलेज,कोपरगाव (मिर्ठी), महाराष्ट्र

253

साक्षर समाज का दर्शन होता है। जीवन एवं समाज के प्रति साक्षर्यकार की अपनी दृष्टि होती है। साहित्य जब पूर्ण विमर्श को प्रतिबिम्बित करता है तो उसका लक्ष्य दोहरा होता है। एक दुर्गम सिद्धि, विमर्शों और लक्षणों को विश्लेषण का विषय बना कर उनके निवारण हेतु सुचिंतित समाधान खोजता। दूसरा, अपने अनुभव-रूप से गुजर कर बेहतर नवित्य के निर्माण हेतु भावी पीढ़ी का रिस्क-टैक करना। इसी कारण प्रेमचंद ने कहा है- "साहित्य परिवर्तन का साधन होता है।" आज समाज में कई विमर्श एक साथ बहुरूप हैं। स्त्री विमर्श, वंश विमर्श, जाति विमर्श आदि। कई जल्द ही और ईमानदार विमर्शों को जरूरी समझी बुझी पड़ी थी, वे सब बाहर आ रही हैं। और अपनी उपस्थिति को सपन आवाज में नहसूस कर रही हैं। विमर्श का अर्थ है जीवन प्रवृत्त। "फिरी भी समस्या या स्थिति को एक कोण से न देखकर गिन, मानसिकताओं, दृष्टियों, संस्कारों और वैचारिक प्रवृत्तियों का समाहार करते हुए उभट-पुभट कर देखना; उसे समझना है समाज को समझने की कोशिश करके, और फिर मानवीय संवेगों में निष्कर्ष प्राप्ति की चेष्टा करना। उल्लेखनीय है कि इस प्रक्रिया में निष्कर्ष अंतिम निर्णय की तरह बोंपे नहीं जाते बल्कि उन्हें समय के साथ मुड-अड कर नया स्वरूप ग्रहण करते ही स्वतंत्रता दी जाती है।" हिंदी में विमर्श शब्द अंग्रेजी के ~~विमर्श~~ से आया है जिसका अर्थ है विमर्श अर्थ है विमर्श पर सुधीय एवं गंभीर चिंतन-मन। इस प्रकार स्त्री विमर्श का अर्थ है स्त्री को स्त्री में रखकर समाज, संस्कृति, परंपरा एवं इतिहास का पुरस्कार करते हुए स्त्री की स्थिति पर साक्षात् दृष्टि से विचार करने का अनवरत प्रक्रिया। स्पष्ट है कि स्त्री विमर्श के अंतर्गत अतीत या समकालीन-अनुभव नहीं रहते बल्कि वर्तमान एवं भविष्य दोनों कालखंडों पर एक-दूसरों की अन्वेषी एवं संगति में विश्लेषण करने का भाव प्रदान करता है। आज स्त्री विमर्श स्त्री शैल का प्रसार का आख्यान है। २० वीं सदी में-साहित्य में भी स्त्री केंद्र में रही है। सभी विधाओं (कविता, कहानी, उपन्यास, नाटक, विमर्श आदि) में स्त्री को लिखा गया। साहित्य की विभिन्न विधाओं में से उपन्यास समाज का उसकी परिस्थिति तथा जन-जीवन के चित्रण का सर्वश्रेष्ठ साधन तथा माध्यम है। २१ वीं सदी के पहले दशक में भी अनेक कथानीयों, तथा उपन्यासकारों ने अपनी रचनाओं में स्त्री को संबोधित करने का प्रयास किया, उसे अपने का प्रयास किया और इस क्षेत्र में प्रगतिवादी कवि केदारनाथ अग्रवाल को ब्र नाम बड़े ही गौरव के साथ लेना चाहिए। इन्होंने समाज के ऐसे तबकों को स्त्री को उपन्यास में विवशित किया है, जो अपना जीवन ऐसी परिस्थिति में जीती है जहाँ आम आदमी की नजर एक नही पहुँचती। प्रगतिवादी कवि केदारनाथ अग्रवाल स्वयं शीघ्र शिल्प के 'कथानीय' गंध ने जन्मे जो गंध पिछड़े गंधों में गिन जाता है और वर्तमान भी कवि का गंध में ही व्यतीत हुआ। इसलिए ग्रामीण जीवन की विस्तारियों से भली-भाँति कवि दृष्टय परिचित हैं। उन्हीं के शब्दों में- "वर्तमान में दिल्ली से दूर। बहुत दूर। पीछित परागिता अपनागत और नरत। भय और मूक। और बीमारियों से ग्रस्त भी रहा है मेरा गंध कथानीय दिव्यतातें हुई लालटेन की तरह।"

प्रगतिवादी कवि केदारनाथ जी हिंदी उपन्यास साहित्य में प्रेमचंद परंपरा को विकास देते हैं। बासव में केदारनाथ की शीघ्र, शक्ति, दलित जनता के प्रतिनिधि और मानवता के सज्ज प्रहरी है, जो समाजवाद और जनवाद दोनों में विश्वास रखते हैं। दरअसल ग्रामीण जीवन के यथार्थ चित्रण की विस परंपरा का प्रारंभ प्रेमचंद ने किया था। उसी का विकसित रूप केदारनाथ अग्रवाल जी के उपन्यास में दिखता है। केदारनाथ जी का

मात्र में अपनी पीढ़ी बन जाने का अग्रदूत किया था मात्र पाँच सौ महीने में। इस समय गाजलीबी को रामसरण के सहारे की गलत भी। महताब गुरु को वेश्यागिरी का इंधा पसंद नहीं था क्योंकि गंभीर बीमारी से कोई शिष्टता भर गए यह नहीं मृत्यु शैया पर पहुँच गई जिस काम के लिए अन्साह ने हूँ नहीं बनाया वह काम नहीं करना चाहिए क्योंकि मुता। कीन है? कभी रेलवे स्टेशन पर मोर्चाबाएँ पुराने डिब्बे में से पुलिस वाले के साथ कोई निकला है तो कभी शराबियों का बावियों के साथ हमारा कोई विराट्ट फलता है इस बीच रुपये के लिए इतना पैसा काम करने की क्या जरूरत? किन्तु कभी गरीबी और कभी पुलिस आदि के डर से मजदूरी में यह काम करना पड़ता है पहले तो मोहल्ले में पुराने ही किसी ना किसी से हँसी मजाक से पता चल जाता था कि जिसके घर बच्चा हुआ है पर अब तो बच्चे की कम पैसा हो रहे हैं ऊँची इमारतों में कोई उन्हें पुराने नहीं देता धंधे में आ रही गिरवट को देखते हुए निरिया रखने की छूट स्वीकृति या चुकी भी वही गमतीक मूख में केबन कोई कोई सपर्य पुरान को इनका कोठी के रूप में भरपूर पोषण कर सके इसके लिए अपनी उचित या अनुचित स्वीकृति कोई भी दिवजा दे सकता था येट मानने की इस अवस्था में किन्ने तो गुरे पर उसे बेधुआपुति की तरह अपना चुके थे क्योंकि एक तो निरिया कम लोग बनते थे और दूसरे केवल निरिया द्वारा ही गई सीमित धनराशि में इनका खर्च मुश्किल ही जाता था कभी-कभी टूनों और बसों में बाइकर भी यह धन उगाही करते लगते लेकिन ऐसे दिवजों को पता चलते ही उन्हें विराट्टरी से बहिष्कृत करने जैसा रंड भी गुरु की नारा दिया जाता क्योंकि उनके समुदाय में भीख मांगना चोरी हिंसा करना मयकर पाप माना जाता है।

संदर्भ ग्रंथ-

1. नीरखा माधव - बंगदीप प-क १९०
2. नीरखा माधव - बंगदीप प-क १२
3. नीरखा माधव - बंगदीप प-क २२-२३
4. नीरखा माधव - बंगदीप प-क १३
5. नीरखा माधव - बंगदीप प-क १४
6. नीरखा माधव - बंगदीप प-क १६
7. नीरखा माधव - बंगदीप प-क १५

श्री
व्दाली
प्रकाशन
पुणे-५८.

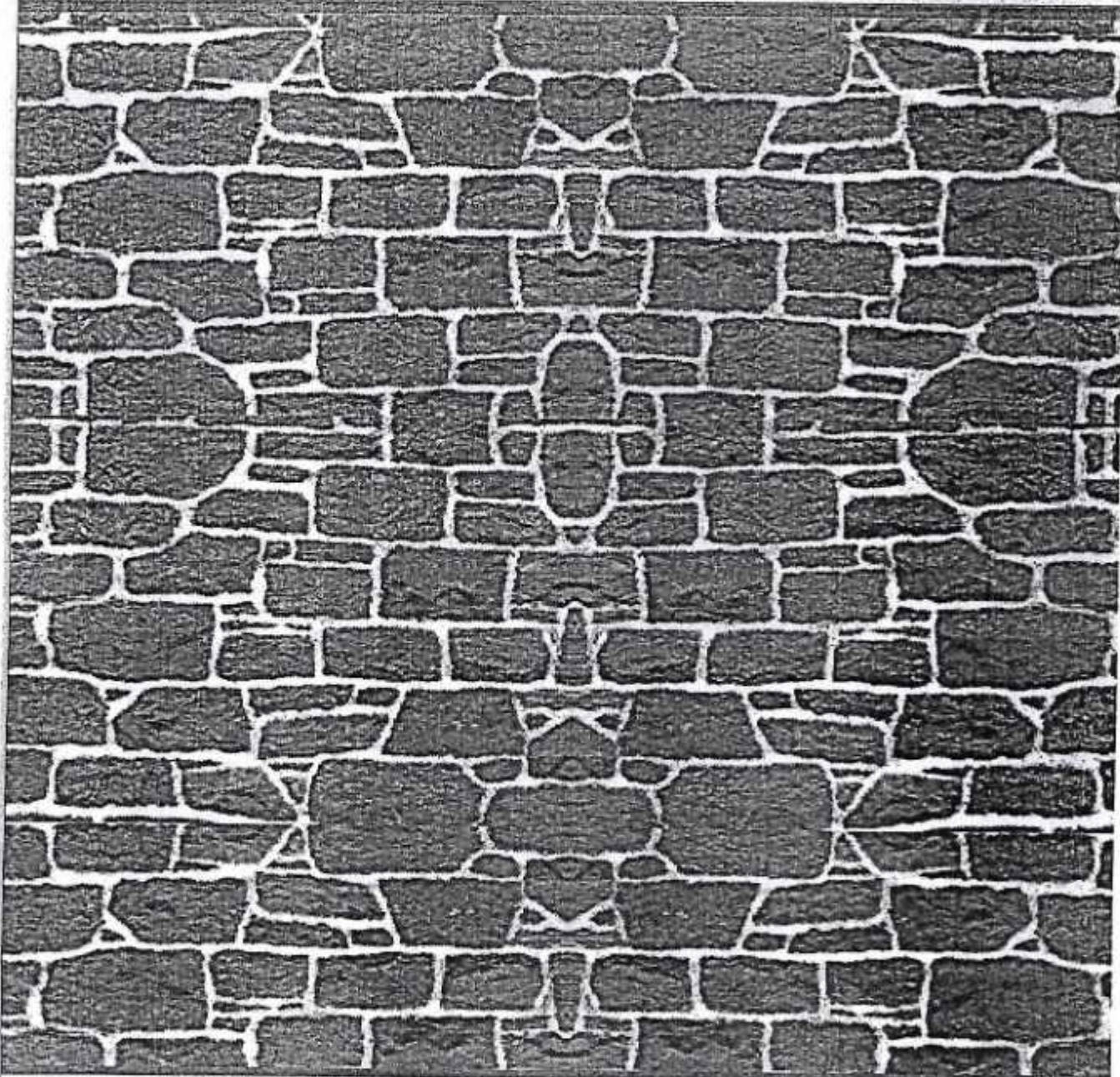
वर्ष : ८ वे अंक : दुसरा
जुलै-ऑगस्ट-सप्टेंबर २०१८

२६२

ISSN : 2231 4377

SAKSHAM SAMIKSHA त्रैमासिक
सक्षम समीक्षा

मराठी भाषा-वाङ्मय व संशोधन यासाठी असलेल्या मंच
संपादक : प्रा. डॉ. शैलेश विश्वनाथ त्रिभुवन

वितरण क्षेत्र : दिल्ली, पश्चिम बंगाल (कलकत्ता), उत्तर प्रदेश (वाराणसी), कर्नाटक, गोवा, गुजरात (बडोदा), हैदराबाद, पुणे, नगर, नाशिक, मुंबई, ठाणे, स्नागिरी, रायगड, सिंधुदुर्ग, मुहम्मद, कोल्हापूर, सातारा, सांगली, कराड, सोलापूर, लातूर, परभणी, जालना, औरंगाबाद, नागपूर, अमरावती, अकोला, नांदेड, जळगाव, धुळे, नंदुरवार, चंद्रपूर, मडकिल्ली, धरम, भंडारा, चार्गा.

कोड' म्हणतात. प्रौढ मनाल मनातल प्रश्न निर्माण होतो. इव्द आहे. शिवाय अहिराणी पिबद्ध करतांना ते निरर्थक, चार व्हायला हवा. उदा. खेत-खेत (पृ. ३८), मुक्ताई-मुक्ताई (पृ. ३), आमी-आम्ही (पृ. ३५), इन्ह (पृ. २६), तसनासाठे-थाना (पृ. ११), सितडा-गा कवितेतील पबलीकशी पबलीकशी' हा शब्द 'लय' या कवितेत 'घरघरमा रोट, त पाडणारी अशीच आहे. नीठाची जाड पोळी किंवा शकरीसना' हा शब्द वाचून असलेला वाचक काहीक्षण इव्द प्रेमात पडून प्रयो. नतोनय असेन होता. ने गरजेचे वाटते. एखाद्या ठरवून चांगली कविता मग, ग होऊ शकते का ? कारण लक्ष कवितेपेक्षा वापरल्या गणि मग, तो बोलीच्या मेच गुंतून, तर पडत नाही ना गेटोसाठी ठरवून पोज देणे लेल्या शब्दांसाठी कविता अपरिहार्यतेपेक्षा कवीच्या वाटते. अर्थात या सर्व मला पण, 'गवराई', 'सरावन 'गुलाबाई', 'आम्हंन घर', म्ता अस्सखलीत अहिराणी गान्या कविता आहेत. तर, 'प', 'मांग ना वो माडी', 'आ. ी बालकवितेच्या वे अशाच आहेत. त्या ल नामशेष होऊ पाहणारे कवितासंग्रह खरोखरच समृद्ध करणारा असाच संशयपणे सहमत व्हावेच

भारतात प्राचीन काळापासून नालंद, तक्षशीला, विक्रमशाळा या विद्यापीठातून उच्च शिक्षण घेण्यासाठीची सोब उपलब्ध होती. तत्पूर्वी ऋषी-मुनींच्या आश्रमात जाऊन ज्ञान ग्रहण केले जात होते. तिथेही विविध क्षेत्रातील ज्ञान दिले जात होते. नालंद, तक्षशीला ही भारतातील नावाजलेली विद्यापीठे होती. परदेशी तक्षशीला विद्यापीठात प्रवेश घेण्यासाठी इच्छुक असायचे. नंतरच्या कालखंडात म्हणजे १८५७ ला भारतात कलकत्ता, मद्रास, मुंबई या विद्यापीठातून उच्च शिक्षण दिले जाऊ लागले. १८५७-५८ मध्ये भारतात या तीन विद्यापीठांना केवळ सत्तावीस महाविद्यालये संलग्नीय होती आणि त्या काळात दोनशे पन्नास विद्यार्थी शिक्षण घेत होते.

भारताला स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर १९४७-४८ मध्ये या विद्यापीठांची संख्या वीसपर्यंत आली. त्यावेळी चारशे सहाण्णव महाविद्यालयांना संलग्नता देण्यात आली. त्यामुळे दोन लाख पंधरा हजार विद्यार्थी उच्च शिक्षणाच्या वाटेवर जाऊन पोहोचले. १९५०-५१ मध्ये या विद्यापीठांची संख्या तीसपर्यंत गेली. त्यामुळे सातशे पन्नास महाविद्यालये संलग्नीत करण्यात आली. मात्र २००१-०२ मध्ये यात झपाट्याने वाढ झाली. सुमारे दोनशे पासष्ट विद्यापीठे, तर १३,१५० महाविद्यालये आणि अठ्ठांशी लाख एकवीस हजार पंचाण्णव विद्यार्थ्यांना उच्च शिक्षणासाठी संधी प्राप्त झाली.

आपल्या देशात २००८-०९ या वर्षात चारशे सदुसष्ट विद्यापीठे, तर पंचवीस हजार नऊशे एकावन्न महाविद्यालयातून एक कोटी छत्तीस लाख एककेचाळीस हजार आठशे आठ विद्यार्थी उच्चशिक्षण घेत आहेत. हा आकडा १८५७ च्या तुलनेत फार मोठा वाढत असला, तरी आजही प्राथमिक शाळेत शंभर विद्यार्थी प्रवेश घेतात आणि उच्च शिक्षणापर्यंत केवळ १२.९% विद्यार्थीच पोहोचतात, ही वस्तुस्थिती आहे. प्रगत राष्ट्रात हे प्रमाण ५०% पेक्षा जास्त आहे. शिक्षणातला दर्जा सुधारण्याविषयी सर्वच शिक्षणतज्ज्ञ बोलतात. लिहितात मात्र, ना सरकारची इच्छा, ना विद्यापीठांची, ना महाविद्यालयांची. त्यामुळे शिक्षणाचा दर्जा सुधारण्यासाठी हृदयापासून, मनापासून प्रयत्न व्हायला पाहिजे. 'एसजेटीयू'च्या आंतरराष्ट्रीय मूल्यांकनानुसार जगातील पहिल्या पाचशे विद्यापीठांच्या गुणानुक्रमे यादीत अमेरिकेची १५४ विद्यापीठं आहेत, तर चीनच्या ३० विद्यापीठांचा क्रम लागतो. मात्र भारताची फक्त दोन विद्यापीठं यादीत आहेत.

उच्च शिक्षणातील आव्हाने

- १) जागतिकीकरणामुळे अनेक क्षेत्रात आव्हाने निर्माण झाली, तशीच आव्हाने शिक्षण क्षेत्रातही निर्माण झाली. २) परदेशी विद्यापीठं भारतात येत आहेत. त्यामुळे उच्च शिक्षणात गुणवत्ता निर्माण झाली नाही, तर भारतातल्या शिक्षण संस्थांचे भवितव्य धोक्यात येण्याची शक्यता आहे. ३) विना अनुदान पद्धतीमुळे शिक्षणाचा स्तर खालावत चालला आहे. ४) वेतनेतर अनुदान मिळत नसल्याने उच्च शिक्षणाचा डोलारा कसा पेलावा याचे उत्तर कुणालाच सापडत नाही. ५) घड्याळी तासावरील शिक्षकांकडून काम करून घेणे हे देखील एक आव्हानच आहे. त्यांच्यावर कसल्याच प्रकारची इतर जबाबदारी टाकता येत नाही. कारण काही चुका झाल्यास कार्यवाही करता येत नाही. ६) रिकाम्या झालेल्या पदांना भरण्याचे आव्हान आहे. ७) विद्यार्थ्यांना बर्गात उपस्थित ठेवण्याचे आव्हान मोठे आहे. ८) तिच ती माहिती पुन्हा पुन्हा शासन, विद्यापीठ यांच्याकडे ठराविक काळात सादर करण्याचे आव्हान आहे. ९) माहितीचा अधिकार १०) गुणवत्तापूर्ण शिक्षण देणे. ११) साचेबंद अभ्यासक्रम १२) संशोधनासाठी प्रत्येक शिक्षकाने स्वतःला अपडेट करण्याची गरज आहे. १३) औद्योगिक क्षेत्राला जे हवे ते द्यावे लागेल यासाठी कौशल्यपूर्ण कोर्सेस द्यावे लागतील. १४) मुलींचे शिक्षणातील गळतीचे प्रमाण जास्त आहे. १५) विद्यापीठ व शिक्षणसंस्था यात राजकीय हस्तक्षेप मोठ्या प्रमाणात वाढला आहे. १६) आय.आय.टी. आणि आय.आय.एम.सारख्या संख्या वाढविणे गरजेचे आहे. १७) मुक्त आणि दूरशिक्षण तसेच इंटरनेटवर आधारित शिक्षण प्रणालीवर (पान नं. ३१ वर)

प्रा. डॉ. शीला गाडे
मराठी विभाग प्रमुख
एस. एस. जी. एम. कॉलेज
कोपरगाव, वि. अहमदनगर
मो. ८०८७८९९१२५
ई-मेल -
sheelagadhe10@yahoo.co
m

आजच्या पिढीपुढे, विद्यार्थ्यांपुढे आणि शिक्षकांपुढे ज्ञानाचे भांडार खुले झाले असतांना आमीन सयानीप्रमाणे आपली अवस्था होऊ नये. कारण एका जाहीर कार्यक्रमात आमीन सयानीला आमंत्रित करण्यात आले. मात्र जो आमीन सयानी विनाका गीतमालातून सर्व श्रोत्यांना आपल्या आवाजाने मंत्रमुग्ध करून टाकत होता, त्याला हजारो डोळे आपल्याकडे बघताहेत, या कल्पनेनेच शब्द फुटले नाहीत. कदाचित विद्यार्थी आणि शिक्षकाची अवस्था त्याच्यासारखी होऊ नये. म्हणून स्वतःला सर्व बाजूने परिपूर्ण करणे ही आजच्या काळाची गरज आहे.